

**UNIVERZITET CRNE GORE
FILOLOŠKI FAKULTET, NIKŠIĆ**

MILENA NIKOLIĆ

**ANALIZA GREŠAKA U SLAGANJU VREMENA
U NASTAVI ENGLESKOG JEZIKA U SREDNJIM
ŠKOLAMA**

Magistarski rad

UNIVERZITET CRNE GORE
FILOLOŠKI FAKULTET, NIKŠIĆ

MILENA NIKOLIĆ

**ANALIZA GREŠAKA U SLAGANJU VREMENA
U NASTAVI ENGLESKOG JEZIKA U SREDNJIM
ŠKOLAMA**

Magistarski rad

MENTOR

Prof. dr Draginja Jeftić

KANDIDAT

Milena Nikolić

Nikšić, 2017.

Ime i prezime: Milena Nikolić

Datum i mjesto rođenja: 17. 2. 1991, Nikšić

Naziv završenog osnovnog studijskog programa: Engleski jezik i književnost A,
španski jezik – B

Godina diplomiranja: 2014.

Naziv postdiplomskog studija: Nauka o jeziku

Naslov rada: Analiza grešaka u slaganju vremena u nastavi engleskog jezika u srednjim školama

Fakultet na kojem je rad odbranjen: Filološki fakultet, Nikšić

Datum prijave magistarskog rada: 5. jun 2016. godine

Datum sjednice Vijeća univerzitetske jedinice na kojoj je prihvaćena tema: 18. oktobar 2016. godine

Komisija za ocjenu teme i podobnosti magistranta:

prof. dr Draginja Jeftić, prof. dr Igor Lakić, doc. dr Milica Vuković-Stamatović

Mentor: prof. dr Draginja Jeftić

Komisija za ocjenu rada: prof. dr Draginja Jeftić, prof. dr Igor Lakić, dr Marijana Cerović

Komisija za odbranu rada: prof. dr Draginja Jeftić, prof. dr Igor Lakić, dr Marijana Cerović

Lektorka: Jelena Marković

Datum odbrane: _____ 2017.godine

APSTRAKT

Živimo u dobu kada je napredak postao svakodnevnica u svakom polju ljudskog djelovanja, pa samim tim i u nastavi. Jedan od načina za unapređivanje nastavnog procesa je konstantno analiziranje. U ovom radu bavićemo se analizom svih netačnosti koje učenici srednjih škola u Crnoj Gori prave prilikom upotrebe slaganja vremena. Taj gramatički aspekt izabran je prvenstveno zbog bitnosti koju ima kao indikator jezičkih kompetencija pojedinca (učenika) u gramatičkom smislu, s obzirom na to da ukazuje na nivo ovladanosti i razumijevanja sistema glagolskih vremena u engleskom jeziku.

Struktura rada je podijeljena na dva osnovna dijela. *Prvi dio* je teorijski i osmišljen je tako da pruži teorijski uvid u gorenavedenu tematiku. Podijeljen je na tri poglavlja. U prvom smo se koncentrisali na pojam greške i njeno značenje, izvore i klasifikacije u okvirima jezika. Uz to, ovo poglavlje uključuje i detaljan osvrt na proces analize grešaka, njegove specifičnosti, stadijume, kao i prednosti i nedostatke. U drugom poglavlju govorimo o pojmu slaganja vremena i njegovim karakteristikama u različitim strukturalnim kontekstima u engleskom jeziku (zavisnosložene rečenice, nezavisnosložene rečenice, indirektni govor, tekst). Treće poglavlje govori o slaganju vremena u nastavi engleskog jezika u srednjim školama u Crnoj Gori kroz prizmu predmetnih programa i udžbenika koji su trenutno u upotrebi.

Drugi dio je praktičan i uključuje istraživanje kojim pokušavamo utvrditi kakva je situacija po pitanju poznavanja slaganja vremena kod učenika srednjih škola u Crnoj Gori. Istraživački dio rada zasnovan je na uzorcima učeničkog jezika organizovanim u vidu testa. Ovaj test je osmišljen tako da cilja na najproblematičnije elemente u pomenutoj oblasti. Ističemo da su u istraživanju učestvovali učenici srednjih škola iz različitih gradova Crne Gore.

Smatramo da je data problematika bitna jer će njeni rezultati dati direktan doprinos razumijevanju procesa usvajanja stranog jezika i unapređivanju nastavnog procesa. Takođe, vjerujemo da bi relativno bogata bibliografija mogla biti korisna pri budućim istraživanjima u istoj oblasti.

Ključne riječi: slaganje vremena, nezavisnosložene rečenice, zavisnosložene rečenice, indirektni govor, vezani tekst, greška, omaška, izvori grešaka, tipologija grešaka, analiza grešaka, prikupljanje uzoraka učeničkog jezika, identifikacija grešaka, opisivanje grešaka, objašnjavanje grešaka, evaluacija grešaka, predmetni programi, udžbenici.

ABSTRACT

We live in an age in which progress has become an everyday fact in each and every aspect of human development, including language learning and teaching. One of the ways to improve the process of language learning is through constant analysis. This paper deals with all of the irregularities that Montenegrin high-school students learning English as a Foreign Language generate while using the sequence of tenses. Primarily, this aspect of grammar has been selected due to its importance as an indicator of a student's language competence as regards grammar – it denotes the level of acquisition and understanding of the foreign language tense systems.

Structurally, this paper consists of two main parts. *The First Part* has three chapters. The first chapter deals with the concept of errors within a language, its features, sources and taxonomies. Additionally, it includes a detailed description of the process of error analysis and its stages as well as its advantages and disadvantages. The second chapter is focused on the notion of the sequence of tenses and its characteristics in different structural contexts in the English language (compound sentences, complex sentences, indirect speech, discourse). The third chapter describes the sequence of tenses within the language learning practice in Montenegrin secondary schools through the medium of subject programmes and coursebooks that are currently being used.

The second part is more practical and involves a survey, the main goal of which is to try to establish the situation relating to the acquisition of sequence of tenses in EFL classrooms in some high-schools in Montenegro. This part is based on the students' language samples organised in the form of a test targeting the most problematic elements in this area. It has to be pointed out that secondary school students who took part in this survey were from different parts of Montenegro.

We strongly believe that the following issue is important as it can contribute directly to the understanding of the process of language acquisition as well as to improving the process of language learning and teaching. In addition to that, we also believe that the relatively rich bibliography contained in this paper can be of use for future research in the same area.

Sadržaj

UVOD	8
TEORIJSKI OKVIR.....	11
1. POJAM GREŠKE I ANALIZA GREŠAKA.....	12
1.1. Pojam greške	12
1.2. Pojam greške u kontekstu jezika	13
1.2.1 Razlika između greške i omaške	13
1.3. Izvori grešaka	14
1.4. Klasifikacija grešaka	20
1.4.1. Gramatičke greške	22
1.5. Analiza grešaka	26
1.5.1. Analiza grešaka – kratak istorijat	26
1.5.2. Značenje izraza.....	27
1.5.3.Sprovođenje pristupa.....	28
1.5.4. Analiza grešaka – njena ograničenja i prednosti	31
1.6. Sažetak.....	32
2. SLAGANJE VREMENA	34
2.1. Pojam slaganja vremena.....	34
2.2. Karakteristike slaganja vremena u engleskom jeziku.....	34
2.3. Slaganje vremena u zavisnosloženim rečenicama.....	36
2.4. Slaganje vremena u nezavisnosloženim rečenicama.....	39
2.5. Slaganje vremena u indirektnom govoru.....	40
2.5.1. Izjavne rečenice u indirektnom govoru: upravni glagol ne mijenja glagolsko vrijeme ostatka rečenice	41
2.5.2. Indirektne izjavne rečenice s promjenama u glagolskim vremenima.....	42
2.5.3. Izjavne rečenice u indirektnom govoru: mješovito slaganje vremena.....	43
2.5.4. Izvještavanje o stanju, činjenicama i navikama.....	44
2.5.5. Indirektni govor: prenošenje pitanja.....	45
2.5.5.1. Indirektna da/ne pitanja.....	46
2.5.5.2. Indirektna pitanja sa upitnim riječima.....	47
2.5.6. Indirektni govor: slaganje vremena u zapovjednim rečenicama	48
2.6. Slaganje vremena u okviru teksta.....	49
2.7. Sažetak.....	50
3. SLAGANJE VREMENA U NASTAVI ENGLSKOG JEZIKA U CRNOGORSKIM SREDNJIM ŠKOLAMA	52
3.1. Slaganje vremena u predmetnim programima Ministarstva prosvjete Crne Gore	52

3.2. Slaganje vremena u udžbenicima engleskog jezika za sredjoškolsko obrazovanje u Crnoj Gori	53
3.3. Sažetak.....	58
ISTRAŽIVAČKI OKVIR	59
4. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA.....	60
4.1. Problem i predmet istraživanja	60
4.2. Cilj i zadaci istraživanja	60
4.3. Hipoteze istraživanja	61
4.4. Metodološki pristup istraživanju	61
4.5. Karakter i značaj istraživanja	62
4.6. Metode, tehnike i instrumenti istraživanja	62
4.7. Populacija i uzorak istraživanja.....	64
4.8. Organizacija i tok istraživanja	65
4.9. Rezultati istraživanja i analiza.....	65
4.9.1. Prva grupa rezultata: identifikacija, klasifikacija i analiza grešaka u slaganju vremena.....	66
4.9.1.1. Kategorizacija grešaka prema tipovima i njihov procentualni udio.....	66
4.9.1.2. Specifični primjeri učeničkih grešaka	76
4.9.2. Druga grupa rezultata: dokazivanje hipoteza	81
4.10. Pegagoške implikacije.....	85
4.11. Sažetak.....	86
ZAKLJUČAK	88
BIBLIOGRAFIJA	93
PRILOG I (razno).....	96
PRILOG II (test za učenike i ključ).....	107
PRILOG III (primjeri učeničkih testova)	110

UVOD

Usvajanje stranog jezika, a time i nastava, s vremenom su evoluirali. I dok je, s jedne strane, tokom šezdesetih godina ono bilo isključivo zasnovano na gramatici i prevodu kao glavnim strukturama, danas se u prvom redu temelji na komunikaciji. U tom smislu, sve je, uključujući i nastavu stranog jezika, podređeno pomenutoj komunikativnoj funkciji. Naravno, ova evolucija se nastavlja. I da bi se proces učenja stranog jezika još više unaprijedio – stalno analiziranje je apsolutno neophodno: pomenuta analiza pojedinačnih aspekata usvajanja stranog jezika omogućava nam da sagledamo ovaj proces sa svih strana, uočimo moguće nedostatke, nađemo rješenje za njihovo otklanjanje i tako ga učinimo praktičnijim, pragmatičnijim i efikasnijim.

Kao i svako novo znanje, učenje stranog jezika iziskuje konstantan rad, vrijeme i posvećenost, ali u tom procesu neminovno dolazi do grešaka. Variranje u pravljenju grešaka uslovljeno je različitim faktorima: predznanjem učenika, kompleksnošću jezika, težinom pojedinačnog gradiva, jezičkim kompetencijama učenika, jezičkim i metodičkim kompetencijama nastavnika itd. S metodičke strane gledišta, preveliko fokusiranje na greške od strane nastavnika/profesora može imati negativne posljedice po učenika: prvenstveno na njegovu motivaciju i dalje napredovanje.

Ipak, greške takođe mogu biti veoma korisne, i to iz više razloga. Prvo, one su značajne za razumijevanje usvajanja stranog jezika, jer direktno proističu iz njegove konkretne upotrebe. Drugo, greške se mogu definisati kao pozitivna kategorija, jer kako tvrdi Skrivener (Skrivener, 2011:285), one su pokazatelji toga da učenici eksperimentišu jezikom, isprobavaju nove ideje, rizikuju, učestvuju u komunikaciji, jednom riječju – ostvaruju napredak. Konačno, sa čisto metodičkog stanovišta, one nam mogu pomoći u utvrđivanju kako problematičnih oblasti jezika, tako i načina za njihovo rješavanje.

S druge strane, svaki jezik, pa samim tim i engleski, možemo posmatrati kao kompleksan sistem sastavljen od više različitih elemenata i nivoa. Oni uključuju: fonetiku, fonologiju, morfologiju, sintaksu, leksiku, gramatiku itd.

Ukoliko ovaj jezik sagledamo sa stanovišta gramatike, primijetićemo da sadrži određene specifičnosti koje ga odvajaju od ostalih jezika. Ovdje prije svega govorimo o sistemu glagolskih vremena, koji, između ostalog, sa šest prošlih i nepostojanjem budućeg vremena predstavlja svojevrsan izazov u savladavanju. Jedan od aspekata ovog sistema je i takozvano slaganje vremena.

Slaganje vremena postoji u većini jezika. Ono se definiše kao pojava više od jednog glagola u jednoj rečenici. Na slaganje vremena u engleskom jeziku utiču gorenavedene specifičnosti vremenskog sistema, ali i logika. Stoga, jasno je da je slaganje vremena jedno od onih oblasti koje, ukoliko su savladane na pravi način, ukazuju na dobro vladanje jezikom u gramatičkom smislu. Upravo zbog toga ono je obavezan dio plana i programa nastave engleskog jezika u srednjim školama. Kada govorimo o srednjim školama u Crnoj Gori, slaganje vremena se uvodi u prvom i drugom razredu, nakon čega postaje nezaobilazan dio nastave engleskog jezika do kraja školovanja.

Međutim, treba naglasiti da se upravo zbog svega navedenog ova oblast pokazala kao jedna od onih u kojima učenici izuzetno često griješe, bez obzira na to u kom obliku i u kom medijumu se ono upotrebljava. Koje su to greške, zbog čega se javljaju i kako ih možemo otkloniti, samo su neka od pitanja na koja ćemo pokušati da odgovorimo u ovom radu.

U tom cilju, rad *Analiza slaganja vremena u nastavi engleskog jezika u srednjim školama* organizovan je u dvije glavne cjeline. Prva podrazumijeva teorijski okvir putem kojeg se postavlja naučna podloga ovog rada. U prvom poglavlju govorimo o tome šta se podrazumijeva pod pojmom greške u opštem smislu, te kako se ona tretira u lingvističkim poljima, uz isticanje fundamentalne razlike u pojmovima greška i omaška. Takođe, putem različitih taksonomija koje su kreirali različiti autori odgovara se na pitanje koji su to osnovni izvori grešaka, ali i na pitanje kako se one mogu klasifikovati. Kao finalni odjeljak ovog dijela dat je pojam analize grešaka. U njemu se objašnjava kako se ovaj pristup razvio tokom vremena, na koji način se sprovodi i koje su to glavne prednosti, ali i mane, kada govorimo o njegovoj praktičnoj primjeni u savremenim jezičkim okvirima. Slaganje vremena je drugi dio i u njemu objašnjavamo sam pojam, te dajemo osnovne karakteristike ovog fenomena unutar granica engleskog jezika. Potom se osvrćemo na specifičnosti ovog procesa i kako se zapravo on odvija u zavisnosloženim i nezavisnosloženim rečenicama, indirektnom govoru i vezanim tekstovima. Uz to, u trećem i posljednjem poglavlju teorijskog dijela prikazaćemo kako se sam pojam slaganja vremena obrađuje kao jedna od cjelina nastave engleskog jezika u srednjim školama u Crnoj Gori.

Drugi dio rada je praktičan i obuhvata konkretno istraživanje sprovedeno među učenicima srednjih škola koji izučavaju engleski kao prvi strani jezik, a za koje je upotrijebljen test kao glavni instrument za prikupljanje uzoraka učeničkog jezika. U ovom dijelu govorićemo o: predmetu, problemu, cilju i zadacima ovog istraživanja. Takođe ćemo ustanoviti i hipoteze na kojima je zasnovano naše istraživanje, a potom će biti nešto više riječi o instrumentima koji su korišćeni, populaciji koja je obuhvaćena, kao i o samom toku

istraživanja. Potom ćemo analizirati dobijene rezultate i to na dva načina. Prvo ćemo kategorisati nepravilnosti u osnovne gramatičke kategorije izostavljanja, dodavanja, zamjene i pogrešnog reda riječi i unutar istog odjeljka izvršićemo analizu pojedinačnih primjera učeničkih grešaka. Zatim ćemo analizirati rezultate u odnosu na prethodno postavljene hipoteze. Konačno, ovo poglavlje završićemo definišući mjesto rezultata i zaključaka našeg istraživanja u procesu nastave engleskog jezika, i samim tim njegovog usvajanja, uz davanje sugestija kako bi se dati izazovi mogli prevazići.

Uopšteno gledano, cilj ovog rada i istraživanja koje je njime obuhvaćeno jeste pokušaj da kroz detaljnu teorijsku podlogu i konkretne istraživačke rezultate damo uvid u to kakvo je znanje i nivo ovladanosti slaganjem vremena u srednjim školama u Crnoj Gori, te da tako doprinesemo unapređivanju nastave engleskog jezika. Nadamo se da smo u tom cilju uspjeli i da će ovaj rad poslužiti nastavnicima, profesorima, ali i drugim istraživačima kao dobar izvor informacija u nastavnom radu odnosno budućim istraživačkim poduhvatima.

TEORIJSKI OKVIR

1. POJAM GREŠKE I ANALIZA GREŠAKA

Teorijski dio našeg rada započecemo pričom o tome kakvo mjesto i važnost koncept greške zauzima u jezičkim okvirima te kako se posljedično, razvijao i proces analize grešaka. Tako, ovo poglavlje započinjemo objašnjavanjem pojma greške u opštem smislu.

1.1. Pojam greške

Ljudsko postojanje karakteriše stalno stremljenje ka savršenstvu, te je obilježeno i pravljjenjem grešaka. Sam izraz „ljudski je grijehiti“ implicira neraskidivu upletenost greške u sveobuhvatnu tkaninu bivstvovanja. Naravno, njeno definisanje i značenje različito je u različitim oblastima čovjekovog iskustva. Opšte uzeto, značenje pojma greške je prilično široko, pa se prema *American Heritage Rečniku* (2017) engleskog jezika definiše kao:

1. čin, tvrdnja ili vjerovanje koje nenamjerno odstupa od onoga što je tačno, pravo ili istinito;
2. svojstvo posjedovanja netačnog ili neistinitog znanja;
3. radnja ili događaj koji odstupa od prihvatljivog kodeksa ponašanja;
4. omaška.

Međutim, kada pojam greške primijenimo na neku od konkretnih oblasti čovjekovog života i djelovanja, primijetićemo da ona ima nešto drugačiju definiciju zato što je uslovljena karakteristikama te oblasti. Na primjer, u pravu greška „pretpostavlja lošu procjenu ili manu u osnovi, procesu, tumačenju ili sprovođenju sudskog postupka, kao i tekstu dokumenta ili zapisniku izjave“. Ako govorimo o statistici, navedeni pojam će značiti „odstupanje od modela, pravila, specifikacije ili standarda koji nije uzrokovan nedostatkom znanja“. (Business Dictionary, 2017)

Međutim, s obzirom na to da je ovaj rad lingvističke prirode, koncentrisaćemo se na to kakvo mjesto, ulogu i značenje ima pojam greške u okvirima jezika. Upravo to i jeste fokus sljedećeg odjeljka.

1.2. Pojam greške u kontekstu jezika

Kada govori o greškama, Jang zapaža da „ako su pravljenje grešaka i govorenje specifično ljudski, onda griješiti u govoru, odnosno praviti jezičke greške mora označavati sam vrhunac ljudske posebnosti” (Yang, 2010:266). Data tvrdnja jezgrovitopisuje odnos greške i jezika kao dva tipično ljudska iskustva i njihovu međusobnu povezanost. Čovjekovo postojanje je obilježeno njima. Dalje, samo iskustvo upotrebe jezika takođe je markirano nepravilnostima.

Kada termin *greška* primjenjujemo u sferi jezika, on se prvenstveno vezuje za oblast koja se naziva primijenjena lingvistika¹. Stoga, pojam greške se u jezičkim okvirima prvenstveno vezuje za procese učenja i upotrebe jezika.

Uzimajući to u obzir, Ellis (Ellis, 1994:700) tvrdi da „s tačke gledišta navedenog dijela lingvistike, greške u jeziku se smatraju devijacijama (odstupanjima) od prihvaćenih jezičkih pravila od strane učenika stranog jezika“. Ovakve greške su rezultat nedovoljnog poznavanja tih istih pravila jezika koji se uči. Još jedna od definicija koju Braun (Brown, 1994:205) nudi u svojoj knjizi *Principles of Language Learning and Teaching* jeste da greška predstavlja uočljivo odstupanje od gramatike odraslog izvornog govornika, održavajući međujezičku kompetentnost osobe koja uči strani jezik.

1.2.1. Razlika između greške i omaške

Jedna vrlo bitna distinkcija koju predstavnici primijenjene lingvistike ističu je ona između greške i omaške (u engleskom jeziku *error* i *mistake*). Ono što ih u samoj osnovi razlikuje je polje jezičkog iskustva u kojem nastaju. U ovom slučaju to je razlika između polja jezičke upotrebe i jezičkih kompetencija, koju je prvi put uočio i jasno definisao lingvista Stiven Pit Korder (Stephen Pit Corder) (1981).

Prvo polazimo od toga da govornik svakog jezika posjeduje određeno, manje ili više, opšte ili detaljno znanje o jeziku. Pritom ćemo zanemariti podatak je li u pitanju maternji ili ono što definišemo kao strani jezik. Sve nepravilnosti koje se javljaju u upotrebi jezika, to jest sve greške koje se vezuju za govornikov trenutni neuspjeh da pravilno upotrijebi poznati sistem jezičkih pravila, može se definisati kao omaška (Brown, 1994:205). Pritom je bitno

---

¹ Primijenjena lingvistika je multidisciplinarna oblast koja se bavi prepoznavanjem, proučavanjem i rješavanjem konkretnih problema iz stvarnog života a koji se tiču jezika. Neka od akademskih polja s kojima je primijenjena lingvistika povezana su: obrazovanje, psihologija, sociologija, antropologija itd.

podvući da ovakve greške suštinski imaju vrlo malo veze s govornikovim obimom poznavanja jezičkih pravila, a više su povezane s njihovom konkretnom upotrebom. Tako ove vrste grešaka uključuju lapsuse, greške u pisanju, prazoslovljenje, „rupe“ u sjećanju, nasumične gramatičke nepravilnosti koje su vrlo često, kako sam Korder (Corder, 1981:10) ističe, rezultat fizičkih i psihičkih stanja govornika. Uz to, omaške posjeduju i karakteristiku „ispravljivosti“: bilo da je riječ o izvornom govorniku ili osobi koja se služi stranim jezikom, oni ih mogu sami ispraviti, jer su svjesni nepravilnosti. Samim tim karakteriše ih i trenutnost. Drugim riječima, one nijesu trajne.

Situacija s pojavom u jeziku koja se u lingvističkim krugovima definiše kao greška znatno je drugačija. Glavni razlog je činjenica da ona podrazumijeva sistemsku nepravilnost u poznavanju jezika. (Purwati, 2012:307) Dakle, govornik ne posjeduje dovoljno znanja o pojedinačnim jezičkim sistemima, pa pravi greške. One variraju od fonetskih i grafoloških, preko leksičkih i gramatičkih do pragmatičkih itd. No, bez obzira na to o kojoj vrsti lingvističkih grešaka je riječ, za njihovo ispravljanje neophodan je uticaj spolja: iz prostog razloga jer govornik nije svjestan greške koju pravi, te ne zna gdje leži problem. Iz svega toga se izvodi zaključak, koji je i dalje prisutan kod većine lingvista, da izvorni govornik ne pravi greške u jeziku, već samo omaške, te da su greške u najvećoj mjeri vezane za proces učenja stranog jezika. Koji su to izvori grešaka i zbog čega se one javljaju, biće objašnjeno u sljedećem dijelu.

1.3. Izvori grešaka

U prethodnom odjeljku objasnili smo zašto se javljaju lingvističke omaške. Stoga, sasvim logično, jedno od pitanja koje se samo nameće jeste uzrok javljanja lingvističkih grešaka. Na njega, naravno, nije lako odgovoriti, jer jezik je i pored sveg sistemskog ustrojstva prilično promjenljiva i fluidna tvar, koja se neprestano mijenja i evoluirala. I upravo zbog toga što jeste jedno od ključnih karakteristika čovjeka, bića koje se ne može uvijek jasno definisati i predvidjeti, prilično je teško jasno i precizno ustanoviti faktore koji utiču na pojavu jezičkih grešaka. Ipak, pokušaćemo na osnovu dosadašnjih istraživanja i saznanja da im makar okvirno postavimo obrise.

Šezdesetih godina prošlog vijeka počela je prvi put da se javlja zainteresovanost za pojam greške u kontekstu usvajanja jezika, s tim što je on proučavan u okvirima kontrastivne analize. Njeni predstavnici su vjerovali da je glavni vinovnik pravljenja grešaka u procesu

učenja jezika zapravo izvorni jezik – tačnije transfer njegovih elemenata. Samim tim se klasifikacija završavala interlingvističkim greškama.

Međutim, 1971. godine situacija se mijenja i Ričards (Richards), jedno od najbitnijih imena u oblasti analize grešaka, prvi put dovodi u pitanje dotadašnje ideje o izvorima grešaka i uviđa da transfer izvornog jezika ne može i nije jedini razlog za njihovo nastajanje. On prvi ističe činjenicu da najveći broj grešaka nastaje usljed pogrešnog i nepotpunog učenja stranog jezika:

„Veliki broj učeničkih grešaka potiče od strategija koje oni koriste prilikom usvajanja stranog jezika i recipročnog „uplitanja“ elemenata izvornog jezika.“ (Richards, 1971:208).

Upravo na temelju toga (izvora) Ričards (Richards, 1971:205) je napravio jednu od najvažnijih taksonomija grešaka koja je i dan-danas polazna tačka kad god je riječ o analizi grešaka u lingvističkim poljima i to:

1. **interferentne (interlingvističke) greške** – greške koje nastaju usljed korišćenja elemenata jednog jezika za vrijeme upotrebe drugog u govoru i pisanju;
2. **intralingvističke greške** – greške koje odražavaju opšte karakteristike učenja pravila, poput pogrešne generalizacije, nepotpune primjene pravila i nepoznavanja uslova pod kojima se ta pravila primenjuju, i
3. **razvojne greške** – greške koje nastaju u učenikovom pokušaju da izgradi hipotezu o drugom jeziku na osnovu svog ograničenog iskustva.

Dodaćemo i to da je Ričards na istoj osnovi izvršio i podjelu intralingvističkih grešaka (Richards, 1971:206), i to na:

1. **hipergeneralizaciju** – pojedinac stvara devijantne strukture na osnovu drugih, ranije naučenih struktura u drugom jeziku (na primjer: *He can dances*, zato što engleski jezik dozvoljava strukture: *He can* i *He dances*);
2. **nepoznavanje ograničenja u okviru pravila** – pojedinac primjenjuje pravila u onim kontekstima u kojima ona nijesu primjenljiva (na primjer: *He made me go rest*, kao nastavak obrasca/pravila: *He asked/wanted me to go rest*);

3. **nepotpuna primjena pravila** – pojedinac ne uspijeva da primijeni u potpunosti razvijene strukture (na primjer: *You like to sing?* umjesto **DO** *you like to sing?*);
4. **pogrešne pretpostavke** – pojedinci nemaju punu predstavu o razlikama unutar stranog jezika koji govore/uče (na primjer: upotreba **was** u rečenici *One day it was happened*, kako bi se označilo prošlo vrijeme).

Ipak, baš kao što su Schachter i Celce-Murcia (1977:441-451) kasnije uočili da distinkcija između intralingvističkih i razvojnih grešaka nije baš najjasnija, Ričards (Richards, 1974:173) je ponovo klasifikovao izvore grešaka i njihovu taksonomiju:

1. **Interlingvističke greške** – greške koje se javljaju usljed interferencije maternjeg jezika (na primjer, greške u upotrebi prijedloga:

I go in school, umjesto: *I go to school*).

Pojedinac je upotrijebio prijedlog *in* umjesto njegovog pravilnog parnjaka *to* pod uticajem maternjeg (crnogorskog) jezika. Naime, u crnogorskom jeziku ista rečenica glasila bi: *Ja idem u školu*. Ekvivalent predloga *u* u engleskom jeziku je *in*, te otuda data interferencija.

2. **Intralingvističke i razvojne greške** – ova vrsta grešaka javlja se za vrijeme procesa učenja stranog jezika u stadijumu u kojem pojedinci nijesu u potpunosti usvojili znanje. Uz to, greške se javljaju i kao rezultat zahtjevnosti i kompleksnosti jezika koji se uči;

Naravno, s vremenom su ustanovljavani i drugi izvori, te samim tim i različite taksonomije. Jedna od značajnijih je ona koju je Džejms (James, 1998:179-184) naveo u svojoj knjizi *Errors in Language Learning and Use: Exploring Error Analysis*:

1. **Interlingvističke greške** – greške koje se javljaju pod uticajem maternjeg jezika;
2. **Intralingvističke greške** – vrste grešaka koje su uzrokovane samim stranim jezikom poput:
  - **Pogrešne analogije** – pojedinci se vode pretpostavkom da se pojam A u jeziku ponaša na isti način kao i pojam B. Na primjer, pojedinac, polazeći od pretpostavke da je množina imenice *boy* – *boys*, na isti način gradi množinu od *child* – *childs*, što je netačno (pravilno je *child* – *children*).
  - **Pogrešne analize** – pojedinci formiraju netačnu pretpostavku: *Bears and its cubs*. Data greška je rezultat pogrešne anticipacije da je množina lične zamjenice za treće lice srednjeg roda *its* (jer se množina u engleskom formira

uglavnom dodavanjem nastavka *-s/-es* na osnovu riječi), te tako i prisvojni pridjev mora glasiti *its* (što nije slučaj, pravilno je *their*).

- **Nepotpuna primjena pravila** – pojava suprotna *hipergeneralizaciji*, pa je stoga možemo nazvati *hipogeneralizacijom*. Njena glavna karakteristika je da učenici ne primjenjuju sva pravila, to jest pojednostavljaju ih. Primjer: *Nobody knew where was my mum*. U datoj rečenici je izostavljeno pravilo normalnog reda riječi u indirektnim pitanjima, iako je pritom pravilno upotrijebljena upitna riječ *where*, koja je postavljena ispred ostatka rečenice;
- **Greška suvišnosti** – ove vrste grešaka zasnivaju se na upotrebi pravila koja su u datom kontekstu suvišna. Primjer ovakve greške bila bi suvišna morfologija ili dupla signalizacija (kao u rečenici *I know what was happened*, gdje je *was* sasvim nepotrebno iskorišćeno kako bi se istaklo prošlo vrijeme);
- **Zanemarivanje ograničenja istovremene prisutnosti** – ova vrsta grešaka javlja se kada pojedinci zanemaruju postojanje izuzetaka u jezičkim pravilima. U rečenici: *I enjoy to learn Spanish* – nije uzeto u obzir posebno jezičko pravilo koje kaže da je nakon glagola *enjoy* obavezna upotreba *gerunda* (u ovom slučaju *learning*), a ne *infinitiva*;
- **Hiperispravljanje ili prevelika samokontrola**: navedena vrsta grešaka javlja se kao rezultat prestrogog i isuviše dosljednog poštovanja jezičkih pravila od strane pojedinca usljed bojazni od pravljenja greške. Primjer ove vrste greške nalazimo u rečenici: *He is a seventeen years old boy*. Uviđamo da je pojedinac, u pokušaju da bude što precizniji, napisao riječ *year* u množini, iako pravilo u engleskom jeziku nalaže da bude u jednini zbog činjenice da označava mjernu jedinicu koja prethodi imenici;
- **Hipergeneralizacija ili pojednostavljivanje sistema**: javlja se kao rezultat pogrešne upotrebe riječi i gramatičkog sistema. Na primjer: *He goed home*. U ovoj rečenici se generalizuje pravilo dodavanja nastavka *-ed* na infinitivnu osnovu glagola kako bi se napravio njegov *Indefinite Past Tense* oblik. Zanemaruje se to da je pomenuti oblik glagola *go* u stvari *went* i samim tim se pojednostavljuje pravilo formiranja *Indefinite Past Tense*-a u engleskom jeziku.

Naravno, uočićemo da su svi navedeni izvori u okviru intralingvističkih grešaka izuzetno povezani, pa se tako na primjer teško može posmatrati hipergeneralizacija a da se istovremeno ne pomene zanemarivanje ograničenja istovremene prisutnosti.

3. **Greške zasnovane na komunikacionim strategijama:** ove vrste strategija podrazumijevaju svjesno korišćenje verbalnih mehanizama u cilju prenošenja ideje u onim slučajevima kada iz nekog razloga pojedincu nijesu dostupne jezičke forme. Pomenute strategije se dalje dijele na holističke strategije ili strategije približnosti i analitičke strategije ili perifrazu. Prirodno, njihova upotreba uključuje neminovo pravljenje grešaka.

Kada je riječ o holističkim strategijama, polazi se od činjenice da pojedinac ne poznaje odgovarajuću riječ ili odgovarajući oblik riječi, te se onda služi onom jezičkom jedinicom koja mu je poznata, a koja zapravo ima približno jednako značenje. Tu spada upotreba sinonima, antonima ili stvaranje sopstvenih kovanica. Na primjer: *He lost his sensities* (umjesto ispravnog *senses*).

S druge strane, perifraza pretpostavlja da učenik ne poznaje određenu formu, te se stoga služi različitim aluzijama i na taj način koncept izražava indirektno. Ove greške su rezultat učenikovog iskustva. Na primjer: *son of my mother's mother* umjesto *uncle* i sl.;

4. **Greške navođenja:** ove vrste grešaka posljedica su pogrešnog navođenja od strane nastavnika u pogledu načina davanja objašnjenja, definicija i primjera, kao i načina na koji nastavnici pružaju i organizuju prilike za vježbanje. One se tako mogu podijeliti na:

- Nepravilnosti koje nastaju onda kada nastavnik, bez obzira na to da li jeste ili nije izvorni govornik stranog jezika, ne obezbijedi odgovarajući model ciljnog jezika u učionici (na primjer ukoliko nastavnik ne govori fluentno, ukoliko se služi kolokvijalnim izrazima i sl.);
- *Greške izazvane vježbanjima* – nastaju prilikom popunjavanja jezičkih vježbanja, gdje dolazi do usvajanja nepravilnih jezičkih formi i koncepata. Vježbanja koja su naročito podložna pojavi ovakvih nepravilnosti su ona koja podrazumijevaju povezivanje djelova rečenice. Za primjer uzmimo vježbanje koje podrazumijeva kombinovanje prostih rečenica uz upotrebu *if* i *unless*:

I can't buy a computer kombinujemo sa I will get a raise.

Pravilna rečenica glasi: *I can't buy a computer unless I get a raise.*

Međutim, ponekad će se javiti i sljedeći oblik:

Unless I buy a computer, I will get a raise.

Ovakva nepravilna rečenica javiće se onda kada pojedinac bukvalno shvati zamjenjivost kondicionalne konstrukcije *if...not* sa *unless*, te smatra da veznik *unless* može zamijeniti negativnost rečenice koja je izražena pomoću rječice *not*;

- *Greške izazvane materijalima* – njima pripadaju sve one greške koje su rezultat neispravnih nastavnih materijala. Oni dovode do učenikove zbunjenosti i stalnog ponavljanja date greške jer je koncept primarno pogrešno naučen;
- *Greške izazvane pedagoškim prioritetima* – javljaju se onda kada se učenikova jezička postignuća mjere onim što nastavnik očekuje. Treba naglasiti da ovdje ključnu ulogu igraju kriterijumi koje nastavnik smatra prioritetnim. Na primjer, ukoliko nastavnik insistira na fluentnosti, preciznost po automatizmu gubi na značaju. U takvim uslovima imamo učenike koji govore fluentno, ali koji pri tome prave gramatičke, leksičke i druge greške. Drugim riječima – nedostaje im preciznost.

Danas, međutim, najveći broj lingvista i uopšte ljudi specijalizovanih za oblast analize jezičkih grešaka prihvata prvu i najosnovniju Ričardsovu podjelu na intralingvističke i interlingvističke greške, pri čemu je kriterijum, naravno, izvor, to jest porijeklo same greške. Pritom je neophodno istaći podatak dobijen za vrijeme kasnijih istraživanja, a to je da je, i pored očiglednog uticaja maternjeg jezika na pravljenje jezičkih grešaka, ustanovljeno da se pojedinci koji govore različit maternji jezik vrlo često susrijeću s istim izazovima u savladavanju određenog stranog jezika. Stoga je, procentualno gledano, udio grešaka nastalih pod uticajem maternjeg jezika govornika izuzetno mali i kreće se u rasponu od tri do dvadeset pet odsto (Sattayatham & Honsa, 2007:170-194). Posljedično, greške zasnovane na

nedovoljnom poznavanju opštih pravila i sistema drugog jezika mnogo su brojnije i značajnije za proces analize grešaka.

Sve pomenute taksonomije date su u cilju boljeg razumijevanja izvora grešaka. Naravno, one nijesu jedine, pa će u sljedećem dijelu biti više riječi o klasifikaciji jezičkih grešaka.

1.4. Klasifikacija grešaka

Klasifikacija jezičkih grešaka jedan je od onih procesa koji, čini se, nikad nije konačan. Glavni razlog je činjenica da što se više istražuje ova tematika, to se pojavljuje sve više novih kriterijuma za njihovu klasifikaciju. Ovdje ćemo navesti nekoliko bitnijih podjela.

Globalne i lokalne greške – Ovu klasifikaciju su napravili Bart i Kiparski (Burt & Kiparsky) 1972. godine. Glavni kriterijum za ovu podjelu je nivo ometanja komunikacije. Prema njoj, svaka greška koja generalno ometa komunikaciju i sprečava njenog učesnika u razumijevanju određenog dijela poruke potpada pod *globalnu grešku*. S druge strane, ona greška koja ne sprečava ili ne onemogućava razumijevanje poruke, obično usljed manje nepravilnosti unutar nekog od rečeničnih djelova, naziva se *lokalnom greškom*. Primjera radi, lokalna greška je rečenica *I sad* (njen ispravan parnjak bio bi *I am sad*), gdje i pored izostavljanja kopulativnog glagola *am*, koji bi služio kao spona između *I* i *sad*, slušalac jasno može da zaključi iz poruke da je njegov sagovornik tužan.

Očigledne i prikrivene greške – Navedenu podjela je utvrdio Stiven Korder 1971. godine, a zasnovana je na očiglednosti. Naime, ako ponovo upotrijebimo primjer: *I sad*, greška koja je u njemu napravljena je očigledna čak i ako ovaj izraz izvučemo iz konteksta. Suprotno, postoje greške čija je nepravilnost vidljiva isključivo u kontekstu i takvu vrstu grešaka nazivamo *prikrivenim*. Poruke koje ih sadrže samo na površinskom nivou izgledaju pravilno. Međutim, u onom trenutku kada se upotrijebe u širem kontekstu, jasno je da je govornik pogriješio.

Sljedeća klasifikacija ustanovljena je od strane Daleja, Barta i Krašen-a (Dulay, Burt & Krashen, 1982:150) 1982. godine i odnosi se na greške čije prisustvo mijenja površinsku strukturu rečenice. Ova podjela uključuje:

1. **Izostavljanje** – podrazumijeva izostavljanje neophodnog jezičkog elementa. Na primjer, jedna od najčešćih grešaka izostavljanja, koja je generalno vezana za sve

učenike stranog jezika, jeste ona koja se tiče neupotrebljavanja određenog ili neodređenog člana (*the/a/an*).

e.g. *He is wonderful boy* – izostavljen je neodređeni član *a* ispred sintagme *wonderful boy*;

2. **Dodavanje** – podrazumjeva dodavanje nepotrebnih ili netačnih elemenata u okviru različitih jezičkih konstrukcija. Primjer ovakve vrste greške vrlo često se vezuje za upotrebu određenog ili neodređenog člana ili upotrebu prijedloga:

He wants a milk. (Umjesto pravilnog: *He wants some milk* ili *He wants milk*, jer govorimo o gradivnim imenicama koje u engleskom jeziku ne zahtijevaju upotrebu člana.)

We discussed about that topic. (Umjesto pravilnog: *We discussed that topic*, jer glagol *discuss* ne zahtijeva korišćenje prepozicije.);

3. **Zamjena** – izbor netačnog ili neodgovarajućeg jezičkog elementa. Ovaj *pogrešan izbor* može varirati od lošeg izbora riječi (npr. *She made many wrongs in spelling* – *wrongs* umjesto *errors*) do pogrešne selekcije glagolskog vremena ili vrste riječi (npr. *Every day she has made breakfast* – *has made* umjesto *makes*, koje zahtijeva kontekst rečenice; *John can run very fastly* – *fastly* umjesto *fast*, što je pravilna upotreba ovog priloga);
4. **Pogrešan red riječi** – ovaj tip greške obuhvata one nepravilnosti u kojima redosljed riječi u određenoj sintaksičkoj konstrukciji nije u skladu s utvrđenim pravilima (na primjer: *Gemma be will taken by the police* – u kojoj su u predikatskoj sintagmi zamijenjena mjesta pomoćnih glagola, iako to nije moguće, jer pravilo kaže da modalni glagol prethodi svim drugim pomoćnim glagolima. Stoga, pravilan red riječi bio bi: *Gemma will be taken by the police*);

No, jedna od najvažnijih podjela svakako jeste ona koja je zasnovana na jezičkim nivoima. Prije nego što započnemo priču o njoj, objasnićemo šta se podrazumijeva pod jezičkim nivoima. Svaki jezik je u stvari sistem koji se sastoji od različitih nivoa koji se razlikuju po složenosti. Tako je prvi i najjednostavniji nivo grafološki odnosno fonološki i tiče se slova i glasova kao primarnih jedinica pisanja odnosno govorenja. Slijede morfološki, sintaksički, semantički i nivo diskursa. Složenost raste sa svakim sljedećim nivoom. Naravno,

oni mogu biti zasnovani i na jezičkim sistemima, pa tako imamo i gramatički i leksički nivo, koji su vrlo često objedinjeni. Analogno tome se vrši i podjela jezičkih grešaka u zavisnosti od toga koja jezička jedinica, tačnije jedinica kog jezičkog nivoa je direktno uključena u samu nepravilnost. Stoga imamo fonološke, grafološke, gramatičke, leksičke, sintaksičke i druge vrste grešaka. U ovom dijelu koncentrisaćemo se na gramatičke greške s obzirom na to da su one u direktnoj vezi sa našom temom. Za više detalja o ostalim vrstama grešaka koje pripadaju pomenutoj klasifikaciji vidi PRILOG I.

1.4.1. Gramatičke greške

Gramatika, pored leksike, predstavlja jedan od najbitnijih jezičkih sistema. Fokus na važnosti njenog izučavanja i poznavanja javio se tokom šezdesetih godina dvadesetog vijeka s pojavom gramatičko-prevodnog metoda (*grammar-translation method*) u nastavi stranih jezika. Međutim, s vremenom se fokus pomjerio, pa je ustupila mjesto komunikativnim aspektima jezika.

Gramatika bi se mogla definisati kao niz pravila o tome kako jezik funkcioniše. Pritom se uzima u obzir da se poznavanje gramatike može jedino provjeriti kroz direktnu upotrebu jezika, a ne kroz suvo poznavanje gramatičkih pravila. Samim tim, neminovno je da će pojedinci tom prilikom praviti greške. Gramatička greška predstavlja netačnu, nekonvencionalnu ili kontroverznu upotrebu jezika.

Naravno, postoje različite taksonomije gramatičkih grešaka koje su zasnovane na vrlo raznovrsnim kriterijumima. Stoga imamo: lingvističku taksonomiju, taksonomiju površinske strukture, komparativnu taksonomiju, kao i taksonomiju komunikativnog efekta (Dulay, Burt & Krashen, 1982:145) Taksonomija površinskih struktura u okviru gramatičkih grešaka najbitnija je i najbogatija, te ćemo njoj posvetiti najviše pažnje.

Ova vrsta taksonomije, kako joj i samo ime kaže, upućuje na one greške koje uključuju promjene površinske strukture. Te alteracije uključuju svako dodavanje, izostavljanje, neodgovarajuću upotrebu ili nepravilan red riječi kojim se mijenja jezička struktura. Uz to, pomenućemo i da su istraživači zaključili da ove promjene nijesu nasumične, to jest da posjeduju sistematičnost i logiku. Ova kategorija uključuje sljedeće podgrupe (Dulay, Burt & Krashen, 1982:150):

Izostavljanje i dodavanje – već pomenuto kao podvrsta jezičkih grešaka u okviru taksonomije utemeljene na nepravilnostima koje prave promjenu u površinskoj strukturi iskaza, s tim što će ovdje biti objašnjene i definisane u kontekstu gramatike.

Greške izostavljanja podrazumijevaju odsustvo elementa koji mora biti obavezan u pravilno formiranom govoru, odnosno sadržaja morfema (imenica, pridjeva, glagola, priloga, itd.) koji se moraju pojaviti u ispravno definisanim izrazima. Na primjer:

She a student of Berkly   **umjesto**   She *is* a student of Berkly.

S druge strane, **greške dodavanja** podrazumijevaju dodavanje elemenata koji u gramatičkom smislu narušavaju pravilno formiranu rečenicu ili izraz. Ističemo da se ova vrsta gramatičkih grešaka može dalje podijeliti na još tri potkategorije, i to (Dulay, Burt & Krashen, 1982:156):

:

1. **Dvostruko markiranje** – uključuje nepravilnost u kojoj se određeni gramatički koncept izražava dva puta, iako sam jezik zahtijeva njegovu upotrebu samo jednom. Uzmimo sljedeći primjer

She doesn't knows my name   **umjesto**   She doesn't know my name.

Jedno od osnovnih pravila u engleskom jeziku jeste da glagol u trećem licu jednine kada se nalazi u *Indefinite Present Tense*-u poprima nastavak *-s/-es*. Jasno je da je pojedinac u gorenavedenom slučaju znao pomenuto pravilo, ali je zanemario činjenicu da je u negativnim rečenicama pomoćni glagol *doesn't* nosilac brojnog obilježja samog glagola, pri čemu se gubi nastavak *-s/-es*. Tako je na ovaj način dva puta izraženo gramatičko markiranje glagola u trećem licu jednine sadašnjeg vremena, iako se ono u engleskom jeziku izražava samo jednom.

2. **Regularizacija** – pomenuti nedostatak podrazumijeva korišćenje uobičajenog pravila na mjestima i u gramatičkim situacijama koje zahtijevaju upotrebu posebnih pravila, to jest izuzetaka:

She readed five books yesterday.

U ovoj rečenici upotreba *Indefinite Past Tense*-a obavezna je jer nju zahtijeva njen vremenski kontekst. Uz to, pojedinac je zanemario činjenicu da glagol *read* spada

u red nepravilnih glagola, te da se samim tim *Indefinite Past Tense* ne može dobiti prostim dodavanjem nastavka *-ed/-d*, što je ovdje učinjeno.

3. **Prosto dodavanje** – podrazumijeva sve greške dodavanja koje ne potpadaju pod dvostruko markiranje.

He is *in* over there.

Izraz *over there* je takav da ne zahtijeva prethodnu upotrebu bilo kakve prepozicije, bez obzira na to što se radi o priloškoj odredbi za mjesto.

Greške u građenju riječi i izraza – podrazumijevaju sve greške u građenju kako morfema, tako i većih jezičkih struktura. Slično kao u slučaju dodavanja, i ova kategorija gramatičkih grešaka dalje se može podijeliti na tri potkategorije (Dulay, Burt & Krashen, 1982:158):

1. **Regularizacija** – ponovo, baš kao što je bio slučaj sa dodavanjem, i u okviru grešaka nepravilnog građenja imamo regularizaciju. S tim što se ova vrsta regularizacije odnosi isključivo na slučajeve gdje se zanemaruje činjenica da u izgradnji određenih morfema i konstrukcija postoje posebna pravila, pa se pristupa upotrebi onih pravila koja bi se smatrala uobičajenim za pomenuti slučaj, kao u:

womans umjesto *women*.

Ovom prilikom je zanemareno pravilo da imenica ženskog roda *woman*, baš kao i čitav niz drugih imenica, pripada grupi riječi koje imaju nepravilnu množinu, te umjesto nastavka *-s/-es* podrazumijeva promjenu u samoj osnovi riječi (ovdje: *women*).

2. **Arhetipski oblik** - ovdje podrazumijevamo sve one greške koje uključuju izbor člana jedne gramatičke kategorije umjesto odgovarajućeg člana te iste kategorije. Obratimo pažnju na sljedeći primjer:

This cars *umjesto* **These** cars.

Vidimo da je pojedinac upotrijebio pokaznu zamjenicu *this* uz imenicu u množini (*cars*). U ovom slučaju *odgovarajući član* navedene kategorije pokaznih zamjenica bio bi *these*.

3. **Oblici koji se mogu smjenjivati** – ova vrsta grešaka u građenju riječi javlja se u slučajevima kada pojedinci posjeduju zavidno znanje o određenim članovima različitih gramatičkih kategorija, uključujući i raznovrsnost njihove upotrebe. Ipak, ono izaziva i konfuziju u njihovoj konkretnoj upotrebi:

They have *gave* me a new dress.

John *seen* a ghost.

U navedenim primjerima uočljivo je sljedeće:

- pojedinac je upoznat sa činjenicom da su glagoli *see* i *give* nepravilni;
- pojedinac je upoznat sa činjenicom da navedeni vremenski kontekst zahtijeva upotrebu *Indefinite Present Perfect* i *Indefinite Past Tense-a*;
- pojedinac ipak ne pravi razliku u upotrebi i oblicima *Indefinite Past Tense-a* i participa prošlog;

Greške nepravilnog reda riječi – uključuju nedostatke u kojima imamo netačno smještenu morfemu odnosno grupu morfema u okviru jednog izraza ili structure (Dulay, Burt & Krashen, 1982:162):

What *I can* do for you? **umjesto** What *can I* do for you?

I don't know what *is that* **umjesto** I don't know what *that is*.

Ako analiziramo ove rečenice, primjećujemo da su greške u redu riječi prouzrokovane nepoznavanjem pravila inverzije u direktnim pitanjima gdje subjekat i pomoćni (u ovom slučaju modalni) glagol zamjenjuju mjesta, odnosno pravila zadržavanja normalnog reda riječi u indirektnim pitanjima gdje subjekat i glagol zauzimaju iste pozicije kao i u izjavnim rečenicama.

Sljedeći odjeljak ovog poglavlja rezervisan je za proces analize grešaka i sve karakteristike koje on sa sobom nosi.

1.5. Analiza grešaka

Analiza grešaka se uz kontrastivnu analizu smatra jednim od najbitnijih pristupa u učenju i usvajanju stranog jezika, s obzirom na to da je zasnovan na principu da proučavanje grešaka predstavlja jedno od osnovnih sredstava za unapređivanje znanja pojedinca. Prije nego što damo detaljniji osvrt na sam pristup, priču o analizi grešaka započinjemo njenim kratkim istorijatom.

1.5.1. Analiza grešaka – kratak istorijat

Pristup analize grešaka se prvi put javio tokom šezdesetih godina prošlog vijeka. Prije toga vladao je bihejvioristički pristup u usvajanju jezika, pa samim tim i u cjelokupnom obrazovanju, prema kojem je na greške gledano kao na nešto što ne bi trebalo da se javlja ni u procesu učenja, ni u procesu nastave. Bihejvioristi smatraju da glavni uzrok pravljenja grešaka leži u neodgovarajućem procesu nastave, te da do grešaka ne bi ni došlo da je nastava savršena. Naravno, ovakav pristup i gledište smatrani su prilično naivnim, s obzirom na to da savršena metodologija apsolutno ne postoji. Tome je takođe doprinijela i pojava takozvane *Univerzalne gramatike* Čomskog (Chomsky) 1965. godine, prema kojoj svaki čovjek posjeduje unutrašnju sposobnost koja mu pomaže da se snađe u mnoštvu mogućnosti za generisanje (stvaranje) rečenica. Tako počinje preusmjeravanje opšteg pravca u nastavi stranih jezika ka generativnom pristupu. Uopšteno gledano, najveći značaj ovog pristupa, pa samim tim i Čomskog u učenju stranih jezika, jeste činjenica da je doprinio podizanju svijesti istraživača po pitanju učeničkih grešaka u učenju jezika i važnosti njihove uloge kao izvora za formiranje hipoteza.

Šezdesetih godina prošlog vijeka pozicije i gledišta po pitanju ovog fenomena počinju da se mijenjaju i javljaju se dva nova pristupa: *kontrastivna analiza* i *analiza grešaka*. Analiza grešaka je obuhvatila ono što kontrastivna analiza nije mogla. Naime, kontrastivna analiza se u prvom redu zasnivala na poređenju ili *kontrastu* maternjeg i stranog jezika. Međutim, primijećeno je da se nepravilnosti prilikom učenja jezika ne javljaju samo usljed negativnog transfera maternjeg jezika (npr. kada pojedinac upotrijebi kolokacije iz maternjeg jezika prilikom korišćenja stranog jezika (*to go in school* umjesto *to go to school*)), te da postoji priličan broj drugih izvora jezičkih grešaka koje učenici prave, a koje kontrastivna analiza jednostavno ne može da obuhvati. U prvom redu tu spadaju sve one vrste grešaka koje su

nastale u okviru procesa učenja stranog jezika gdje maternji nije mogao imati uticaj (primjeri hipergeneralizacije *go – goed, take – taked* i sl.) (Touchie: 1986:78)

Samim tim, kako Kešavarz (Keshavarz, 1999:11) tvrdi, analiza grešaka se pojavila kao rezultat nedostataka kontrastivne analize koja je bila favorizovan način opisivanja učeničkih grešaka tokom pedesetih i šezdesetih godina prošlog vijeka. Prema Džejmsu (James, 1998:6), analiza grešaka, za razliku od kontrastivne analize koja upoređuje sličnosti i razlike između maternjeg i stranog jezika, pokušava da nezavisno i objektivno objasni *međujezik* (ili, drugim riječima, učenikovu verziju ciljanog jezika). Uz to, Džejms vjeruje da je jedna od najbitnijih posebnosti pomenutog pristupa činjenica da u okviru njega maternji jezik ne bi trebalo spominjati u kontekstu poređenja.

1.5.2. Značenje izraza

Stiven Korder je jedno od najznačajnijih imena koje se pominje kada god se govori o analizi grešaka. On je tokom šezdesetih godina snažno zastupao ideju o bitnosti proučavanja grešaka i bio je prvi koji je dokazao da se strategije učenja stranog jezika mogu izvesti upravo iz grešaka, te da se na taj način olakšava istraživačima proučavanje procesa učenja stranog jezika. Korderov doprinos razvijanju i popularizovanju ovog pristupa ogleda se u dva bitna momenta. Prvi je da je pravljenje grešaka sistematizovan, a ne nasumičan proces, kako se ranije vjerovalo. Drugi je da se greške posmatraju ne kao negativan i ometajući faktor, već kao pozitivna činjenica koja pomaže razumijevanju procesa učenja (Corder, 1967:168).

Postoji više različitih definicija analize grešaka. Jedna od jednostavnijih definicija ovog pristupa bila bi ona koja kaže da analiza grešaka u nastavi i učenju stranog jezika predstavlja „proučavanje neprihvatljivih formi i oblika koje u govoru pravi pojedinac koji uči strani jezik“. Ovakvo značenje izraza dao je Kristal (Crystal, 1992:125). Naravno, postoje i druge definicije. Džejms (James, 1998:62-63) na primjer, definiše analizu grešaka kao „studiju o lingvističkom neznanju, kao ispitivanje onoga što ljudi ne znaju i načinima na koje se oni suočavaju sa svojim neznanjem“. Braun (Brown, 2002:43) daje drugu definiciju, prema kojoj je ona „proces za proučavanje, analizu i klasifikaciju odstupanja od pravila stranog jezika i potom otkrivanja pravila kojima upravlja učenik stranog jezika“. Uzimajući sve navedeno u obzir, svrha analize grešaka je zapravo utvrđivanje onoga što sam učenik zna odnosno ne zna, kao i pomoć nastavniku ne samo u informisanju učenika o tome zašto je njegova pretpostavka netačna, već, što je još značajnije, u obezbjeđivanju informacija i podataka za učenika kako bi mu pomogli u formiranju adekvatnijeg koncepta određenog

pravila u ciljanom jeziku. Uz to, detaljna analiza grešaka nam omogućava bolje razumijevanje kognitivnih procesa koje učenik upotrebljava prilikom učenja stranog jezika, što omogućava unapređivanje procesa nastave.

1.5.3. Sprovođenje pristupa

Nakon što smo definisali ovaj metod kao “proces za proučavanje, analizu i klasifikaciju odstupanja od pravila stranog jezika i potom otkrivanja pravila kojima upravlja učenik stranog jezika“, (Brown, 2002:43) pitanje koje se logično nameće je kako se on sprovodi. Korder (Corder, 1974:55 cited in Ellis, 1997:48) vjeruje da postoji *pet* osnovnih faza koje analiza grešaka obuhvata. One uključuju:

1. prikupljanje uzoraka učeničkog jezika;
2. identifikaciju grešaka;
3. opisivanje grešaka;
4. objašnjavanje grešaka;
5. evaluaciju/ispravljavanje grešaka;

U narednim pasusima biće nešto više riječi o svakoj pojedinačnoj fazi. Napomenućemo da smo kao glavni izvor za ovaj dio našeg rada koristili knjigu *The Study of Second Language Acquisition*, čiji je autor Rod Ellis (Rod Ellis, 1997).

Prikupljanje uzoraka učeničkog jezika. Kada je prva faza analize grešaka u pitanju, kako tvrdi Rod Ellis (Ellis, 1997:47), jedna od najbitnijih odluka koju treba donijeti jeste koje uzorke učeničkog jezika je moguće upotrijebiti i kako ih sakupiti. Samim tim imamo podjelu na tri vrste, gdje se kao kriterijum uzima u obzir njihova veličina, i to na:

- *obimniji uzorci* – ovakav tip uzoraka pretpostavlja sakupljanje nekoliko uzoraka jezičke upotrebe od većeg broja pojedinaca kako bi se napravio sveobuhvatan spisak grešaka koji će biti reprezentativan za jednu populaciju;
- *specifikovani uzorci* – uzorci jezika uzetog od ograničenog broja ispitanika (kao u našem slučaju);
- *slučajni uzorci* – uključuju one uzorke jezičke upotrebe reprodukovane od strane samo jednog govornika.

Kako ističe Ellis (Ellis, 1997:49), zbog kompleksne prirode procesa analize grešaka istraživači se prvenstveno koncentrišu na obradu specifikovanih i slučajnih uzoraka, dok se

obrada obimnijih uzoraka izbjegava, s obzirom na to da bi taj proces bio izuzetno komplikovan i zahtjevan.

Takođe, pomenućemo da su nepravilnosti koje čine učenici veoma često rezultat djelovanja različitih faktora na koje oni/e ne mogu uticati. Ellis (Ellis, 1997:49) pominje primjer u kojem će pojedinci praviti određene greške u govoru, ali ih neće činiti u pisanju, usljed različitih uslova obrade. Samim tim, precizno definisanje uzorka doprinosi dobijanju jasnog odgovora na pitanja koje greške pojedinci prave i pod kojim uslovima. Postoji čitav niz faktora koji direktno utiču na učenikovu reprodukciju. Navešćemo dva najzastupljenija i najvažnija. To su *jezički faktor* i *faktor učenika* (Ellis, 1997:49). U prvom slučaju, varijacije u jezičkoj reprodukciji učenika moguće su u zavisnosti od toga da li se radi o pisanoj ili usmenoj formi, da li ona ima formu konverzacije, prezentacije, eseja ili pisma i o kakvoj tematici je riječ. S druge strane, ako govorimo o faktoru učenika, bitni elementi su stepen jezičkog znanja, karakteristike učenikovog maternjeg jezika, kao i da li se proces učenja i usvajanja drugog stranog jezika odvija u učionici, u „prirodnom“ jezičkom okruženju, odnosno da li se ono odvija u kombinaciji obje sredine. Primjera radi, naše istraživanje na kojem se zasniva navedeni rad prvenstveno se odnosi na slaganje vremena u engleskom jeziku, kao na dio jezika koji se želi izučavati u kontekstu analize grešaka. Pri tome su kao ciljna grupa uzeti učenici srednjih škola u Crnoj Gori, a prikupljanje uzoraka je ograničeno na pisanu reprodukciju. Svaka od navedenih karakteristika ovog istraživanja uticala je na krajnji ishod.

Konačno, još jedan aspekt važan za proces prikupljanja uzoraka učeničkog jezika jeste onaj koji se tiče načina na koji se prikupljaju, uzimajući u obzir faktor vremena. Prema tome, prikupljanje uzoraka može biti ili u *formi poprečnog presjeka*, ili *longitudinalno*. *Poprečno prikupljanje uzoraka* podrazumijeva da se ono vrši samo jednom, dok *longitudinalno* uključuje višestruko ponavljanje tokom određenog, dužeg perioda. Iz razloga praktičnosti, uglavnom se pristupa prvoj vrsti, što za negativnu posljedicu ima nemogućnost preciznog ustanovljavanja vrste grešaka koje učenici prave tokom različitih razvojnih faza učenja stranog jezika (Ellis, 1997: 50).

Identifikacija grešaka. Druga faza u procesu analize grešaka. U prvom redu ona predstavlja upoređivanje onoga što je pojedinac reprodukovao (bez obzira na to da li govorimo o pisanoj ili usmenoj formi, i bez obzira na vrstu i opseg ograničavajućih faktora) s istovjetnim primjerom koji bi govornik tog jezika reprodukovao. Za to je neophodno pripremiti rekonstruktivni primjerak jezika (*primjerak-uzor*) odnosno dijela jezika koji se ispituje (Ellis & Barkhuizen, 2005:58). On pomaže u lakšoj identifikaciji mogućih grešaka.

Pri tome se polazi od pretpostavke da je sve što je učenik proizveo pogrešno. Samim tim se odbacuju svi elementi koji se podudaraju s navedenim primjerom-uzorom. U takvoj postavi stvari oni djelovi koji odstupaju od rekonstruktivnog primjera po automatizmu su greške. Posljednja etapa u ovoj fazi analize grešaka je identifikovanje djelova govora odnosno rečenica koji se razlikuju od tačne verzije istog.

Opisivanje grešaka. Faza deskripcije grešaka dolazi nakon identifikacije. I komparativna je. Drugim riječima, upoređuje na koji način se jezičke forme koje su pojedinci reprodukovali razlikuju od tačne verzije. Pri tome se akcenat stavlja na površinsku strukturu učenikovog jezika, dok je značenjska struktura u drugom planu. Konkretno, deskripcija grešaka se, između ostalog, zasniva na prepoznavanju toga da li je pomenuta nepravilnost greška ili omaška, da li je riječ o otvorenim ili zatvorenim greškama, ili pak da li govorimo o nepravilnostima koje se tiču izostavljanja, dodavanja, ponavljanja i slično. S druge strane, takođe se određuje da li su u pitanju fonetske, leksičke ili gramatičke greške. (Ellis, 1997: 54-57) Posljedično, opisivanjem grešaka se istovremeno vrši njihova klasifikacija, te se tako bliže i preciznije specifikuje sama greška.

Međutim, to nije uvijek jednostavno. I kako sama Duškova (Dušková, 1969:11-36) tvrdi u svom istraživanju sprovedenom sa češkim studentima 1969. godine, iako pojedine greške, poput pogrešnog reda riječi, ne predstavljaju naročit poduhvat, za ostale greške bilo joj je potrebno više vremena i napora kako bi ih jasno i precizno klasifikovala. Razlog tome je što je ponekad veoma teško jasno uvidjeti razliku u vrstama grešaka koje postoje. Pritom treba apostrofirati činjenicu da učestalost pojedinih grešaka (poput, na primjer, izostavljanja ili miješanja određenog i neodređenog člana) istovremeno ne odražava nivo njihove težine za učenika koji savladava pojedine jezičke elemente. S tim u vezi, radi što boljeg i tačnijeg sprovođenja procesa klasifikacije preporučuje se da se ona vrši u okviru longitudinalnog istraživanja, koje zbog svog kontinuiranog karaktera pruža mnogo više mogućnosti i prostora za ispravljanje eventualnih netačnosti (Ellis, 1997:55).

Objašnjavanje grešaka². Nakon faza identifikacije i opisivanja grešaka, pristupa se njihovom objašnjavanju. Ovo se smatra najbitnijom fazom u analiziranju grešaka. Glavni razlog za to je činjenica da se njome utvrđuju uzroci nastanka date jezičke nepravilnosti, a sve u cilju unapređivanja razumijevanja procesa usvajanja stranog jezika (Ellis, 1997:57).

Veliki broj izvora koji su glavni uzrok nastanjanja grešaka u pomenutom procesu je već naveden u odjeljku 1.3 pod nazivom *Izvori grešaka*. Pritom smo se koncentrisali najviše

---

² Za više detaja vidi PRILOG 1 (str. 100).

na izvore lingvističke prirode jer su oni najbitniji, kako za naše istraživanje, tako i za cjelokupan rad. Tako smo kroz najrazličitije taksonomije, počevši od interlingvističkih grešaka, čiji je glavni uzrok transfer maternjeg jezika, pa do razvojnih grešaka, koje se zasnivaju na ograničenom jezičkom iskustvu pojedinca, prikazali najučestalije i najznačajnije izvore jezičkih nepravilnosti prilikom učenja stranog jezika.

Međutim, ono zbog čega su izvori najznačajniji i zbog čega je ova faza najbitnija u čitavom procesu analize grešaka jeste to što uz pomoć nje odgovaramo na pitanje zbog čega se jezičke greške javljaju. Posljedično, ova faza nam kroz date odgovore pruža direktan uvid u funkcionisanje mehanizama usvajanja drugog stranog jezika kroz prizmu njene podloge.

Evaluacija grešaka³. U velikom broju slučajeva se i „ne smatra obaveznom fazom analize grešaka, već dodatnom procedurom kojom se praktično primjenjuju njeni rezultati.” (Ellis & Barkhuizen, 2005:67). Evaluacija objedinjuje i uključuje čitav niz različitih faktora koje je neophodno uzeti u obzir prije nego što se pristupi njenom sprovođenju.

Generalno gledano, kada se greška odnosno jezička netačnost evaluira, više faktora ulazi u obzir, kao na primjer da li je osoba koja vrši evaluaciju govornik tog stranog jezika, kakav uticaj pomenuta greška ima na učenika, kriterijumi koje ocjenjivač uzima kao reper i sl. (Ellis, 1997:65). Međutim, najbitnija stavka čitave evaluacije je ozbiljnost greške. Odrediti nivo ozbiljnosti greške učenika nije uvijek tako jednostavno, u prvom redu zato što ne postoji sveobuhvatan sistem ili baza u kojoj su greške organizovane shodno njihovoj ozbiljnosti i težini. (Ellis & Barkhuizen, 2005:67). To bi umnogome olakšalo proces jer bi pružilo preciznu šemu na osnovu koje bi se evaluacija mogla mnogo jednostavnije i brže sprovoditi. Bez obzira na sve navedeno, proces evaluacije je neophodan iz pedagoških razloga, kako bi na taj način nastavnici i profesori znali koje su to netačnosti ozbiljnije i kojima je neophodno posvetiti više pažnje da bi se unaprijedio proces nastave stranog jezika.

1.5.4. Analiza grešaka – ograničenja i prednosti

Analiza grešaka nije savršen proces. Mnoge od njegovih slabosti prikazali smo u radu. Jedan od glavnih nedostataka jeste nemogućnost ustanovljavanja i preciznog definisanja svake pojedinačne greške usljed ogromnog broja raznovrsnih faktora koji utiču na njihovo stvaranje. Sa svakim novim istraživanjem nailazi se na novu nepravilnost koju je neophodno

---

³ Za više detalja vidi PRILOG 1 (str. 96).

nekako objasniti i dati joj obris. Uz to, nepostojanje sveobuhvatnog sistema grešaka predstavlja značajan problem jer usporava proces analize grešaka u svim fazama.

Posljedično, koncentrisanje isključivo na greške može dati nepotpunu sliku o stvarnom znanju učenika i pritom zanemariti pozitivne strane njegovog jezičkog napredovanja. Takođe, većina istraživanja koja se vrše poprečni su presjeci, pa se tako zanemaruje nevjerovatan potencijal longitudinalnih istraživanja koja bi omogućila praćenje i bilježenje razvoja učenika u različitim stepenima učenja stranog jezika. Osim toga, analiza grešaka ne uzima u obzir ni činjenicu da će učenici u određenom broju slučajeva prosto izbjeći odgovor na dato pitanje ili zadatak, što za rezultat ima nedovoljno precizne i relevantne rezultate.

Međutim, analiza grešaka ima i brojne prednosti. Jedna od njih je pružanje uvida u to koje su individualno i uopšteno slabosti učenika u različitim sociološkim, psihološkim i jezičkim kontekstima. Takođe nam daje generalan okvir za mogućnost njihove klasifikacije, i što je još važnije, daje nam podlogu za ustanovljavanje razloga zbog kojih se te iste greške javljaju. Na kratke staze, analiza grešaka nam pruža uvid u trenutne probleme usvajanja stranog jezika, dok u slučaju njene duže i kontinuirane primjene možemo ustanoviti i pratiti jezički razvoj. Još jedna pozitivna strana ovog pristupa je činjenica da je izuzetno prilagodljiv i da se može mijenjati i adaptirati u zavisnosti od trenutnih društvenih, kulturoloških, psiholoških i epistemoloških faktora. Sve ovo ima vrlo bitnu praktičnu primjenu, jer se dobijeni rezultati mogu direktno upotrijebiti za unapređivanje nastave: nastavnici putem ovog procesa direktno dobijaju problematične jezičke oblasti i elemente kojima će u narednom periodu posvetiti pažnju u cilju njihovog rješavanja.

1.6. Sažetak

Čovjek je biće koje svakodnevno teži savršenstvu, ali mu je ono ipak prilično nedostižno. Samim tim, pravljenje grešaka u svim sferama ljudskog djelovanja i postojanja, pa stoga i u jeziku, predstavlja jednu od fundamentalnih karakteristika ljudskog iskustva. Posmatrajući pojam greške kroz prizmu jezika, definišemo je kao sva ona odstupanja od jezičkih pravila koja učenik pravi prilikom učenja stranog jezika. Naravno, bitno je napraviti distinkciju između omaške, koja je rezultat trenutne nesposobnosti da se upotrijebe već poznata jezička pravila, i greške, koja je zapravo posljedica nedovoljnog i nepotpunog poznavanja jezičkih pravila.

Uz to, izvori grešaka nam daju kontekstualnu podlogu i odgovaraju na pitanja kako i zašto nastaju jezičke devijacije. Između ostalog, najbitniji izvori grešaka su negativan transfer maternjeg jezika (pa otuda *interlingvističke greške*), nedovoljno znanje jezičkih pravila stranog jezika koji se izučava (*intralingvističke greške*), kao i ograničeno jezičko iskustvo učenika/govornika (*razvojne greške*).

Izvori grešaka nijesu jedini kriterijumi za njihovu klasifikaciju, pa imamo čitav niz različitih tipologija i taksonomija. Tako imamo podjelu na lokalne i globalne greške gdje se kao kriterijum podjele uzima nivo opštosti, potom podjelu zasnovanu na tome kakve promjene pomenute nepravilnosti prave na površinskoj strukturi jezičke konstrukcije (dodavanje, izostavljanje, zamjena i pogrešan red riječi), te klasifikaciju koja u obzir uzima isključivo lingvistički kriterijum, pa uključuje fonološke, grafološke, leksičke, gramatičke, sintaksičke i druge greške.

No, da bi se određena anomalija u govoru mogla definisati kao greška, neophodno je izvršiti analizu. Ona obuhvata pet osnovnih nivoa, i to: sakupljanje uzoraka učeničkog govora, identifikaciju, opisivanje, objašnjenje i evaluaciju. Treba istaći da objašnjavanje grešaka predstavlja najbitniju fazu u okviru ovog procesa jer pruža uvid i definiše mehanizme zbog kojih se greške javljaju. Naravno, analiza grešaka ima prednosti i mane. S jedne strane daje direktan doprinos nastavnom procesu time što omogućava identifikaciju problematičnih jezičkih oblasti radi njihovog ispravljanja i rješavanja. S druge, ne postoji potpuna i detaljna baza jezičkih grešaka koja bi znatno olakšala sam proces. Takođe, nejasnoće u definisanju ozbiljnosti grešaka, zajedno sa činjenicom da učenik jednostavno može preskočiti odgovor na određeno pitanje i time ugroziti i dovesti u pitanje relevantnost istraživanja i njegovih rezultata, čine ovaj proces nesavršenim.

2. SLAGANJE VREMENA

Gramatika bilo kog jezika, pa tako i engleskog se sastoji od velikog broja različitih elemenata. Među njima, slaganje vremena zauzima veoma bitno mjesto. Stoga ćemo u ovom poglavlju podrobnije analizirati pomenuti gramatički aspekt. Naredni odjeljak posvećen je objašnjavanju samog pojma slaganja vremena.

2.1. Pojam slaganja vremena

Slaganje vremena je fenomen koji postoji u velikom broju jezika. Ono se može definisati na više načina. Pored toga što se objašnjava kao „niz pravila koja određuju slaganje među glagolskim vremenima u vezanim djelovima rečenice ili rečenicama” (Merriem Webster, 2017), najjednostavnija definicija bila bi da ono predstavlja pojavu više od jednog glagola u jednoj rečenici.

Druga značenja izraza su uža i više koncentrisana na pojedine aspekte i kontekste gorenavedenog pojma. Stoga se slaganje vremena definiše i kao „zavisnost vremena glagola iz zavisne rečenice od vremena u kojem se nalazi glagol u nezavisnoj rečenici” (Oxford, Dictionary, 2017).

U narednom odjeljku biće više riječi o specifičnostima slaganja vremena u engleskom jeziku.

2.2. Karakteristike slaganja vremena u engleskom jeziku

Svaki jezik, pa i engleski, možemo posmatrati kao kompleksan sistem sastavljen od više različitih elemenata i nivoa. Oni uključuju: fonetiku, fonologiju, morfologiju, sintaksu, leksiku, gramatiku itd.

Ukoliko engleski sagledamo sa stanovišta gramatike, primijetićemo da sadrži određene specifičnosti koje ga odvajaju od ostalih jezika. Ovdje govorimo, prije svega, o sistemu vremena. Jedna od glavnih osobina vremenskog sistema u engleskom jeziku je postojanje šest oblika prošlog vremena (*The Indefinite Past Tense, The Progressive Past Tense, The Indefinite Past Perfect Tense, The Progressive Past Perfect Tense, The Indefinite Present Perfect Tense, The Progressive Present Perfect Tense*). Posljedično, upravo prošlo vrijeme igra glavnu ulogu u procesu slaganja vremena, naročito u kontekstu pojedinačnih rečenica i indirektnog govora. Ovdje govorimo o tzv. *backshifting*-u koje Don LePan (Don LePan, 2003:

30) objašnjava na sljedeći način: „Ukoliko je glavni glagol u rečenici u prošlom vremenu, onda svi ostali glagolski oblici moraju takođe biti u prošlom vremenu, osim ako se ne govori o opštim istinama”. Dato pravilo ilustrovaćemo primjerom:

John knows that he is the best guy for the business.

Ako glavni glagol prebacimo u prošlo vrijeme, navedena rečenica će glasiti:

John knew that he was the best guy for the business.

Iz navedenih primjera uviđamo da glavni glagol diktira vremensku obojenost ostatka rečenice, te samim tim *is* (*Indefinite Present Tense* glagola *to be*) prelazi u *was* (*Indefinite Past Tense* oblik istog glagola).

Naravno, *backshifting* nije jedini aspekt slaganja vremena, iako jeste najdominantniji. Tako na slaganje vremena u engleskom jeziku utiču gorenavedene specifičnosti vremenskog sistema, ali i logika. Stoga, „ukoliko svi glagoli u jednoj rečenici opisuju radnje i stanja koja se dešavaju istovremeno, oni bi trebalo da budu u istom vremenu”, (Atwill, 1998:378).

Na primjer:

*Whenever the alarm clock rings I **yawn, stretch and roll** over for another 15 minutes of sleep* (svi glagoli su u sadašnjem vremenu) ili:

*Last night I **closed** the window, **sat** on my sofa, and **ate** a whole bag of chips all by myself* (svi glagoli su u prošlom vremenu).

S druge strane, kako Atvil (Atwill, 1998:378) tvrdi, u slučajevima kada se u rečenici opisuju radnje i stanja koja se dešavaju u različitim trenucima u vremenu, posljedično, glagoli će takođe biti u različitim vremenima:

*Julie **had been working** on the research project for almost three years before she **made** the first discovery.* (U gorenavedenoj rečenici anteriornost prve radnje u odnosu na drugu izražena je upotrebom *Progressive Past Perfect Tense*-a.)

Recently the largest bank in the state lowered its interest rates on loans; the directors want to stimulate borrowing (prošlost i sadašnjost). (Atwill, 1998:380)

Ovo su bile samo neke od opštih osobina slaganja vremena u engleskom jeziku. U narednim odjeljcima biće više priče o ovoj pojavi u kontekstu zavisnosloženih i nezavisnosloženih rečenica, indirektnog govora i teksta.

2.3. Slaganje vremena u zavisnosloženim rečenicama

„*Complex sentences* u engleskom jeziku obuhvataju one rečenice koje se sastoje od jedne nezavisne i najmanje jedne zavisne rečenice“ (Mišić-Ilić, 2008:55). Ekvivalent ovim rečenicama u našem jeziku bile bi *zavisnosložene*. Slaganje vremena u ovim rečenicama zavisi od glavnog glagola, tj. glagola u nezavisnoj rečenici u okviru zavisnosložene. Samim tim, moguće su različite varijacije slaganja vremena. Navešćemo najvažnije.

1. Glagol u nezavisnoj rečenici je u sadašnjem vremenu.

Situacija sa slaganjem vremena u slučajevima kada je glavni glagol u sadašnjem vremenu takva je da su različite kombinacije vremena moguće. Tako se zavisnom rečenicom mogu izraziti istovremenost ili anteriornost radnje, ili pak drugi temporalni odnosi, poput radnje započete u prošlosti koja se pruža u sadašnjost, ili one koja se odvija u budućnosti. Za svaku od pomenutih kombinacija upotrebljava se različito glagolsko vrijeme. Pogledajmo tabelu:

Tabela 1

<i>Vrijeme glagola u nezavisnoj rečenici</i>	<i>Svrha zavisne rečenice</i>	<i>Vrijeme glagola u zavisnoj rečenici</i>	<i>Primjeri</i>
The Indefinite	Istovremenost radnje	The Indefinite Present Tense	I want to help you with your project, because I <i>have</i> a lot of experience.
	Anteriornost radnje	The Indefinite Past Tense	Jim likes to boast about the jacket that he <i>bought</i> last summer.

Present Tense	Odvijanje radnje od određenog trenutka u prošlosti do sadašnjosti	The Indefinite Present Perfect Tense	Kids learn to talk after they <i>have learnt</i> to walk.
	Odvijanje radnje u budućnosti	The Future Progressive Tense	John wants to stay because he <i>will be working</i> in the new school for the next couple of months. ⁴

2. Glagol u nezavisnoj rečenici je u prošlom vremenu.

Glagol u nezavisnoj rečenici u okviru zavisnosložene rečenice takođe može biti i u prošlom vremenu (*Indefinite Past Tense*, *Indefinite Present Perfect Tense*, *Indefinite Past Perfect Tense*).

Kao što možemo vidjeti u tabeli ispod, u onim primjerima u kojima je glagol u nezavisnoj rečenici u *Indefinite Past Tense*-u, zavisne rečenice će u kontekstu glagolskih vremena iskazivati anteriornost i istovremenost radnje ili opštu istinu:

Tabela II

<i>Vrijeme glagola u nezavisnoj rečenici</i>	<i>Svrha zavisne rečenice</i>	<i>Vrijeme glagola u zavisnoj rečenici</i>	<i>Primjer</i>
The Indefinite Past Tense	Iskazivanje istovremenosti	The Indefinite Past Tense	I wanted to go home because I <i>had some</i> work to do.
	Iskazivanje anteriornosti	The Indefinite Past Perfect Tense	I knew that I <i>had made</i> the right decision.
	Iskazivanje opštih istina	The Indefinite Past Tense	In early days people believed that the Earth <i>was</i> a giant flat surface.

Naveli smo da glagol u nezavisnoj rečenici može biti i u obliku *Indefinite Past* ili *Present Tense*-a. U takvim rečenicama glagol u zavisnoj rečenici mora biti u *Indefinite Past Tense*-u, bez obzira na to koja je svrha zavisne rečenice kada govorimo o odnosu vremena.

⁴ Tabele I–V su djelimično preuzete sa <http://grammar.ccc.commnet.edu/grammar/sequence.htm>, pristupljeno: 21. marta 2017. godine.

Tabela III

<i>Vrijeme glagola u nezavisnoj rečenici</i>	<i>Svrha zavisne rečenice</i>	<i>Vrijeme glagola u zavisnoj rečenici</i>	<i>Primjer</i>
The Indefinite Past Perfect Tense ili the Indefinite Present Perfect Tense		The Indefinite Past Tense	She had worked in a glass factory before she <i>became</i> a sports manager. John has not returned home since I last <i>saw</i> him, five days ago.

3. Glagol u nezavisnoj rečenici upućuje na budućnost.

Jedna od glavnih karakteristika engleskog jezika je to da u njemu ne postoji buduće vrijeme kao gramatička kategorija. To jest, ne postoji glagolski oblik čija glagolska osnova je izmijenjena odgovarajućim nastavkom koji implicira buduće vrijeme. Naravno, postoje različiti glagolski oblici koji upućuju na budućnost kao vremensku kategoriju, ali u gramatičkom smislu ono ne postoji. S druge strane, imamo veliki broj drugih glagolskih konstrukcija i oblika koji upućuju na budućnost, kao što je *will + infinitive* (koje se iz praktičnih razloga naziva *Indefinite Future Tense*), *Indefinite Present Tense* itd. U narednoj tabeli prikazan je odnos između glagola u zavisnoj i nezavisnoj rečenici u situacijama kada se glavni glagol odnosi na budućnost.

Tabela IV

<i>Vrijeme glagola u nezavisnoj rečenici</i>	<i>Svrha zavisne rečenice</i>		<i>Vrijeme glagola u zavisnoj rečenici</i>	<i>Primjer</i>
Glagol upućuje na budućnost	Iskazivanje istovremenosti radnje		The Indefinite Present Tense	I will help you when you <i>come</i> home.
	Iskazivanje anteriornosti radnje		The Indefinite Present Tense	I start my dancing classes as soon as I <i>finish</i> with my

				school.
	Iskazivanje buduće radnje koja se dogodila prije neke druge buduće radnje		The Indefinite Present Perfect Tense	Students will get their diplomas only after they <i>have</i> passed all of their exams.

Primijetićemo da se u zavisnim rečenicama ne upotrebljavaju glagoli u budućem vremenu, poput *Indefinite Future Tense*-a. Umjesto njih, glagol je uglavnom u *Indefinite Present Tense*-u ili *Indefinite Present Perfect Tense*-u.

U slučajevima kada je glagol u nezavisnoj rečenici u *Indefinite Future Perfect Tense*-u, glagol u zavisnoj rečenici je također u *Indefinite Present Tense*-u.

Tabela V

<i>Vrijeme glagola u nezavisnoj rečenici</i>	<i>Svrha zavisne rečenice</i>	<i>Vrijeme glagola u zavisnoj rečenici</i>	<i>Primjer</i>
The Indefinite Future Perfect Tense	U svakoj situaciji	The Indefinite Present Tense	We will have already done all of our assignment, by the time their team <i>arrives</i> .

U narednom odjeljku govorit ćemo o slaganju vremena u nezavisnosloženim rečenicama.

2.4. Slaganje vremena u nezavisnosloženim rečenicama

Engleski jezik također prepoznaje *compound sentences* (nezavisnosložene rečenice) kao vrstu rečenica „koje se sastoje iz najmanje dvije nezavisne rečenice“ (Mišić-Ilić 2008:55). Priroda ovih vrsta rečenica direktno utiče na slaganje vremena u njima. S obzirom na to da one u okviru jedne nezavisnosložene rečenice imaju nezavisan odnos, što znači da ih je moguće izdvojiti iz okvira rečenice, vremena glagola u njima ne moraju da zavise jedno od drugog, kao što je to slučaj sa zavisnosloženim rečenicama (u kojima vrijeme glagola u nezavisnoj direktno utiče na vrijeme glagola u zavisnoj rečenici). Na primjer:

*In the past, we **lived** in small huts, but now we **live** in skyscrapers.*

*Jamie **works** in a store, but she **is going to work** in an insurance company in a few months.*

U navedenim primjerima vidimo da je odabir glagolskih vremena u pojedinačnim rečenicama unutar nezavisnosloženih uslovljen vremenskim kontekstom samih rečenica, pri čemu direktna povezanost među njima ne postoji.

U nastavku, govorićemo o slaganju vremena u okviru indirektnog govora.

2.5. Slaganje vremena u indirektnom govoru

Uopšteno govoreći, slaganje vremena je fenomen koji se, kako u stručnoj literaturi, tako i u praktičnoj primjeni, najviše povezuje s indirektnim govorom ili, preciznije rečeno, s procesom prebacivanja direktnog u indirektni govor. Prije nego što započnemo detaljnu analizu slaganja vremena u pomenutom kontekstu, definisaćemo pojmove upravnog i neupravnog govora.

„U upravnom govoru doslovno se ponavljaju govornikove riječi.“ S druge strane, „u neupravnom govoru prenosimo doslovno značenje govora ili napomene, a pri tom nužno ne upotrebljavamo doslovne riječi govornika.“ (Thompson & Martinet, 2010:269). Na primjer:

John said: „I want to spend more time with you.“ (upravni govor).

John said *that he wanted to spend more time with me* (neupravni govor).

S obzirom na to da je slaganje vremena primarni fokus ovog rada, indirektni govor ćemo analizirati s navedenog stanovišta.

Slično kao i u zavisnosloženim rečenicama, u zavisnosti od toga u kojem je vremenu uvodni glagol, u najvećem broju slučajeva zavisiće vremenski kontekst ostatka rečenice. Primjera radi, analiziranjem gorenavedene rečenice u neupravnom govoru, primjećujemo da je pod uticajem uvodnog glagola (*said*) koji je u prošlom vremenu, svaki naredni glagol takođe u prošlom vremenu (*wanted*). Naravno, ovo nije uvijek slučaj, tako da će u nastavku biti objašnjeno kada i kako dolazi do promjene u slaganju vremena u neupravnom govoru.

2.5.1. Izjavne rečenice u indirektnom govoru: upravni glagol ne mijenja glagolsko vrijeme ostatka rečenice

U nepravnom govoru glagol koji prethodi izjavnim rečenicama može biti u sadašnjem vremenu. Pritom će pomenute rečenice ostati nepromijenjene ukoliko:

a) prenosimo razgovor koji i dalje traje:

A: I am waiting for the cab.

B: Jim is right next to me and he says that he is waiting for the cab.

b) čitamo sadržaj pisma ili novinskog članka i na taj način ga prenosimo:

A: What does the letter say?

B: Well, Mary says that she's doing just fine and that we do not need to worry about her.

c) čitamo uputstva i prenosimo ih:

This instruction says that you should place this rod into the hole on your left.

d) prenosimo izjave koje pojedinci često ponavljaju:

Mary is always complaining about her lack of money and how she is unable to get whatever she wants.

Pored toga što će prenesene rečenice s uvodnim glagolom u sadašnjem vremenu ostati vremenski nepromijenjene – ista situacija će se dogoditi i onda kada je uvodni glagol u *Indefinite Present Perfect* i *Future Tense*-u.

Na primjer:

Jenny: My newest promotion had nothing to do with the fact that I am a blonde!

Jenny has said that *her newest promotion had nothing to do with the fact that she is a blonde.*

Postoje slučajevi kada uvodni glagol neizbježno utiče na vremensku podlogu prenesene rečenice, što će biti bliže objašnjeno u narednom dijelu.

2.5.2. Indirektne izjavne rečenice s promjenama u glagolskim vremenima

„Promjene u glagolskim vremenima su česta pojava u indirektnom govoru usljed postojanja vremenskog razmaka između originalnog govora i trenutka njegovog prenošenja.“ Takođe treba napomenuti da se „u nepravnom govoru obično ne prenose doslovne riječi govornika, te je stoga vrijeme uvodnog glagola obično u prošlosti. Posljedično, vremena glagola prenesene rečenice obično se pomjeraju unazad. Ovo pomjeranje glagolskih vremena se u engleskom jeziku naziva „backshift“.“ (Alexander, 1988:290).

Neka od najopštijih i najubičajenijih pravila su da sadašnje vrijeme prelazi u prošlo i da prošlo vrijeme prelazi u *Indefinite Past Perfect Tense*. Uz to, *Indefinite Past Perfect Tense* i takozvani *prošli modali* ostaju nepromijenjeni u nepravnom govoru, s obzirom na to da je nemoguće napraviti njihovo dalje pomjeranje u prošlost. Detaljniji osvrt na navedene promjene dat je u tabeli ispod:

Tabela VI

<i>Vrijeme rečenice u upravnom govoru → vrijeme rečenice u nepravnom govoru</i>	<i>Upravni govor</i>	<i>Nepravni govor</i>
present (indefinite i progressive) → past (indefinite i progressive)	Tom: I <i>want</i> to go back. Anna: I <i>am waiting</i> for Tom to arrive.	Tom said that he <u>wanted</u> to go home. Anna said that she <u>was waiting</u> for Tom to arrive.
present perfect (indefinite and progressive) → past perfect (indefinite and progressive)	Andrea: I <i>have moved</i> to another flat. John: <i>I've been digging</i> this hole for hours.	Andrea told me that she <u>had moved</u> to another flat. John said he <u>had been digging</u> that hole for hours.
past (indefinite i progressive) → past, past perfect (indefinite i progressive)	Tom: I <i>lost</i> everything. Cara: I <i>was waiting</i> for Anna to come home. Louise: I <i>had been standing</i> there whole morning before you <i>arrived</i> .	Tom said that he <u>had lost/lost</u> everything Cara said she <u>had been waiting/was waiting</u> for Anna to come home. Louise told me she <u>had been standing</u> there whole morning before I <u>had arrived/arrived</u> .
<i>sadašnji</i> oblik modala → <i>prošli</i> i <i>kondicionalni</i> oblik modala	Mark: I <i>can help</i> you. Sean: I <i>will do</i> that.	Mark said that he <u>could help</u> me. Sean said that he <u>would do</u> that.
<i>prošli</i> i <i>kondicionalni</i> oblik modala → bez promjene	Joanna: I <i>would do</i> everything for you. Cam: I <i>would complain</i> if I <i>were</i> you.	Joanna told me that she <u>would do</u> everything for me. Cam told me that she <u>would complain</u> if she <u>were</u> me.

Pored svega gore navedenog, treba istaći dvije pojedinosti. U slučajevima kada u originalnom upravnom govoru imamo *Indefinite Present Perfect Tense* ili *Progressive Perfect Tense*, promjena u njegov prošli parnjak je obavezna. S druge strane, primijet ćemo da ukoliko je vrijeme glagola u direktnom govoru u *Indefinite* ili *Progressive Past Tense*-u, njegova promjena u *Indefinite* odnosno *Progressive Perfect Tense* nije uvijek obavezna. Odstupanje od ovog pravila javlja se u sljedećim slučajevima:

- a) kada je u rečenici u direktnom govoru istaknut tačan trenutak odvijanja radnje:

John won his first golden medal in 1989. —————> Mom said that John won his first golden medal in 1989.

- b) kada je vrijeme odvijanja radnje u zavisnom dijelu rečenice fiksirano zavisnom vremenskom rečenicom čiji je glagol u prošlom vremenu, glagol u nezavisnoj može ili ostati nepromijenjen ili preći u *Indefinite Past Perfect Tense*. Na primjer:

While Danny was crossing the street, he was knocked down by a motorbike.
—————> Sally told me that *while Danny was crossing the street, he was/had been knocked* down by the car.

Uočavamo da vrijeme u zavisnoj rečenici ostaje nepromijenjeno. U narednom dijelu bavićemo se izjavnim rečenicama u okviru indirektnog govora, i to u onim slučajevima kada imamo mješovito slaganje vremena.

2.5.3. Izjavne rečenice u indirektnom govoru: mješovito slaganje vremena

Budući da je jezik živa i promjenljiva tvar, navedena pravila slaganja vremena u okviru izjavnih rečenica u upravnom govoru ne mogu se uzeti isuviše kruto. Drugim riječima, postoje određena odstupanja.

Za primjer uzmimo rečenicu:

Alan: I've read Jane's novel and I don't understand it.

Prvo što primjećujemo kod ove rečenice, a što u prethodnim primjerima nije bio slučaj, jeste da imamo niz glagolskih vremena koji ne pripada istom vremenskom kontekstu (u ovom konkretnom primjeru: prošlost i sadašnjost).

Jedan od mogućih puteva prebacivanja navedene rečenice u indirektni govor bio bi:

Alan says he's read Jane's novel and he didn't understand it.

Ipak, originalna rečenica u direktnom govoru u indirektnom može glasiti i ovako:

Alan said he's read Jane's novel and he doesn't understand it.

Alan said he'd read Jane's novel and he doesn't understand it.

Alan said he'd read Jane's novel and he didn't understand it

Nameće se logično pitanje – kako je ovo moguće i da li su sve navedene opcije prihvatljive, to jest da li je jedna od njih *tačnija* od drugih? Prije svega, postojanje više varijanti neupravnog govora rezultat je različite tačke gledišta samog govornika koja je uslovljena činjeničnim stanjem situacije i načinom na koji ih sam govornik doživljava u trenutku govora. U narednim rečenicama smo temporalno interpretirali svaku od glagolskih situacija (Alexander, 1988:303):

Alan says (**sada**) he's read Jane's novel and he didn't understand it.

(**tada kada je završio sa čitanjem ili tada dok je čitao knjigu**)

Alan said (**tada**) he's read Jane's novel (**sada**) and he doesn't understand it. (**tada**)

Alan said (**tada**) he'd read Jane's novel (**tada**) and he doesn't understand it. (**sada**)

Alan said he'd read (**tada**) Jane's novel (**tada**) and he didn't understand it. (**tada**)

2.5.4. Indirektni govor: prenošenje stanja, činjenica i navika

Trajna stanja i uslovi se nakon uvodnog glagola u prošlosti često prenose u *Indefinite Present Tense*-u kako bi ukazali na to da u sadašnjosti imaju status činjenice. Uzmimo primjer:

Copernicus concluded that the Earth goes round the Sun.

Ipak, Alegzander (Alexander, 1988:293) tvrdi da nam takozvano pravilo blizine dozvoljava i da kažemo:

*Copernicus concluded that the Earth **went** round the Sun.*

Upotreba ovog pravila se generalno izbjegava u kontekstu izvještavanja o stanju, činjenicama i navikama jer u velikom broju slučajeva dovodi do dvosmislenosti. Drugim riječima, utiče na preciznost samog prenošenja. Na primjer:

*John said that he **works** as a teacher.*

*John said that he **worked** as a teacher.*

Očigledno je da nam je s jedne strane jasno da u prvoj rečenici John i dalje radi kao nastavnik, dok se istovremeno u drugoj postavlja pitanje koji je to vremenski trenutak na koji se radnja odnosi; da li John i dalje radi kao nastavnik ili je to nešto što se dešavalo u prošlosti? Naravno da je nemoguće odgovoriti na pomenuta pitanja ukoliko nije dat odgovarajući kontekst.

Sljedeći odjeljak je rezervisan za prenošenje pitanja unutar indirektnog govora.

2.5.5. Indirektni govor: prenošenje pitanja

U engleskom jeziku prebacivanje pitanja iz upravnog u neupravni govor podrazumijeva i nekoliko dodatnih pravila koja prije svega utiču na sintaksičku strukturu sad već prenesenog pitanja. Prije nego što započnemo analizu ovog procesa, navešćemo neke karakteristike upitnih rečenica u engleskom jeziku.

Prva i glavna karakteristika je izmijenjen redosljed riječi u rečenici – *inverzija*. Ona podrazumijeva strukturu u kojoj subjekat i glagol zamjenjuju mjesta. Preciznije, pomoćni ili modalni glagol zauzimaju početnu poziciju, na kojoj se ranije nalazio subjekat. Na primjer:

John likes swimming.

Does *John* like swimming?

Uz to treba istaći da postoje dvije grupe pitanja. Prva grupa uključuje tzv. *yes/no questions*, odnosno *da/ne pitanja* – koja su dobila ovaj naziv zbog toga što su formulisana

tako da odgovori na njih mogu biti *da* ili *ne*. Jedna od njihovih glavnih karakteristika u sintaksičkom smislu je da započinju *isključivo* pomoćnim, odnosno modalnim glagolom. S druge strane, u engleskom jeziku razlikujemo i *word questions*, koja obuhvataju ona pitanja, to jest upitne rečenice, koje sadrže upitne riječi (*who, what, when, where* itd.). Karakteristično za pomenuta pitanja, pored toga što sadrže inverzioni redosljed riječi u rečenici, jeste to što započinju pomenutim riječima:

Where are you going?

When are you coming back?

Who is the guy in the black shirt?

Ove distinkcije su važne jer u kontekstu prebacivanja upravnog u neupravni govor postoji određena razlika između navedenih grupa upitnih rečenica, ne samo u sintaksičkom, već i u leksičkom smislu. U narednom dijelu biće riječi o neupravnom govoru u okviru *da/ne* pitanja.

2.5.5.1. Indirektna *da/ne* pitanja

Kada govorimo o procesu slaganja vremena u okviru indirektnih pitanja, sva navedena pravila (backshift, promjene vremena kada je uvodni glagol u prošlosti, zadržavanje vremenskog konteksta kada je on u sadašnjosti itd.) bez izuzetka se primjenjuju, bez obzira na to da li govorimo o *da/ne* pitanjima ili onim koja sadrže upitne riječi. Iako je akcentat u ovom radu prvenstveno na analiziranju pojave slaganja vremena u različitim jezičkim strukturama i okvirima – sintaksičke promjene koje se dešavaju pri prebacivanju direktnih pitanja u indirektna usko su povezana sa samim slaganjem vremena. Stoga će u ovom dijelu rada biti riječi i o tome.

Kod *yes/no* pitanja prilikom njihovog prelaska u neupravni govor dešava se sljedeće:

- proces slaganja vremena odvija se kao u izjavnim rečenicama; pritom se vodi računa o tome u kom vremenu je uvodni glagol, da li *traži backshift* i da li je, s obzirom na sadržaj pitanja, uopšte neophodna promjena vremena;
- sintaksički, neupravno pitanje poprima oblik potvrдне izjavne rečenice; samim tim se vraća *normalan* red riječi u rečenici: inverzije više nema i subjekat zauzima početnu poziciju;

- spona između uvodnog glagola i neupravnog pitanja su veznici *whether* ili *if* koji su međusobno zamjenljivi.

Ovo ćemo ilustrirati primjerima:

Are you coming to the party tonight?

Tom asked me whether I was/am coming to the party tonight.

John: *Have you met* that man before?

John asked Lana if she had met that man before.

Ista pravila važe i onda kada pomenuta pitanja sadrže modalni glagol:

Mary: Will you be there tomorrow?

Mary asked Jack whether/if he would be there the next day

Sonny: Can I do something for you?

Sonny asked whether/if he could do something for me.

U sljedećem dijelu bavićemo se prenošenjem pitanja sa upitnim riječima

2.5.5.2. Indirektna pitanja s upitnim riječima

Ona pitanja koja počinju upitnim riječima *who, where, when, why* itd. spadaju u grupu takozvanih *word questions*. Slično kao i sa *da/ne* pitanjima, proces slaganja vremena u njima odvija se na isti način kao i u izjavnim rečenicama. Takođe, kao i u prvoj grupi pitanja, red riječi u rečenici se mijenja, pa tako inverzija stvara red riječi koji je karakterističan za izjavne rečenice. Glavna razlika je što se pri tome ne upotrebljavaju *if* odnosno *whether* veznici, već se zadržava postojeća riječ koju u nepravnom govoru prati subjekat rečenice. Navedeno ilustrujemo sljedećim primjerima:

Gemma: *What are you* doing alone in the forest?

Gemma asked me *what I was* doing alone in the forest.

Tom: *When are you* going to France?

Tom wondered *when I was* going to France.

Međutim, kao posebna podgrupa pitanja javljaju se subjekatska pitanja. Ona imaju dvije glavne karakteristike. Prva je da inverzija ne postoji – prisutan je subjekatsko-predikatski red riječi u rečenici. Druga i glavna karakteristika je da funkciju subjekta u rečenici obavlja upitna riječ. Samim tim, kada se ova vrsta pitanja prebacuje u neupravni govor, sintaksički se ništa ne mijenja, dok se slaganje vremena obavlja kao u izjavnim rečenicama:

Anna: **Who** *is* the man standing over there?

Anna asked **who** *was* the man standing over there.

Which book *is* actually yours?

She asked me **which book** *was* actually mine.

U sljedećem dijelu ovog rada govoriće se o slaganju vremena u zapovjednim rečenicama.

2.5.6. Indirektni govor: slaganje vremena u zapovjednim rečenicama

Slaganje vremena gotovo da ne postoji u zapovjednim rečenicama. Imperativ u engleskom jeziku ima isključivo jedan oblik. Onda kada želimo da upravni govor koji sadrži zapovijest, naredbu i slično prevedemo u neupravni govor, glagol u imperativu biće zamijenjen konstrukcijom *to + infinitiv*, kao u sljedećem primjeru:

Sarah: **Help** me right now!

Sarah asked me **to help** her at that moment.

Slaganje vremena u zapovjednim rečenicama moguće je jedino onda kada sadrže *be + to* konstrukciju, gdje glagol *be* pod uticajem uvodnog glagola i vremenskog konteksta može biti podvrgnut procesu slaganja vremena:

You *are* to be present at the courtroom tomorrow at 5 o'clock.

The judge said that I was to be present at the courtroom the next day at 5 o'clock.

Naredno poglavlje ovog rada posvećeno je analizi slaganja vremena u okviru teksta.

2.6. Slaganje vremena u okviru teksta

U dosadašnjem dijelu rada izvršili smo analizu slaganja vremena u različitim rečeničnim kontekstima (zavisnosložene rečenice, nezavisnosložene rečenice, indirektni govor itd.). Zajedničko svima njima jeste to što je određivanje načina slaganja vremena prilično pravolinijsko, u smislu da je uvodni glagol ključni faktor u utvrđivanju vremenskog jezgra ostatka rečenice. Međutim, slaganje vremena u tekstu funkcioniše na malo drugačiji način.

Bilo da govorimo o pasusu kao kraćem ili o tekstu kao dužem nizu rečenica, bitno je istaći da se u njima „obično ustanovljava glavno vrijeme koje uslovljava i utiče na sve ostale glagolske oblike u kontekstu vremena” (Alexander, 1988:161). Uopšteno, sljedeći faktori mogu uticati na izbor vremena u okviru teksta (Alexander, 1998:161):

- **Dosljednost u upotrebi vremena.** Ukoliko tekst započinjemo iz sadašnjosti, posljedično sadašnjost zadržavamo kao našu tačku gledišta. Takođe, to rezultira sljedećim kombinacijama glagolskih vremena:

Present Tense (bilo da govorimo o *Indefinite* ili *Progressive*) se slaže sa *Indefinite Future /Perfect Tense*-om:

*Our postman usually **delivers** our mail at 7 every morning. It's nearly noon and the mail **hasn't arrived**. I **suppose** that we **will get** it soon enough. Perhaps something **has happened** to our postman.*

- Isto pravilo pratimo i kada opis, naraciju i tekst započinjemo iz pozicije prošlosti – ona postaje i ostaje naše vremensko uporište tokom cijelog diskursa:

Past Tense (*Indefinite* ili *Progressive*) se slaže sa *Indefinite Past Perfect Tense*-om.

*When I **lived** in Paris, the postman usually **delivered** the mail at 8:00, every morning. Almost every time, no one from my family **had got up** when the mail **arrived**.*

- **Pravilo blizine.** Dio ovog pravila smo objasnili kada smo govorili o slaganju vremena u indirektnom govoru. Naime, pored toga što sa stanovišta glagolskih vremena sadašnjost privlači sadašnjost i prošlost privlači prošlost, postoje slučajevi kada nam samo narativni kontekst može dati preciznu sliku o određenim informacijama koje jesu ili bi mogle biti implicirane izborom datog glagolskog vremena. Tako, na primjer, u rečenici *He told me he was an excellent driver* bez konteksta je veoma teško ustanoviti da li pisac odnosno govornik ukazuje na to da subjekat ove rečenice *jeste* ili *je bio* odličan vozač. Naravno, u govoru i pisanju je moguće izbjeći ovo i reći:

He told me that he **is** an excellent driver. (Implicira se da i dalje jeste.)

He told me that he **used to** be an excellent driver. (Implicira se da je bio u prošlosti.)

Međutim, fraze poput *You say that you are...*, i, *You said that you were ...* formiraju se gotovo po automatizmu, što nam omogućava da ideju o slaganju vremena zasnujemo na postavci da sadašnjost privlači sadašnjost i da prošlost privlači prošlost.

2.7. Sažetak

Proces slaganja vremena postoji u većini jezika. Definiše se kao pravila koja određuju slaganje među glagolskim vremenima u vezanim djelovima rečenice ili rečenicama. Slaganje vremena je prisutno i u engleskom jeziku, gdje je uslovljeno ne samo sistemom vremena, već i logikom. Ono je karakteristično za nezavisnosložene rečenice, zavisnosložene rečenice, indirektni govor i čitave nizove rečenica, to jest tekstove. U zavisnosloženim glagol u nezavisnoj rečenici utiče na vremena glagola u njenom nezavisnom dijelu. S druge strane, činjenica da se nezavisnosložene sastoje od dvije ili više samostalnih rečenica znači da su one i u vremenskom okviru odvojene, te tako glagoli pojedinačnih rečenica ne utiču nužno jedni

na druge. U indirektnom govoru slaganje vremena zavisi od vremena uvodnog glagola: ako je u sadašnjosti, vrijeme u prenesenoj rečenici se ne mijenja; ako je pak pomenuti glagol u prošlom vremenu, u najvećem broju slučajeva dolazi do *backshift-a* – odnosno vremenskog pomjeranja unazad svih glagola koji prate uvodni glagol. U nizovima rečenica i tekstovima ustanovljava se takozvano vladajuće vrijeme koje postaje vremenska tačka gledišta za čitav tekst. Dosljednost u upotrebi glagolskih vremena i pravilo blizine su principi karakteristični za proces slaganja vremena u nizovima rečenica.

3. SLAGANJE VREMENA U NASTAVI ENGLESKOG JEZIKA U CRNOGORSKIM SREDNJIM ŠKOLAMA

Nakon što smo u prethodnim odjeljcima definisali pojmove jezičke greške i slaganja vremena, te dali njihovu detaljnu analizu, u ovom poglavlju ćemo se skoncentrisati na to na koji način je slaganje vremena zastupljeno u nastavi engleskog jezika u crnogorskim srednjim školama. Dati gramatički aspect analiziraćemo kroz predmetne programe i udžbenike koji se trenutno koriste u pomenutim obrazovnim ustanovama u Crnoj Gori.

3.1. Slaganje vremena u predmetnim programima Ministarstva prosvjete Crne Gore

Zavod za školstvo predstavlja vodeći organ u okviru Ministarstva prosvjete Crne Gore, a bavi se definisanjem i propisivanjem predmetnih programa za sve predmete institucija osnovnog i srednjeg obrazovanja. S tim u vezi, Zavod za školstvo je propisao i predmetne programe za nastavu engleskog jezika u opštim gimnazijama i srednjim stručnim školama nakon obrazovne reforme sprovedene 2006. godine.

Pri analiziranju predmetnih programa za engleski jezik kao prvi strani jezik u opštim gimnazijama i srednjim stručnim školama uočavaju se, bez obzira na različitu prirodu pomenutih škola, isti ciljevi koje bi trebalo ispuniti, aktivnosti u kojima bi učenici trebalo da učestvuju, sadržaji koje je neophodno savladati i korelacije sa drugim predmetima koje je neophodno uspostaviti.

Kao osnovni elementi nastave engleskog jezika u institucijama srednjeg obrazovanja u Crnoj Gori navode se (Zavod za školstvo, 2005:2):

- *osposobljavanje učenika/ca za uspješnu usmenu i pismenu komunikaciju na engleskom jeziku;*
- *stvaranje dobre lingvističke osnove za dalje izučavanje jezika.*

Tako se može izvesti zaključak da predmetni program engleskog jezika insistira na razvijanju komunikativnih kompetencija učenika, te praktične upotrebe svih naučenih jezičkih sadržaja, vještina i sistema.

Uzimajući u obzir konkretno slaganje vremena i njegovu zastupljenost u predmetnom programu u nastavi za sva četiri razreda, primjećuje se da je ono prisutno na dva nivoa. Prvo, prisutno je direktno, kao jedan od sadržaja ili pojmova koje je neophodno usvojiti tokom

prvog razreda i kao jedna od stavki koja mora biti savladana i testirana na kraju četvorogodišnjeg školovanja. S druge strane, slaganje vremena je indirektno prisutno kroz niz različitih glagolskih vremena i djelova glagolskih vremena koja se obrađuju. Uz to, prisutno je i kroz različite elemente neupravnog govora i zavisnosloženih rečenica koje se obrađuju tokom drugog, trećeg i četvrtog razreda. Takođe, pojam slaganja vremena i njegovo ovladavanje indirektno se implicira u operativnim ciljevima koji se tiču reproduktivnih vještina govorenja i pisanja, gdje se pretpostavlja da bi učenici, u zavisnosti od toga u kojem su razredu, trebalo da ostvare komunikaciju pravilnim korišćenjem jezičkih sredstava, primjenjivanjem gramatičkih pravila i vokabulara u novom kontekstu i sl. Samim tim se podrazumijeva potpuno usvajanje pomenutog gramatičkog aspekta. U narednom odjeljku biće riječi o mjestu i zastupljenosti procesa slaganja vremena u udžbenicima koji su trenutno u upotrebi u srednjim školama.

3.2. Slaganje vremena u udžbenicima engleskog jezika za sredjoškolsko obrazovanje u Crnoj Gori

Engleski kao prvi strani jezik u crnogorskim srednjim školama izučava se tokom sva četiri razreda. Bez obzira na to o kojoj vrsti srednjih škola je riječ, u nastavi se tokom prva tri razreda upotrebljavaju *New Opportunities* (2006) serija udžbenika (nivoi *Pre-Intermediate*, *Intermediate* i *Upper-Intermediate*), čiji su autori Michael Harris, David Mower i Anna Sykorzynska, a izdavač *Pearson Longman*. S druge strane, za četvrti razred se koristi *First Certificate Expert* iz 2008. godine od istog izdavača, a čiji su autori Jan Bell i Roger Gower.

Slaganje vremena kao sastavni dio sredjoškolskog obrazovanja učenika engleskog jezika javlja se u nastavi od samog početka. Naravno, u kojoj mjeri i kako će se obrađivati zavisi prvo od udžbenika koji se koristi, zatim od nastavnog plana i programa, ali i od ličnog izbora i stila svakog nastavnika. Ovdje ćemo prikazati kako je pomenuti gramatički aspekt tretiran kroz medijum udžbenika u sva četiri razreda, uzimajući u obzir da on predstavlja osnovu nastave. Uz to ćemo dati svoj sud, kao i sugestije i kritike.

Govoreći o nastavi engleskog jezika u prvom razredu srednje škole u kontekstu slaganja vremena, treba napomenuti da je ono u udžbeniku *New Opportunities Pre-Intermediate* prisutno na prilično jednostavnom i uprošćenom nivou, te prilagođeno uzrastu i očekivanom znanju prosječnog učenika. Tako je zastupljeno kroz kontrastiranje najviše dva vremena koja isključivo pripadaju istom vremenskom kontekstu (na primjer: *Indefinite Present* i *Present Continuous* i *Indefinite Past* i *Past Continuous Tense*). Od perfektivnih

vremena pominje se samo *Indefinite Present Tense* i to u izolovanosti, to jest ne upoređuje se sa drugim glagolskim vremenima. Na kraju udžbenika imamo začetke slaganja vremena u nepravnom govoru, i to u slučaju naredbi i zahtjeva.

Vježbe koje obuhvataju glagolska vremena uglavnom su zasnovane na pojedinačnim rečenicama, uz izrazite vremenske odrednice. Vježbe koje uključuju vezani tekst rjeđe su i vrlo često u formi dijaloga. Na primjer:

Complete the dialogue. Put the verbs in brackets into the Present Continuous or Present Simple.

Sue Could you turn the TV down? I 1. _____ (try) to read my book.

Tom OK. What 2. _____ (you read)?

Sue It's about a journalist. She 3. _____ for the BBC. I am at the part in the book where she 4. _____ (interview) people about The Mafia....

(New Opportunities Pre-Intermediate Student's Book, str.11)

U drugom razredu situacija sa slaganjem vremena postaje znatno kompleksnija. Na ovom nivou koristi se udžbenik *New Opportunities Intermediate* u kojem se kontrastiraju upotrebe više od dva vremena (na primjer *Indefinite Present Tense*, *Present Continuous Tense* i *Indefinite Present Perfect Tense*), s tim što i dalje imamo fokus na glagolskim vremenima koja pripadaju istovjetnom vremenskom kontekstu. U njemu se proširuje opseg glagolskih vremena, pa se takođe izučava *Indefinite Past Perfect Tense*. Međutim, ovog puta se ono ne posmatra u izolovanosti, već i naporedo s drugim, do tada obuhvaćenim prošlim vremenima (*Indefinite Past* i *Past Continuous Tense*). Takođe se obrađuju i različiti oblici za izražavanje budućnosti. Što se tiče nepravnog govora, situacija sa slaganjem vremena i u ovom polju postaje zahtjevnija, pa se obrađuju nepravne izjavne rečenice i nepravna pitanja.

Vježbanja putem kojih se revidira i vježba naučeno i dalje su kombinacija onih koja uključuju pojedinačne rečenice i vezane tekstove koje je neohodno dopuniti odgovarajućim oblikom glagolskog vremena. Pojedinačne rečenice i dalje sadrže priličan broj vremenskih odrednica, s tom razlikom što sad ona sadrže više od jednog vremena. Vezani tekstovi su kompleksniji i zahtijevaju veću upotrebu konteksta i logike nego ranije. Dajemo primjer dijela vježbanja broj jedanaest sa stranice 26 udžbenika *New Opportunities – Intermediate*:

Complete the story with the verbs in brackets in the Past Simple, the Past Continuous and the Past Perfect.

One day, when Albert Einstein 1_____ (go) round the USA on a speaking tour, his driver, who often 2_____ (sit) at the back of the hall during his lectures 3_____ (remark) that he could probably give the lecture himself because he 4_____ (hear) it so many times. Sure enough, at the next stop on the tour, Einstein and the driver 5_____ (switch) places and Einstein 6_____ (sit) at the back of the lecture hall in the driver's uniform. (...)

Primjećujemo da u gorenavedenom tekstu nemamo toliko vremenskih odrednica i za njegovo rješavanje je neophodna upotreba logike, kao i dobro poznavanje osnovnih karakteristika sva tri glagolska vremena.

Vježbanja koja se tiču neupravnog govora uključuju standardno prebacivanje pojedinačnih rečenica iz upravnog u neupravni govor.

New Opportunities Upper-Intermediate udžbenik sa gramatičkog aspekta nije toliko fokusiran na vremena i njihovo slaganje. Međutim, oni djelovi koji jesu, pokazuju viši nivo složenosti. Sva prošla vremena sa dodatkom *Past Perfect Continuous*-a se provjeravaju i obrađuju naporedo jedna sa drugim. Uz to se proširuje opseg budućih vremena i posvećuje pažnja posebnostima i nijansama neupravnog govora.

Oni djelovi knjige čija svrha jeste vježbanje i provjera znanja iz ove gramatičke oblasti, na visokom su nivou kompleksnosti. Dosadašnja vježbanja s pojedinačnim rečenicama su sporadična, dok se prednost daje vezanim tekstovima u kojima se pojavljuje čitav spektar različitih glagolskih vremena, i to ne isključivo iz istog vremenskog konteksta (sadašnjost, prošlost, budućnost). Pogledajmo dio vježbanja 10 sa strane 19:

10 Complete the text with the appropriate form of the verbs in brackets:

I suppose that in many ways, I (1) _____ (be) lucky since the day I was born. I was born two months premature and I was very ill, but somehow I (2) _____ (survive). Then, when I was three, I (3) _____ (fall) into a pond on a farm I (4) _____ (stay) at. My mum (5) _____ (go) into hospital for an operation and some friends (6) _____ (look after) me at the time. Luckily, a man (7) _____ (work) near the pond and he (8) _____ (pull) me out! Now I'm in my last year at school and all my friends (9) _____ (think) I'm very lucky. For

example, I (10) _____ (win) money on the lottery four or five times and I usually (11) _____ (beat) everybody at cards.

I ovdje imamo izrazito zahtjevno razumijevanje vremenskog konteksta samog teksta, kao i razumijevanje vremenskog odnosa među rečenicama u okviru njega. Slične vježbe prisutne su i u ostalim djelovima koji se tiču slaganja vremena.

U četvrtom razredu udžbenik *First Certificate Coursebook* malo je drugačiji kada je u pitanju slaganje vremena. Tako ovaj udžbenik predstavlja reviziju sveg do tada pređenog gramatičkog gradiva, uključujući i sva do tada obrađena glagolska vremena, s dodatkom pojedinih specifičnosti i posebnosti koja ranije nijesu pominjana, a koja su obavezna za taj nivo. Ako govorimo o slaganju vremena, u ovom udžbeniku ono se pojavljuje u nešto drugačijem obliku nego u prethodna tri razreda, posebno kada je riječ o vježbanjima.

Kao ni do sada, glagolska vremena se ne posmatraju u izolovanosti. Osim što kontrastiraju jedna drugom, takođe se kontrastira njihova upotreba u konkretnim kontekstima, kao na primjer u naraciji ili u vremenskim rečenicama, ali i u drugim zavisnosloženim rečenicama, poput dopusnih i uzročnih. Slična situacija je s neupravnim govorom, gdje imamo dodatak instanci kada se riječi govornika u neupravnom govoru ne mijenjaju.

Vježbanja sa slaganjem vremena u ovoj knjizi su vrlo raznovrsna. Ona uključuju vezane tekstove, pojedinačne nezavisno-složene rečenice, vježbanja gdje se slaganje vremena predstavlja kroz teorijsku podlogu, ali i vježbanja u kojima je neohodno ispraviti čitave tekstove, imajući u vidu pravila koja se tiču slaganja vremena. Jedan od primjera posljednje navedene vježbe nalazi se na strani 23:

6 Find and correct the eight mistakes in this piece of writing.

I have been born in Peru 26 years ago and I've lived here all my life. I am married for two years but we don't have any children yet. I've been working in a bank since four years and I enjoy it a lot. In my spare time, I'm trying to improve my English - I've had private lessons since six months. I also love reading. Last year I have tried to read a novel in English. I go to the mountains for my holidays during six years because I love walking. I've gone to Brazil two years ago to stay with some friends.

Kao što možemo vidjeti iz navedenog primjera, ovakav i sličan tip vježbi koji je zastupljen u udžbeniku značajan je jer zahtijeva od učenika/pojedinca razumijevanje cjelokupnog vremenskog konteksta samog teksta, kao i razumijevanje vremenskog konteksta

pojedinačnih rečenica u njemu. Takođe se podrazumijeva da učenik izuzetno dobro poznaje riječi-indikatore, ili takozvane vremenske odrednice koje ukazuju na prisustvo određenog glagolskog vremena.

Uopšteno gledano, ako posmatramo obradu slaganja vremena kroz prizmu korišćenja udžbenika koji su u zvaničnoj upotrebi, zaključujemo sljedeće:

- udžbenici su organizovani tako da prate prirodan tok usvajanja i savladavanja glagolskih vremena, pri čemu se uzima u obzir uzrast i nivo znanja učenika;
- vježbanja koja uključuju slaganje vremena organizovana su na sličan način. Svaki razred podrazumijeva uključivanje kompleksnijih i zahtjevnijih vježbi u kojima nije glavni cilj puko dopunjavanje rečenica na osnovu vremenskih odrednica, već se uz to vježba i vještina razumijevanja cjelokupnog teksta, razumijevanja vremenskih odnosa među rečenicama u okviru tog teksta, kao i upotreba logike u onim rečenicama odnosno tekstovima u kojima vremenske odrednice nijesu toliko prisutne;
- pored toga što postoji priličan broj vježbanja koja uključuju upotrebu više različitih glagolskih vremena, većina njih je koncentrisana na ona koja pripadaju istoj vremenskoj podlozi, pri čemu se zanemaruje bitnost posmatranja gramatičkog sistema, pa samim tim i jezika kao jedne povezane cjeline. Stoga, nedostaju vježbanja koja bi uključivala upotrebu glagolskih vremena koja pripadaju različitim vremenskim kontekstima, a sve u cilju boljeg razumijevanja procesa slaganja vremena u engleskom jeziku i njegovoj upotrebi u svakodnevnom govoru;
- uz to treba napomenuti nedostatak vježbanja usmenog karaktera, gdje bi pojedinac bio *izazvan* da upotrebljava praktično naučeno i na taj način ga svjesno implementira u svoj govor.

Zaključuje se da udžbenici koji se koriste u srednjim školama u Crnoj Gori u okviru nastave engleskog jezika imaju dosta prednosti kada je u pitanju proces učenja slaganja vremena, ali i nekoliko nedostataka koji se mogu ispraviti kroz dodatne materijale i zalaganje nastavnika, kako bi se u ovom pogledu učenicima pružili najbolji mogući uslovi i šansa za savladavanje datog gradiva.

3.3. Sažetak

Zavod za školstvo je 2006. godine sproveo obrazovnu reformu i definisao predmetne programe engleskog jezika za crnogorske srednje škole (Ministarstvo prosvjete Crne Gore, 2015:5). Njihovi glavni ciljevi su osposobljavanje učenika za neometanu usmenu i pismenu komunikaciju, te pružanje dobre osnove za dalje usavršavanje. Slaganje vremena je u predmetnim programima prisutno direktno, kao jedan od pojmova i djelova gramatike koji je neophodno usvojiti i savladati na kraju četvorogodišnjeg školovanja. Takođe je prisutno indirektno, kao dio operativnih ciljeva koje treba realizovati. Kada su udžbenici u pitanju, u upotrebi su *New Opportunities* serija udžbenika, kao i knjiga *First Certificate Expert*. U njima je slaganje vremena prisutno kroz različite tipove vježbanja. Ona uključuju pojedinačne rečenice, vezane tekstove, kontrastiranje vremena i slično. Pored toga što je očigledno da udžbenici insistiraju na raznovrsnosti vježbanja i navođenju učenika na upotrebu logike i aktivno razmišljanje, nedostaju im segmenti koji bi uključivali veći broj glagolskih vremena koja ne pripadaju uvijek istom vremenskom kontekstu, kao i vježbanja usmenog i pisanog karaktera u kojima bi učenici morali da upotrebljavaju aspekte slaganja vremena putem reproduktivne vještine govorenja i pisanja.

ISTRAŽIVAČKI OKVIR

4. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Praktični dio našeg rada obuhvata istraživanje koje je sprovedeno u toku školske 2016/2017 godine u srednjim školama u Crnoj Gori. U sljedećim odjeljcima će bliže biti objašnjeni sam predmet, problem, cilj, tok, rezultati istraživanja kao i njegovi drugi bitni elementi.

4.1. Problem i predmet istraživanja

Slaganje vremena u nastavi engleskog jezika predstavlja jednu od onih komponenti koja nam ukazuje na to da li i uolikoj mjeri je učenik ovladao konceptom glagolskih vremena. Samim tim, ono je jedan od indikatora nivoa govorne i pismene kompetencije u gramatičkom smislu.

Uzimajući gorenavedeno u obzir, definisali smo problem našeg istraživačkog rada. Problem istraživanja je upotreba slaganja vremena u nastavi engleskog jezika kod učenika srednjih škola.

Takođe smo odredili i predmet našeg istraživanja, a to je analiza grešaka koje prave učenici srednjih škola pri slaganju vremena u engleskom jeziku. Istraživanje je u prvom redu koncentrisano na analizu, identifikaciju i klasifikaciju grešaka.

4.2. Cilj i zadaci istraživanja

Cilj i svrha istraživanja su identifikacija, utrdivanje i klasifikacija grešaka u slaganju vremena radi proširivanja znanja na polju razumijevanja procesa usvajanja stranog jezika i unapređivanja nastavnog procesa u srednjim školama.

Iz pomenutog cilja proističu sljedeći zadaci istraživanja:

- Utvrditi koje su to vrste grešaka koje učenici generalno prave prilikom slaganja vremena;
- Utvrditi koje su najčešće vrste grešaka koje učenici prave;
- Utvrditi u kojim situacijama učenici najviše griješe kada je proces slaganja vremena u pitanju;
- Utvrditi koje su to situacije u kojima učenici najmanje griješe;
- Izvršiti klasifikaciju grešaka.

4.3. Hipoteze istraživanja

Na samom početku našeg istraživanja utvrdili smo šest osnovnih hipoteza, i to:

- Pretpostavlja se da učenici prave najveći broj grešaka prilikom slaganja vremena u takozvanim „vezanim tekstovima“ zbog problema sa uspostavljanjem vremenskog konteksta teksta, kao i zbog problema određivanja vremenskog odnosa između rečenica u tekstu;
- Pretpostavlja se da učenici najmanji broj grešaka prave prilikom primjene slaganja vremena u pojedinačnim rečenicama, bez obzira na to da li se radi o složenim i zavisnim rečenicama ili o indirektnom govoru;
- Pretpostavlja se da učenici najviše griješe prilikom upotrebe perfekata u okviru slaganja vremena usljed njihovog nepostojanja u maternjem jeziku;
- Pretpostavlja se da učenici prave greške prilikom upotrebe budućeg vremena u prošlosti;
- Pretpostavlja se da se učenici previše usko drže vremenskih odrednica, pa tako zanemaruju mogućnost njihove upotrebe u različitim vremenskim kontekstima;
- Pretpostavlja se da u indirektnim pitanjima učenici prave greške sintaksičke prirode, te tako upotrebljavaju inverziju na mjestu gdje se upotrebljava normalan red riječi.

4.4. Metodološki pristup istraživanju

Kako bi se dati problem sagledao na što potpuniji način, upotrijebljena je kombinacija različitih istraživačkih pristupa. U prvom, teorijskom dijelu, u najvećoj mjeri zastupljen je deduktivno-racionalni pristup, usmjeren na objašnjavanje činjenica i zakona i na generalno naučno izlaganje. U drugom, koji je, kao što smo već istakli, praktičan, dominira induktivno-empirijski pristup. Njime se vrši opservacija konkretnih pojedinačnih slučajeva u cilju izvođenja opštih zaključaka. Smatramo da je ovaj pristup odgovarajući, s obzirom na to da se odnosi na proces prikupljanja podataka i direktne upotrebe istraživačkih instrumenata kako bi se potom izveli sveobuhvatni zaključci. Konačno, u procesu obrade podataka upotrijebljen je matematičko-statistički pristup kojim smo pojavu (slaganje vremena u upotrebi engleskog jezika kod učenika srednjih škola) koju ispitujeemo analizirali koristeći grafikone i različite

indikatore. Zahvaljujući ovom pristupu uspjeli smo da objasnimo karakteristike, zakonitosti, kao i odnose koji vladaju unutar ove pojave.

4.5. Karakter i značaj istraživanja

Naše istraživanje je prvenstveno usmjereno na provjeravanje hipoteza i utvrđivanje i analizu grešaka. S tim u vezi, ono pripada grupi primijenjenih i eksplorativnih istraživanja.

Rezultati samog istraživanja bi na više načina mogli biti korisni za proces nastave engleskog jezika. Prvo, dobijeni rezultati pružaju uvid u stvarno stanje po pitanju znanja učenika na polju slaganja vremena. Drugo, pružaju uvid u to koji djelovi pomenutog gramatičkog elementa učenicima predstavljaju najveći problem, to jest koje su to najčešće vrste grešaka koje učenici prave prilikom upotrebe slaganja vremena. Posljedično, rezultati doprinose unapređivanju nastavnog procesa jer će nastavnicima dati informacije o tome čemu je neophodno posvetiti više pažnje kako bi se navedene greške otklonile. Uz to, značaj ovog istraživanja je i u tome što će doprinijeti boljem razumijevanju mehanizama usvajanja stranog (engleskog) jezika.

4.6. Metode, tehnike i instrumenti istraživanja

Ovaj rad se zasniva na istraživanju kojem je cilj definisanje postojećeg stanja u savladavanju i upotrebi slaganja vremena među učenicima srednjih škola. U istraživanju je korišćena deskriptivna metoda⁵, pri čijem odabiru se vodilo računa o njegovom problemu, predmetu, cilju i zadacima. Takođe, u istraživanju je korišćena tehnika testiranja. Drugim riječima, instrument istraživanja je test za učenike. U odnosu na postavljeni cilj, test je dijagnostičke prirode, to jest usmjeren je na otklanjanje slabosti u znanju učenika. S druge strane, s obzirom na tip vježbanja, test koji se koristi u ovom istraživanju je test prisjećanja i dopunjavanja, gdje se od učenika tražilo da upotrijebe stečeno znanje tako što su dopunili prazna polja. Uz to, treba istaći da je on u potpunosti bio anonimn, te da ne sadrži dio kojim se prikupljaju osnovni podaci o učenicima, jer oni nijesu relevantni za naše istraživanje koje je isključivo koncentrisano na učeničko znanje.

---

⁵ *Deskriptivna metoda* je u prvom redu usmjerena ka opisivanju pedagoških pojava i podrazumijeva generalizaciju odnosno usavršavanje naučnih znanja. Ona uključuje ne samo opisivanje, prikupljanje i sređivanje podataka, nego obuhvata njihovo upoređivanje i suprotstavljanje, vrednovanje i interpretaciju (Kundačina i Bandur, 2000).

Pomenuli smo da naš istraživački instrument sadrži vježbe dopunjavanja. Takođe ćemo istaći da on sadrži tri različite vrste vježbanja koja su sastavljena služeći se dvama osnovnim principima. Prvi je da su sastavljena tako da bi se provjerile hipoteze navedene u odjeljku 4.3. Samim tim su uključene sve situacije za koje smo pretpostavili da bi učenicima mogle biti problematične. Drugi je da podrazumijevaju kontekste i situacije u kojima se slaganje vremena koristi i provjerava, te su tako poznati učenicima trećeg razreda srednje škole. Ovo je urađeno kako bi se nivo stresa koji bi mogao biti izazvan činjenicom da se radi o testu sveo na minimum i tako omogućilo da dobijeni rezultati budu što vjerodostojniji.

Sadržajno, test ima tri tipa vježbanja. Prvi uključuje izdvojene zavisnosložene i nezavisnosložene rečenice koje međusobno nijesu kontekstualno povezane, a koje učenici treba da dopune odgovarajućim vremenom glagola koji se nalazi u zagradama, kao u sljedećem primjeru:

1. *She told me that she ..... (help) me right away.*

Kao što možemo vidjeti u ovoj i u drugim rečenicama pomenutog vježbanja, testira se upotreba slaganja vremena u izolovanim rečenicama s vremenskim naznakama koje ukazuju na to koje vrijeme je neophodno upotrijebiti vodeći računa o vremenskim odnosima unutar rečenice. Pa bi tako u konkretnom primjeru iznad učenikov zadatak bio da prvo uoči vremensku odrednicu *right away* i posljedičnu upotrebu *Indefinite Future Tense*-a, ali i da uzme u obzir činjenicu da glavni glagol u *Indefinite Past Tense*-u zahtijeva upotrebu glagolskog oblika u prošlosti, te će tako tačan odgovor biti konstrukcija *would + infinitiv* (ovdje: *would help*).

Drugo vježbanje takođe zahtijeva dopunjavanje rečenica odgovarajućom vremenskom formom glagola u infinitivu, s tom razlikom što imamo takozvani vezani tekst, to jest rečenice koje su kontekstualno povezane:

*John, Todd and I ..... (be) the best friends for the last 25 years.
We ..... (meet) during a football match on a beautiful Sunday
afternoon. We ..... (sit) next to each other, when suddenly the
ball..... (fly) past me and ..... (hit) Todd's head (...)*

Uviđamo da samim tim ne postoje jasne vremenske odrednice kao indikatori upotrebe glagolskog vremena, već je neophodno voditi računa o vremenskom kontekstu teksta kao

cjeline, te vremenskog odnosa među rečenicama u okviru teksta. Stoga se upotreba slaganja vremena proučava upravo u ovim uslovima.

Konačno, posljednja vježba podrazumijeva slaganje vremena u okviru prebacivanja upravnog u nepravni govor i sve posebnosti koje ono sa sobom nosi, kao u primjeru:

1. “Was the speech written by your teacher?”

Tina asked .....

Ovdje učenik ima zadatak da tzv. *yes/no* pitanje transformiše u nepravni govor. Pritom se cilja na to da se vidi da li će učenik prepoznati kakav red riječi je neophodan, kao i to kako organizovati i transformisati dato glagolsko vrijeme.

4.7. Populacija i uzorak istraživanja

Istraživanje je obuhvatalo 129 učenika iz srednjih škola u Pljevljima, Nikšiću i Baru (Vidi *Tabela 1.1*). Na taj način su obuhvaćeni učenici srednjih škola koji pripadaju svim trima regijama kako bi se dobio stratifikovani heterogeni uzorak učeničke populacije. Anketirani su učenici koji engleski izučavaju kao prvi strani jezik. Uz to treba dodati da su svi ispitanici pripadali trećem razredu, što je bilo važno kako za kvalitet rezultata, tako i zbog praktičnosti njihove obrade. Takođe je procijenjeno da su učenici trećeg razreda do trenutka sprovođenja istraživanja obradili i usvojili sve elemente slaganja vremena, te da su na taj način ciljna grupa koja na najbolji način može da prikaže stvarno stanje po pitanju upotrebe ovog gramatičkog aspekta.

Napomenućemo i da je uzorak prigodan jer je prikupljen na način koji je istraživaču bio najpraktičniji.

Tabela 1.1.

<i>Mjesto</i>	<i>Naziv škole</i>	<i>Broj učenika</i>
Nikšić	JU Gimnazija „Stojan Cerović“	42
Bar	JU Gimnazija „Niko Rolović“	48
Pljevlja	JU Gimnazija „Tanasije Pejatović“	39

4.8. Organizacija i tok istraživanja

Nakon što je proces izučavanja stručne literature iz date oblasti priveden kraju, pristupljeno je sprovođenju njegovog praktičnog dijela, to jest sprovođenju samog istraživanja. Prije nego što je istraživanje realizovano, svi učesnici nastave u pomenutim srednjim školama blagovremeno su bili obaviješteni o sprovođenju i karakteristikama istraživanja putem molbe kojom je zatražena dozvola za prisustvovanje časovima engleskog jezika kod učenika trećeg razreda ali i kojom su objašnjeni njegovi tema, sadržaj, cilj i svrha. Potom je organizovan sastanak sa članovima uprave škola koji su zatim informisali profesore engleskog jezika da će u odgovarajućim terminima biti sprovedeno testiranje.

Test čiju smo sadržinu detaljno objasnili u poglavlju 4.8. podijeljen je učenicima kako bi ga oni potom uradili. Prethodno je učenicima objašnjen način izrade testa, te vremensko ograničenje od 15 minuta. Ovaj vremenski okvir je utvrđen kako bi rezultati bili što precizniji, jer je procijenjeno da bi svako duže vrijeme dato za izradu testa negativno uticalo na njegovu relevantnost. Popunjavanje vježbanja se vršilo na dva načina. U prva dva vježbanja učenici su imali zadatak da popune prazna mjesta obilježena crtom tako što će transformisati infinitivne oblike glagola u zagradaama u odgovarajuće glagolsko vrijeme. S druge strane, učenici su bili dužni da rečenice u upravnom govoru pretvore u neupravni tako što će ih napisati na odgovarajućem mjestu obilježenom linijom. Testiranje je sprovedeno za vrijeme prve nedjelje mjeseca aprila u toku školske 2016/2017. godine. Vrlo brzo nakon toga pristupili smo sređivanju i statističkoj obradi podataka, poslije čega je uslijedila njihova interpretacija i diskusija.

4.9. Rezultati istraživanja i analiza

Uzimajući u obzir predmet, problem, zadatke, ciljeve i hipoteze našeg istraživanja, rezultati su svrstani u dvije osnovne grupe. S obzirom na to da je riječ o testu kao primarnom sredstvu prikupljanja podataka, radi lakše kasnije analize rezultati su obrađivani na dva različita načina. Prvo su obrađeni imajući u vidu svrhu istraživanja, a to je identifikacija i klasifikacija grešaka prilagođena obimu, karakteristikama i prirodi našeg istraživanja. Druga grupa rezultata obrađena je kako bi se mogle provjeriti hipoteze utvrđene na početku ovog poglavlja.

Nakon toga dobijeni rezultati su obrađeni tabelarno (brojčano i procentualno) i grafički. Na kraju je pristupljeno kratkoj diskusiji o objema grupama rezultata. Stoga, naša

namjera prilikom ovog procesa bila je da damo kako kvantitativni, tako i kvalitativni prikaz naših rezultata. Istaći ćemo da je statistička obrada podataka odrađena uz pomoć kompjuterskog programa SPSS 17.00.

U narednom odjeljku ovog poglavlja pristupićemo detaljnom prikazu i analizi dobijenih podataka.

4.9.1. Prva grupa rezultata: identifikacija, klasifikacija i analiza grešaka u slaganju vremena

Već u teorijskom dijelu ovog rada istakli smo činjenicu da je većina istraživanja čija je glavna svrha identifikacija, klasifikacija i analiza lingvističkih grešaka takve prirode da se u njima pomenuti procesi prilagođavaju trenutnim uslovima istraživanja (ciljnoj grupi, materiji koja se istražuje itd.), te da je vrlo teško naći univerzalan način sprovođenja. Ipak, mi smo se u istraživanju vodili osnovnim kategorijama gramatičke klasifikacije dodavanja, izostavljanja, zamjene i pogrešnog reda riječi kao okvirima na osnovu kojih smo grupisali rezultate u cilju njihove što praktičnije i jednostavnije obrade. Smatrali smo da je s obzirom na tematiku našeg istraživanja (analiza grešaka u slaganju vremena) ovakva vrsta organizacije rezultata najpraktičnija. Dalje smo, u zavisnosti od kategorije, vršili dalju potkategorizaciju ili smo pristupili konkretnom identifikovanju grešaka.

4.9.1.1. Kategorizacija grešaka prema tipovima i njihov procentualni udio

Od samog početka istraživanja polazili smo od pretpostavke da učenici srednjih škola imaju problem sa slaganjem vremena. Naša pretpostavka se pokazala tačnom s obzirom na to da je svaki od 129 obrađenih uzoraka učeničkog jezika posjedovao neku vrstu greške. Nakon obrade, analizirali smo ih prema tome da li pripadaju kategorijama dodavanja, izostavljanja, zamjene ili pak pogrešnog reda riječi. S obzirom na to, dobili smo sljedeće rezultate:

Tabela 1

<i>Kategorija greške</i>	<i>Frekventnost</i>	<i>%</i>
Dodavanje	38	29,5
Izostavljanje	7	5,4
Zamjena	129	100
Pogrešan red riječi	73	56,6

Slika 1

Kao što možemo uočiti, procentualno i brojačno gledano najveći broj grešaka koje su napravljene pripada kategoriji *zamjene*, to jest svih 129 učenika napravilo je neki vid ove vrste greške. Slijede nepravilnosti *pogrešnog reda riječi* sa 73 učenika (56,6%), greške *dodavanja* koje je počinilo 38 učenika (29,5%) i *izostavljanja*, gdje je njih sedam (to jest 5,4%) načinilo ovu grešku.

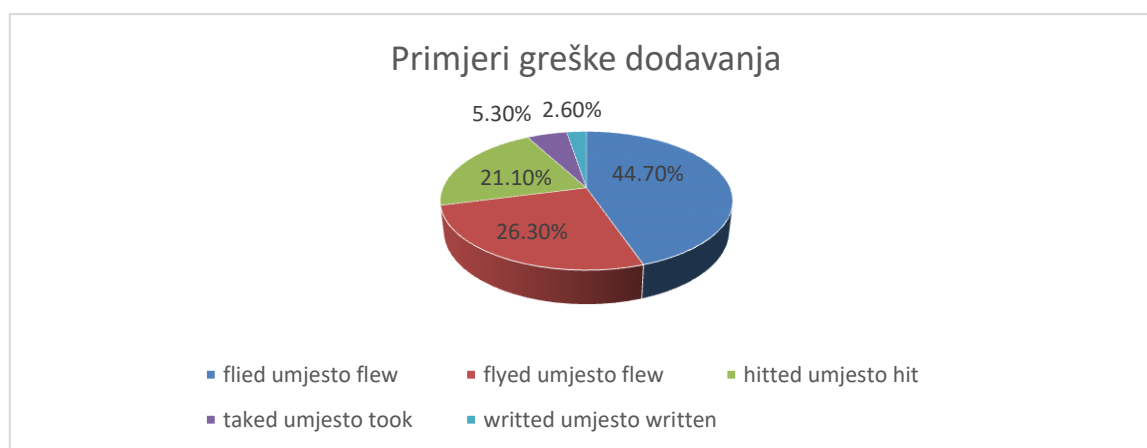
Greške dodavanja

Nakon opšte kategorizacije pristupljeno je potkategorizaciji i konkretnoj obradi primjera. Kada govorimo o greškama *dodavanja*, sve koje su napravljene u ovom polju su greške *regularizacije* i podrazumijevaju zanemarivanje izuzetaka u gramatičkim pravilima. U našim uzorcima, konkretno, najveći problem je predstavljao *Indefinite Past Tense* nepravilnih glagola poput *fly*, *hit* i *take*. Pogledajmo sljedeću tabelu:

Tabela 2

Regularizacija		
<i>Primjer greške</i>	<i>Frekventnost</i>	<i>Procenat</i>
flied umjesto flew	17	44,7
flyed umjesto flew	10	26,3
hitted umjesto hit	8	21,1
taked umjesto took	2	5,3
writed umjesto written	1	2,6

Slika 2

Uočljivo je da je glagol *fly* predstavljao najveći problem, te da je kumulativno u sklopu grešaka *regularizacije*, pa samim tim i *dodavanja*, ovu grešku napravilo 71% učenika (brojčano – 27 od njih 38). Učenici su se vodili pravilom *regularizacije* na dva načina: njih 17 je *flew* zamijenilo sa *flied*, dok je njih 10 to učinilo upotrijebivši konstrukciju *flyed*. Određeni broj učenika, istina mnogo manji, grešku *regularizacije* načinilo je sa glagolima *hit*, *take* i *write*, i to – njih osam je upotrijebilo *hitted* umjesto *hit*, dva učenika su upotrijebila *taked* umjesto *took* i jedan učenik je particip prošli glagola *write* upotrijebio u obliku *writed* umjesto *written*.

Izostavljanje

Uzimajući u obzir očekivani nivo znanja učenika, nepravilnosti koje se tiču izostavljanja bile su najmanje prisutne, te je tako, kao što možemo vidjeti u pređašnjoj tabeli (*Tabela 1*) svega 5,4% učenika (brojčano njih 12) načinilo ovu grešku. Izostavljanje je u svih

12 slučajeva obuhvatalo izostavljanje nekog od pomoćnih glagola u različitim glagolskim konstrukcijama. Navešćemo nekoliko primjera: izostavljanje pomoćnog glagola *have* u obliku *will have graduated*, izostavljanje pomoćnog glagola *were* u *were sitting*, izostavljanje pomoćnog glagola *have* u *have been* i slično.

Zamjena

Greške *zamjene* su bile najbrojnije – toliko brojne da je svaki učenik napravio makar jedan tip ove greške. S obzirom na to da su gotovo sve nepravilnosti ove vrste predstavljale upotrebu jednog (neodgovarajućeg) vremena umjesto drugog (pravilnog), te da su samim tim i najvažnije za naše istraživanje, glavni fokus biće usmjeren upravo na njih.

Nakon detaljne analize uzoraka učeničkog jezika, identifikovali smo one koje su najčešće i potom ih rangirali prema njihovoj učestalosti. Iz razloga praktičnosti i ekonomičnosti nemoguće je prikazati svaki pojedinačni primjer, te ćemo ovdje prezentovati najbrojnije.

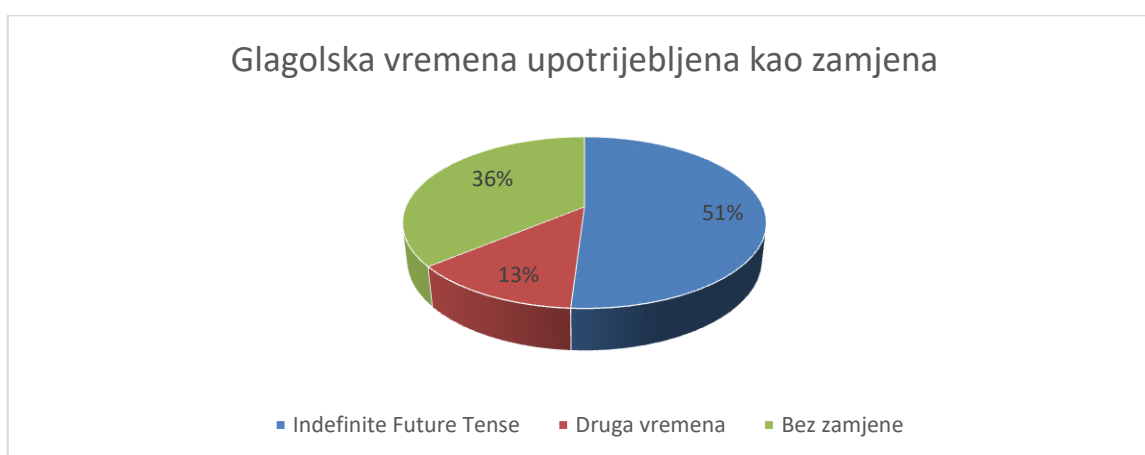
Uopšteno gledano, upotreba perfekata i budućeg vremena u prošlosti za ispitanike je predstavljala najveći problem. Ovo je bilo i očekivano – i u našim hipotezama smo istakli da bi ova dva aspekta mogla biti najveći izazov za učenike.

Prvo ćemo se koncentrisati na upotrebu perfekata. Perfektivna vremena, bez obzira na to da li govorimo o sadašnjim, prošlim ili budućim formama, i bez obzira na to da li su dio pojedinačnih rečenica ili vezanih tekstova, u testu su predstavljala problem za najveći broj učenika (čak 96%), te je tako upravo isti procenat učenika zamijenio navedene glagolske oblike drugim, neodgovarajućim. Istaći ćemo da je test pretpostavljao od učenika upotrebu *Indefinite Future Perfect*, *Indefinite Present Perfect*, *Indefinite Past Perfect* i *Past Perfect Continuous Tense-a*. U tabelama i graficima na sljedećoj strani prikazaćemo koja su to glagolska vremena najviše upotrebljavana umjesto navedenih.

Tabela 3

Indefinite Future Perfect Tense		
<i>Glagolsko vrijeme upotrijebljeno kao zamjena</i>	<i>Frekventnost</i>	<i>%</i>
Indefinite Future Tense	66	51
Druga vremena	46	13
Bez zamjene	17	36

Slika 3

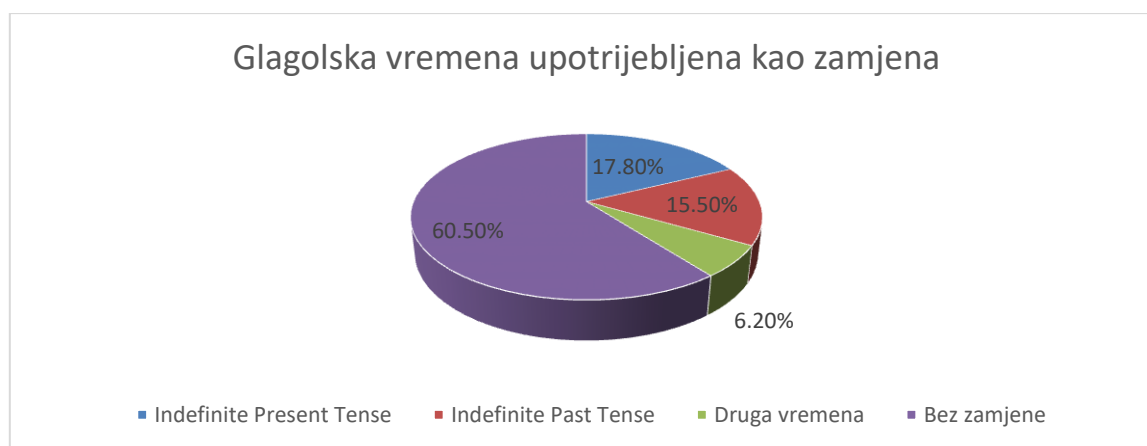
Kao što možemo vidjeti, *Indefinite Future Tense* je glagolska forma koja se u najvećem broju slučajeva upotrebljavala umjesto njegovog perfektivnog parnjaka, i njega je upotrijebilo 51% ispitanika. Uz to, 17% učenika je ovu perfektivnu formu zamijenilo nekim drugim glagolskim vremenom (*Indefinite Present Perfect Tense*, *Indefinite Past Tense*, *Present Continuous Tense* i sl.).

Indefinite Present Perfect Tense je takođe vrijeme koje je u uzorcima učeničkog jezika zamijenjeno nekim drugim glagolskim oblikom. Istina, ovaj tip perfekta je, sveukupno gledano, za učenike bio najmanje problematičan, pa je tako 39,5% njih zamijenilo ovo glagolsko vrijeme za neko drugo, koje su u datom trenutku smatrali odgovarajućim. Pregled grešaka zamjene u ovom kontekstu je dat u tabelii grafiku na narednoj strani:

Tabela 4

Indefinite Present Perfect Tense		
<i>Glagolsko vrijeme upotrijebljeno kao zamjena</i>	<i>Frekventnost</i>	<i>%</i>
Indefinite Present Tense	23	17,8
Indefinite Past Tense	20	15,5
Druga vremena	8	6,2
Bez zamjene	78	60,5

Slika 4

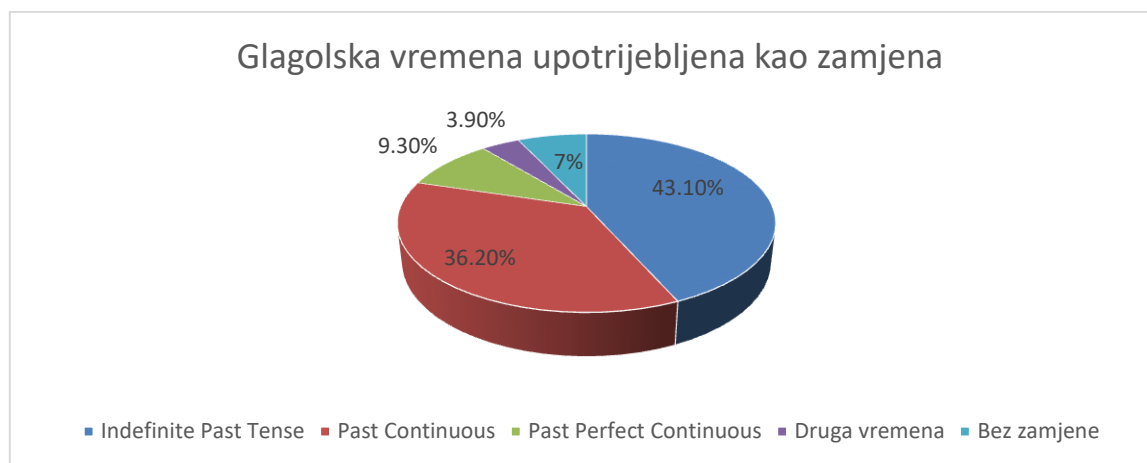
Uočljivo je da su *Indefinite Present Tense* i *Indefinite Past Tense* dva glagolska vremena za koja su se učenici odlučivali na mjestima gdje je *Indefinite Present Perfect Tense* bio obavezan. Procentualno, njih 17,8% odnosno 15,5% napravilo je ovu grešku zamjene. Njih osam je napravilo grešku nekog drugog tipa, u kojoj su upotrijebljene najrazličitije vrste glagolskih vremena.

Međutim, prošli perfekti, bez obzira na to da li govorimo o njihovom svršenom ili nesvršenom obliku, nesumnjivo su za učenike trećeg razreda crnogorskih srednjih škola predstavljali najveći izazov, s obzirom na to da su procentualno i brojčano ova dva elementa bila najveći kamen spoticanja za naše ispitanike, te da je upravo u njima napravljen najveći broj grešaka zamjene. Počnimo od *Past Perfect Continuous Tense*-a, koje je prepoznalo i upotrijebilo u datom rečeničnom kontekstu svega devet učenika, ili sedam odsto njih. S druge strane, ogromna većina učenika je napravila netačnost zamjene za drugo glagolsko vrijeme. Ono što se ipak može izdvojiti kao pozitivna strana jeste činjenica da su u većini slučajeva učenici zamjenjivali ovo glagolsko vrijeme nekim drugim prošlim:

Tabela 5

Past Perfect Continuous		
<i>Glagolsko vrijeme upotrijebljeno kao zamjena</i>	<i>Frekventnost</i>	<i>%</i>
Indefinite Past Tense	56	43,1
Past Continuous	47	36,2
Present Perfect Continuous	12	9,3
Druga vremena	5	3,9
Bez zamjene	9	7

Slika 5

Primjećujemo da je 43,2% učenika (to jest njih 56) ovo glagolsko vrijeme zamijenilo *Indefinite Present Tense*-om, te da je potom nešto manji broj njih (47 odnosno 36,2%) izvršilo grešku zamjene *Past Perfect Continuous*-a za *Past Continuous Tense*. Konačno, 12 ispitanika je ovu grešku načinilo upotrijebivši *Present Continuous Tense*.

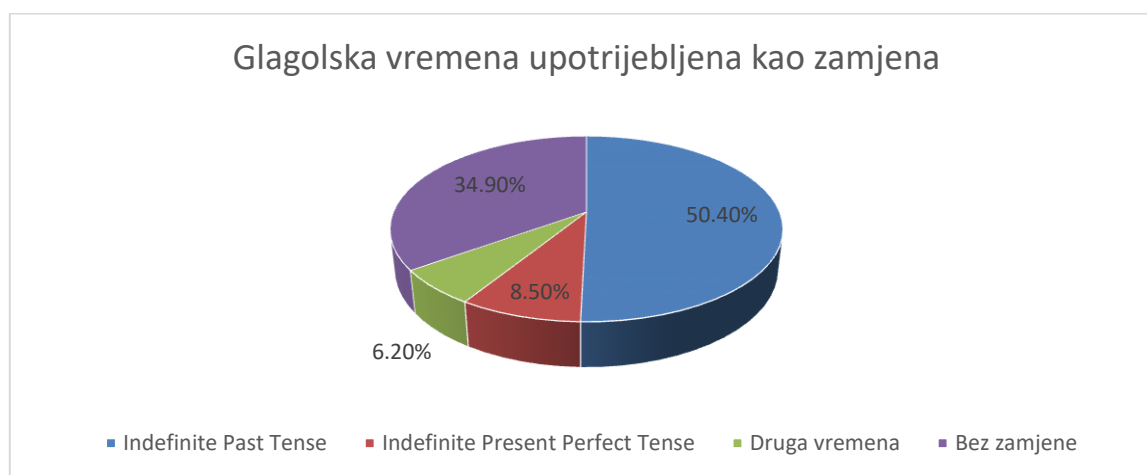
Takođe, *Indefinite Past Perfect Tense* je bilo jedno od onih glagolskih vremena s kojim su učenici u samom procesu slaganja vremena u okviru datog testa imali prilično poteškoća. Ponovo imamo primjere zamjene, i to:

Tabela 6

Indefinite Past Perfect Tense		
<i>Glagolsko vrijeme upotrijebljeno kao zamjena</i>	<i>Frekventnost</i>	<i>%</i>
Indefinite Past Tense	65	50,4
Indefinite Present Perfect Tense	11	8,5
Druga vremena	8	6,2
Bez zamjene	45	34,9

Slika 6

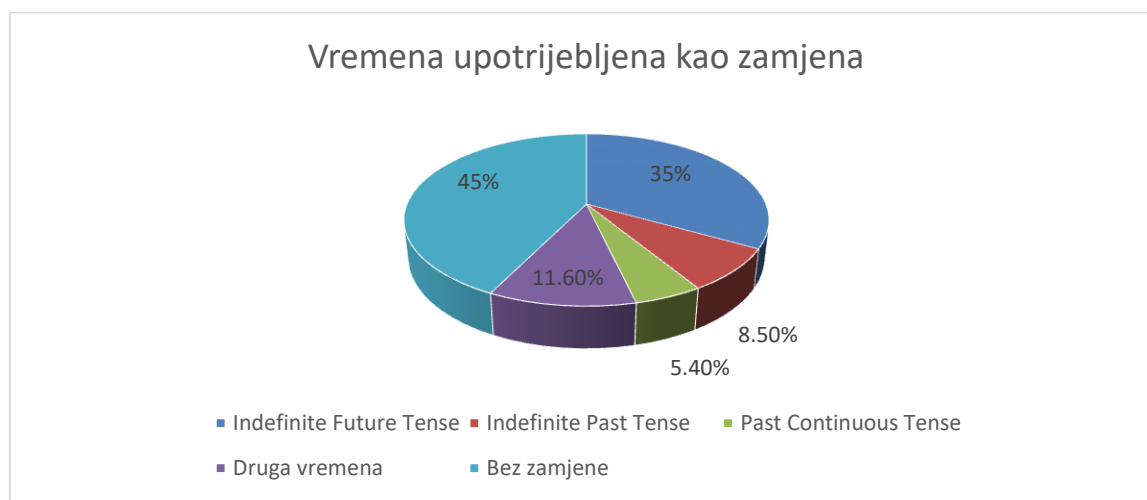
Očekivano, najčešća vrsta zamjene s obzirom na prirodu ovog vremena bila je za *Indefinite Past Tense* (50,4%). S druge strane, znatno manji broj učenika je dato perfektivno vrijeme zamijenio njegovim parnjakom u sadašnjosti, i to njih 8,5%

Pored perfektivnih vremena, greške zamjene su bile evidentne i učestale u dva slučaja. Prvi od njih je takozvano izražavanje budućnosti u prošlom vremenu. Očekivano, učenici su zanemarivali kontekst same rečenice, te su tako upotrebljavali *Indefinite Future Tense*. Svi ostali primjeri zamjene dati su u tabelarnom i grafičkom pregledu na sljedećoj strani:

Tabela 7

Would + infinitive		
<i>Glagolsko vrijeme upotrijebljeno kao zamjena</i>	<i>Frekventnost</i>	<i>%</i>
Indefinite Future Tense	45	35
Indefinite Past Tense	11	8,5
Past Continuous Tense	7	5,4
Druga vremena	16	11,6
Bez zamjene	51	45

Slika 7

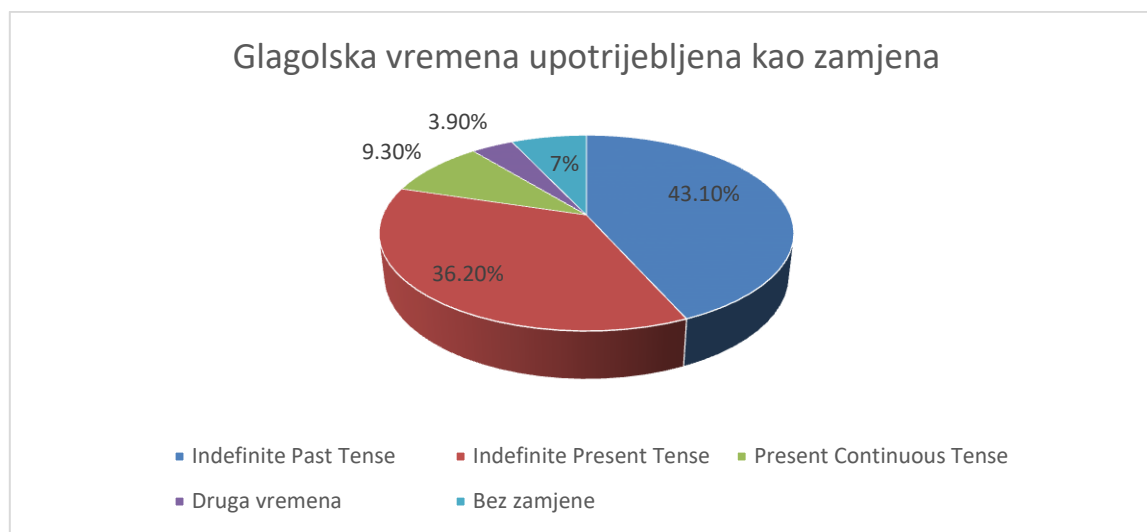
Dakle, učenici su u 56 slučajeva (odnosno 35%) zamijenili konstrukciju *would + infinitive Indefinite Future Tense*-om. Jedanaestoro je to učinilo upotrijebivši *Indefinite Past Tense*, dok je sedmoro izvršilo zamjenu pomenute glagolske konstrukcije *Past Continuous Tense*-om.

Konačno, *Past Continuous Tense* je glagolsko vrijeme u kojem su učenici u ovom testu, usmjerenom na ispitivanje procesa slaganja vremena, nešto manje, istina za naše istraživanje značajno, pravili griješke. Grešku zamjene u slaganju vremena kada je ova glagolska forma u pitanju napravilo je 21,7% ispitanika. Od toga, 6,2 odsto učenika izvršilo je zamjenu za *Indefinite Present Tense*, 4,7% za *Indefinite Past Tense* i 2,7 procenata za *Present Continuous Tense*. Detaljniji pregled udjela frekventnosti i procenta grešaka zamjene dat je na narednoj strani:

Tabela 8

Past Continuous Tense		
<i>Glagolsko vrijeme upotrijebljeno kao zamjena</i>	<i>Frekventnost</i>	<i>%</i>
Indefinite Past Tense	56	43,1
Indefinite Present Tense	47	36,2
Present Continuous Tense	12	9,3
Druga vremena	5	3,9
Bez zamjene	9	7

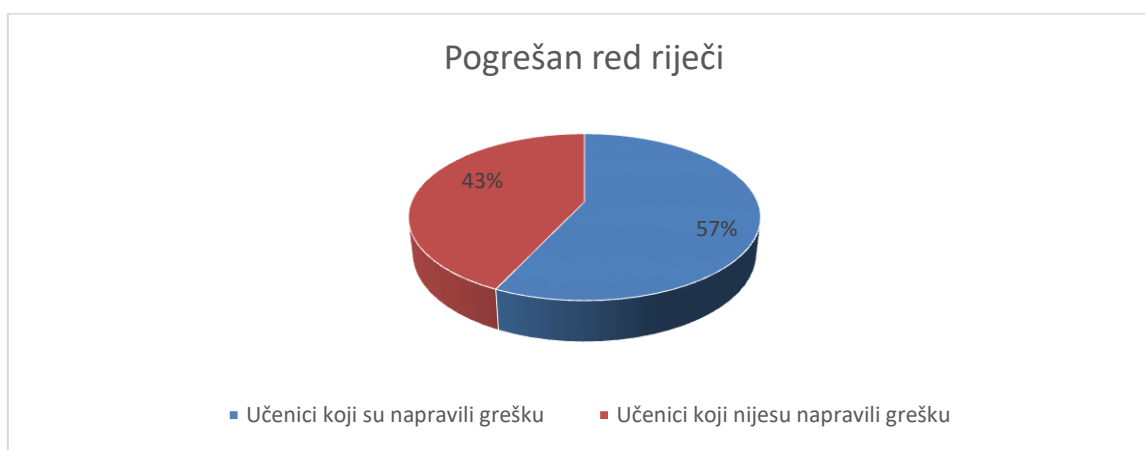
Slika 8

Pogrešan red riječi

Četvrta i posljednja kategorija grešaka koju ćemo spomenuti u okviru našeg istraživanja jeste pogrešan red riječi. Ispitanici su napravili ovaj tip greške u posljednjoj, trećoj vježbi testa gdje se od njih zahtijevalo da date iskaze u upravnom govoru prebace u nepravni. Preciznije, ovaj tip grešaka javljao se u onim primjerima gdje se od ispitanika tražilo da naprave nepravno pitanje. Pogrešan red riječi i sve nepravilnosti koje su učenici pravili u tom kontekstu bile su povezane s pravilom nepostojanja inverzije u indirektnim pitanjima, koje učenici nijesu ispoštovali. Grafički prikaz je sljedeći:

Slika 9

Kao što možemo vidjeti, više od polovine ispitanika, odnosno njih 73, napravilo je ovu vrstu nepravilnosti, dok je njih 56 izbjeglo pravljenje ove greške. Procentualno, ovaj odnos izgleda: 57:43.

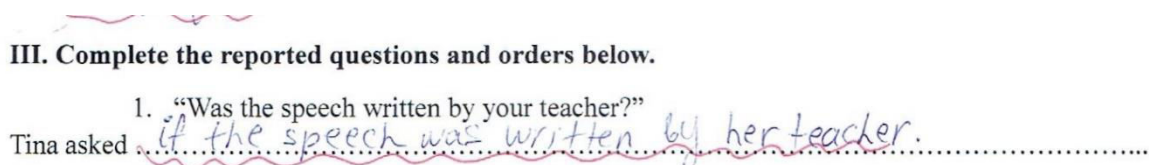
U narednom dijelu rada bavićemo se analizom pojedinačnih primjera učeničkih grešaka.

4.9.1.2. Specifični primjeri učeničkih grešaka i njihova analiza

U ovom dijelu bavićemo se individualnim primjerima učeničkih grešaka.

1. U vježbanju broj 3 koja je za cilj imala prenošenje direktnog govora u indirektni, jedna od izuzetno čestih vrsta učeničkih grešaka bila je:

Slika 1.1

Ispravno bi bilo napisati:

Tina asked *if the speech had been written by my teacher.*

Mislimo da je greška nastala iz dva razloga. Prvi je da u učenici zanemarili pravilo *backshifting*-a (promjene glagolskog vremena u za jedan stepen *prošlji* oblik) onda kada je uvodni glagol u prošlom vremenu. Drugim riječima, nijesu uzeli u obzir vremenske karakteristike uvodnog glagola. Drugi, po priznanju nastavnika, mnogo izvjesniji razlog, je to da su pravila koja se tiču neupravnog govora uče napamet, te da su usljed neobnavljanja prosto zaboravljena. Da bi se ova vrsta nepravilnosti otklonila vjerujemo da je neophodno učenje date materije zasnovati na upotrebi umjesto na čistoj teoriji. Dok god učenici uče ova pravila napamet, ne razmišljajući zašto se nešto dešava, ona će biti ubrzo zaboravljena i samim tim beskorisna. U rješavanju ovog problema mogu pomoći različita vježbanja usmenog tipa koja za cilj imaju prenošenje upravo izgovorenih iskaza, ili prenošenje upečatljivih citata i dijaloga koja bi za učenike bili *primjeri - uzori* na osnovu kojih bi uspješno mogli da riješe slične jezičke situacije.

2. U istom vježbanju, pored uobičajenih grešaka vezanih za red riječi i *backshifting*, uočili smo da određen broj učenika pravi grešku sljedećeg tipa:

Slika 1.2

4. "Go to your room and do your homework!"
Dad ordered me ... *to went to room and did my homework.*

Naravno, pravilan parnjak u neupravnom obliku bio bi:

Dad ordered me *to go to my room and do my homework.*

Postavlja se pitanje: Zašto je ova nepravilnost nastala? Smatramo da je ona rezultat učenikove generalizacije prilikom usvajanja pravila. Učenici su doslovno usvojili pravilo *backshifting*-a i zanemarili izuzetak koji kaže da oblici glagola u imperativu prelaze u oblik *to-infinitiva* u neupravnom obliku. Stoga vjerujemo da bi se navedene nepravilnosti mogle ukloniti ukoliko bi profesori posebnu pažnju posvetili razgraničavanju izuzetaka od opštih pravila o neupravnom govoru uz pomoć vježbi koje bi za cilj imale kontrastiranje neupravnih iskaza koje su u originalnom obliku sadržale imperativ i onih koji su sadržali neko drugo glagolsko vrijeme. Primjeri datih rečenica morali bi biti kako značenjski (tj. vezani za

pojmove i ličnosti koje korespondiraju sa učenikovim trenutnim interesovanjima) tako i vizuelno upečatljivi.

3.

Slika 1.3

By the time I next will see you (see) you, I will graduate (graduate).
Two days ago I have been working (work) in the office for the entire day, so yesterday I took (take) a day off.
She told me that she is going to help (help) me right away.

Slika 1.4

past me and hit (hit) Todd's head. We all started (start) laughing.
Later on, they told me that it is refreshing (be) refreshing that they have met (meet) someone so honest.

Even today, our friendship remains the same. We still enjoy (still, enjoy) each other's

Pri popunjavanju treće rečenice prvog i posljednje rečenice prvog pasusa drugog vježbanja, javlja se slična greška (vidi slike 1.3 i 1.4). Učenici su upotrebljavali sadašnje perfektivne forme na mjestima gdje je očigledno bilo neophodno upotrijebiti *Indefinite* i *Progressive Past Perfect Tense*:

Two days ago I *had been working* in the office for the entire day, so yesterday I *took* a day off.

i

Later on they told me that it *was* refreshing that they *had met* someone so honest.

Pozitivna strana ove greške je to da su učenici pravilno uočili anteriornost obje radnje u odnosu na ostatak iskaza, odnosno pasusa. Međutim, u potpunosti su zanemarili vremenski kontekst u kojem se one nalaze, te tako nijesu upotrijebili odgovarajuću perfektivnu formu. Smatramo da je data netačnost rezultat površnog usvajanja pravila slaganja vremena, ali i nedovoljnog uvida u to koja sve vremena postoje u engleskom jeziku.

Vjerujemo da bi ispravljanje ovih grešaka bilo moguće ukoliko bi profesori tokom svojih časova kontrastirali različite oblike perfektivnih vremena i njihove upotrebe kroz

različite primjere. Uz to, da bi učenici znali, pa samim tim i u govoru i pisanju koristili perfektivna vremena, neophodno je stvoriti nastavne situacije u kojima bi oni to mogli da učine. Ovdje ćemo istaći vježbanja usmenog karaktera koja se koncentrišu na opisivanje iskustava i prošlih događaja. Dodatno, tekstovi koji sadrže različita perfektivna vremena mogu pomoći učenicima da shvate kako funkcioniše veza između perfekata i vremenskog konteksta jer su upotrijebljena u praktičnom primjeru.

4. Greška koja se javila priličan broj puta bila je i ova:

Slika 1.5

Fill in the gaps using the correct form of the verbs in brackets.

John, Todd and I ..... are ..... (be) the best friends for the last 25 years.
We ..... met ..... (meet) during a football match on a beautiful Sunday.

Tačan oblik ove rečenice bio bi:

John, Todd and I *have been* the best friends for the last 25 years.

Učenici su u datom primjeru zamijenili *Indefinite Present Perfect Tense* za *Indefinite Present Tense*. Po našem mišljenju, ova netačnost je nastala pod uticajem crnogorskog (maternjeg) jezika gdje bi ista govorna situacija u kojoj se izražava dosadašnje iskustvo bila izražena korišćenjem prezenta. Jedan od načina za sprječavanje praviljenja budućih grešaka je upoređivanje istovjetnih iskaza na engleskom i crnogorskom jeziku gdje bi učenici mogli da izvedu sopstvene zaključke na osnovu postojećih znanja o oba jezika. Pružanje kontekstualne pozadine o tome kako oba jezika funkcionišu omogućilo bi otklanjanje grešaka u slaganju vremena u navedenoj instanci.

5. Naredna učenička greška koju ćemo analizirati je:

Slika 1.6

2. By the time I next ..... see ..... (see) you, I will ..... graduate ..... (graduate).
3. Two days ago I was working (work) in the office for the entire day, so yesterday I ..... took ..... (take) a day off.
4. She told me that she would ..... help ..... (help) me right away.

Već smo ranije istakli da bi pravilno bilo napisati:

Two days ago I *was working* in the office for the entire day, so yesterday I *took* a day off.

Mislimo da je navedena greška nastala zbog toga što su učenici isuviše dosljedno se držali odrednice *two days ago* i pritom nijesu uzeli u obzir ostatak rečenice. Dakle, zanemarili su vremenski odnos koji postoji među zavisnim rečenicama unutar date zavisnosložene rečenice. Prema našem mišljenju, da bi se ova nepravilnost ispravila, potrebno je da profesori u svoja predavanja koja se tiču slaganja vremena uključe i vježbanja gdje vremenska odrednica nije jedini indikator toga koje je glagolsko vrijeme neophodno iskoristiti. Uz to, smatramo da bi izučavanje i analiza tekstova, govora, video isječaka koji sadrže slične kontekste sa glagolskim vremenima doprinijeli boljem razumijevanju činjenice da na slaganje vremena utiče veliki broj različitih faktora (vremenski kontekst teksta, unutrašnji rečenični odnosi, međurečenični odnos itd.) koje treba uzeti u obzir.

6.

Slika 1.7

I .....~~took~~..... (take) a day off.
She told me that she ...~~will help~~..... (help) me right away.

U datom primjeru ispitanik je trebalo da napiše:

By the time I next *see* you, I will *have graduated*.

Smatramo da je ova netačnost nastala (baš kao i u odjeljku broj 4) pod uticajem maternjeg jezika, gdje bi izvorni govornik u istom iskazu na crnogorskom jeziku upotrijebio futur na mjestu gdje bi bilo potrebno iskoristiti *Indefinite Future Perfect Tense* u engleskom jeziku. Stoga, u cilju rješavanja ovog problema smatramo da bi profesori trebalo da primjene iste preporuke navedene u odjeljku 4 ovog poglavlja.

U sljedećem odjeljku obrađene rezultate ćemo analizirati u cilju dokazivanja hipoteza navedenih u poglavlju: 4.6.

4.9.2. Druga grupa rezultata: dokazivanje hipoteza

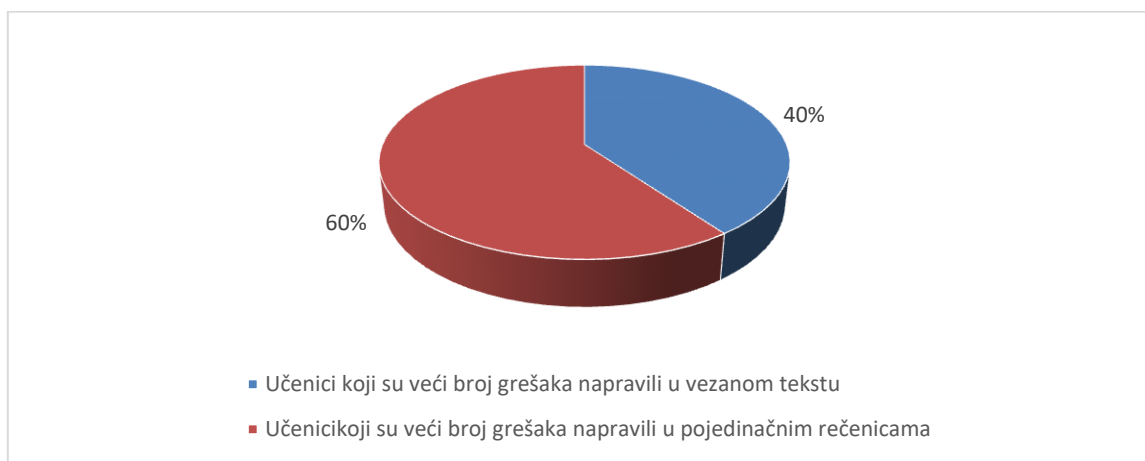
U prethodnom odjeljku analizirali smo uzorke učeničkog jezika kako bismo identifikovali i klasifikovali najčešće vrste grešaka koje se javljaju kod učenika trećeg razreda srednjih škola prilikom upotrebe slaganja vremena. Nakon toga pristupićemo analizi dobijenih rezultata u cilju dokazivanja pređašnjih hipoteza postavljenih u odjeljku 4.3.

- Prvo ćemo analizirati rezultate u odnosu na **prve dvije hipoteze**, koje je usljed suprotne prirode nemoguće posmatrati izolovano. Nakon detaljne analize prva dva vježbanja, koja uključuju slaganje vremena u okviru pojedinačnih rečenica i u okviru takozvanog vezanog teksta, dobili smo sljedeće rezultate:

Tabela 9

<i>Hipoteza</i>	<i>Frekventnost</i>	<i>%</i>
Pretpostavlja se da učenici prave najveći broj grešaka prilikom slaganja vremena u takozvanim vezanim tekstovima zbog problema s uspostavljanjem vremenskog konteksta samog teksta, kao i zbog problema određivanja vremenskog odnosa između rečenica u tekstu;	51	40
Pretpostavlja se da učenici najmanji broj grešaka prave prilikom primjene slaganja vremena u pojedinačnim rečenicama, bez obzira na to da li se radi o složenim i zavisnim rečenicama ili o indirektnom govoru;	78	60

Slika 10

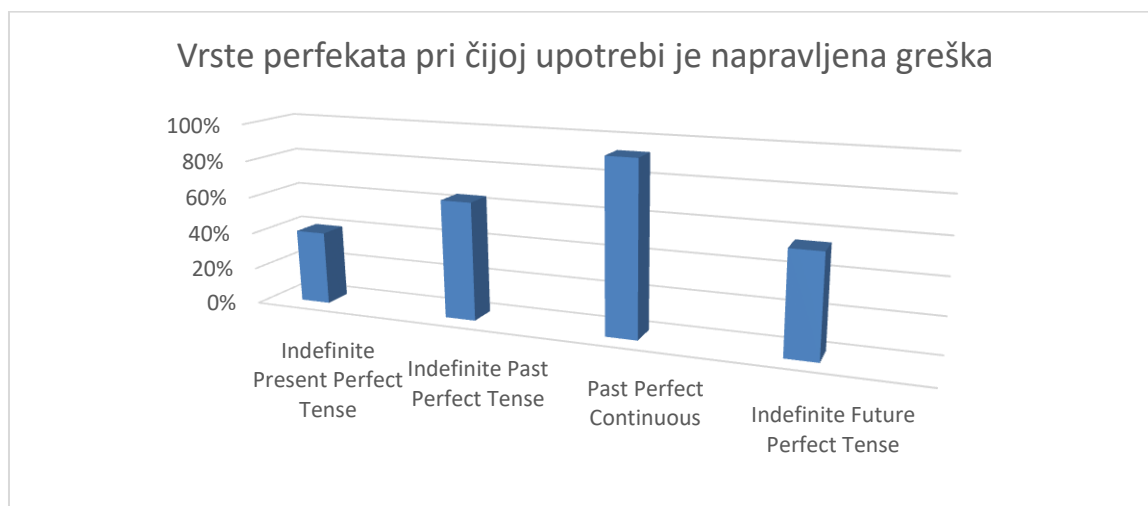
Kao što možemo primijetiti u tabeli iznad, 51 ispitanik (odnosno 40% učenika) više grešaka je napravio u vježbanjima koja su zahtijevala slaganje vremena u vezanim tekstovima nego u pojedinačnim rečenicama. S druge strane, njih 78 (60%) više nepravilnosti je napravilo u suprotnom smjeru. Ovo ukazuje na to da su se pokazale netačnim naše pređašnje pretpostavke o tome da učenici prave više grešaka u vezanim tekstovima usljed nemogućnosti da utvrde njihov vremenski kontekst, te da ih stoga mnogo manje prave u pojedinačnim rečenicama usljed nepostojanja istog. Samim tim, naša hipoteza nije potvrđena.

- Potom smo analizirali rezultate, imajući na umu **treću hipotezu** koja glasi: *Pretpostavlja se da učenici najviše grešaka prave prilikom upotrebe perfekata u okviru slaganja vremena usljed njihovog nepostojanja u maternjem jeziku.* Prilikom analize rezultata izveden je zaljučak da je čak 96,1% ispitanika napravilo neku vrstu greške koja je uključivala neki od oblika perfekata. Detaljnija analiza uzoraka pokazuje sljedeće:

Tabela 10

<i>Vrsta perfekta</i>	<i>Frekventnost greške</i>	<i>Procenat</i>
Indefinite Present Perfect Tense	51	40
Indefinite Past Perfect Tense	84	64,1
Past Perfect Continuous	122	93
Indefinite Future Perfect Tense	78	55

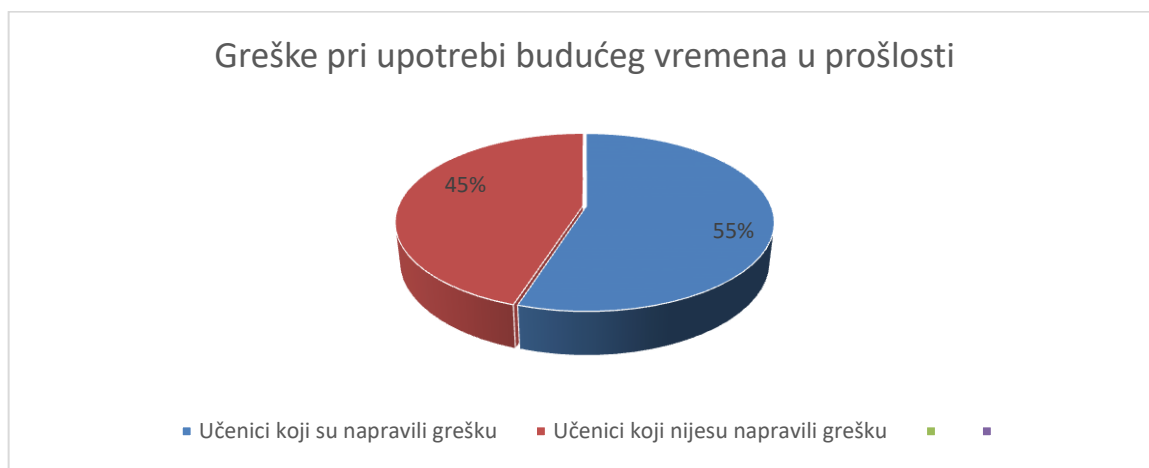
Slika 11

Uočavamo da su za učenike prošle i buduće forme perfekata u procesu slaganja vremena predstavljale najveći izazov. U slučaju *Past Perfect Continuous Tense*-a taj procenat je iznosio 93%, *Indefinite Past Perfect Tense*-a 64,1 i *Indefinite Future Tense*-a 55%. Uzimajući u obzir činjenice koje smo naveli u prethodnom odjeljku, a koje se odnose na to da su učenici pomenute forme zamjenjivali njihovim uslovno rečeno jednostavnijim parnjacima (*Indefinite Past Tense*, *Indefinite Present Tense*, *Past Continuous Tense*, *Indefinite Future Tense* i sl.) kao rezultat naslanjanja na maternji jezik, te samim tim njegov proces slaganja vremena (koji, kao što znamo, gotovo da ne prepoznaje fenomen perfekta, izuzev u određenim zastarjelim oblicima), možemo izvesti zaključak da je naša gorepomenuta hipoteza dokazana.

- U **četvrtoj hipotezi** smo naveli da bi naši učenici prilikom slaganja vremena mogli naići na poteškoće u prepoznavanju i samim tim upotrebi budućeg vremena u prošlosti. Ova pretpostavka se ispostavila tačnom, s obzirom na to da 55% učenika nije prepoznalo situaciju u okviru slaganja vremena koja je zahtijevala upotrebu navedenog aspekta:

Slika 12

- **Peta hipoteza** koju smo postavili jeste da se *pretpostavlja da se učenici previše usko drže vremenskih odrednica, pa tako zanemaruju mogućnost njihove upotrebe u različitim vremenskim kontekstima*. Ovu hipotezu smo provjeravali tako što smo pratili sve greške koje su nastale u uslovima u kojima je vremenska odrednica odstupala od uobičajenih striktnih pravila i u kojima je kontekst bio presuđujući faktor za upotrebu odgovarajućeg vremena. (Kao na primjer u rečenici – *She told me that she would help me right away* – gdje je, iako data vremenska odrednica sugerise upotrebu *Indefinite Future Tense*-a, učenik trebalo da prepozna da je uvodni glagol u prošlom vremenu, te da stoga treba upotrijebiti konstrukciju *would + infinitive*.) S obzirom na to da se u jezičkim uzorcima kod 83,7% učenika našla neka od pomenutih nepravilnosti, dolazimo do zaključka da je naša hipoteza tačna.
- Konačno, u našoj **posljednjoj hipotezi** smo naveli da učenici prave greške sintaksičke prirode, te da upotrebljavaju inverziju u neupravnim pitanjima, iako takve konstrukcije zahtijevaju normalan red riječi u rečenici. Već smo naglasili u prethodnom poglavlju da je grešku pogrešnog reda riječi (konkretno, ovdje, inverzije) načinilo 57% učenika. Tako je i naša posljednja hipoteza dokazana. (Vidi *Tabelu 1.*)

4.10. Pedagoške implikacije

Pored toga što su rezultati ovog istraživanja većim dijelom potvrdili naše hipoteze i što su nam pružili uvid u to koje su najčešće vrste grešaka koje učenici trećeg razreda srednjih škola prave, oni nam takođe, posljedično, daju mogućnost da ustanovimo najproblematičnije oblasti procesa slaganja vremena za pomenutu populaciju i time unaprijedimo nastavu engleskog jezika. Što je još bitnije, daju nam mogućnost da unaprijedimo nivo znanja engleskog jezika s pozicije ovog gramatičkog fenomena.

Uočeno je da za učenika izazov ne predstavljaju takozvana prosta vremena koja ekvivalent mogu naći u maternjem jeziku. Problemi nastaju kada proces slaganja vremena zahtijeva upotrebu složenijih vremenskih formi, za koje učenici pojmovno uporište ne mogu naći u svom jeziku, i kada vremenske odrednice nijesu jedini indikator neophodnosti upotrebe određenog vremenskog oblika. Učenici tada ili upotrebljavaju što jednostavnije vremenske forme kao jednu vrstu kompenzacije za nepoznavanje pomenutih, ili upotrebljavaju potpuno neodgovarajuće glagolske oblike. Uz to, vrlo često, instance slaganja vremena se posmatraju isuviše usko, pa se zanemaruje šta prethodi odnosno šta prati taj određeni vremenski oblik, što opet dovodi do netačnosti i pravljenja grešaka. Samim tim, pomenute netačnosti imaju negativan uticaj na učenikovu komunikaciju i razumijevanje iskaza od strane njegovih sagovornika. A uzimajući u obzir da se ovakve vrste grešaka javljaju na tako, objektivno gledano, uznapređovalom jezičkom nivou (12 godina učenja stranog jezika), jasno je da postoji sistemska greška u načinu na koji se tretira ovaj problem. Imajući sve ovo na umu, postavljaju se pitanja kako ovo izbjeći, kako navesti učenike da što prirodnije koriste vremena u svom govoru i pisanju, te kako ih navesti da izbjegnju neizostavno oslanjanje na maternji jezik, koje vrlo često dovodi do konfuzija. U narednim pasusima probaćemo da damo odgovor na ova pitanja.

Jedan od načina je kreiranje što većeg broja nastavnih prilika u kojima bi učenici bili u situaciji da upotrijebe ne samo slaganje vremena u opštem smislu, već i situacija u kojima bi akcenat bio na onim glagolskim vremenima koja predstavljaju problem. Uz to, stalno ponavljanje i provlačenje navedene tematike kroz mini-testove neophodno je kako učenikovo znanje ne bi postalo pasivizirano i kako ga učenik ne bi upotrebljavao samo onda mora biti ocijenjen, što vrlo često jeste slučaj. Ideja je da učenik, figurativno, bude uvijek na vrhovima prstiju i da se ne dozvoli da znanje o slaganju vremena i vremenskog sistema postane gomila činjenica koja se s vremena na vrijeme i nasumično upotrebljava.

Istaći ćemo da pomenuto *kreiranje nastavnih situacija* ne uključuje samo standardne vježbe s ovim gramatičkim elementom. Kao jednu vrstu preporuke navodimo one vježbe koje uključuju reproduktivne jezičke vještine pisanja i govorenja, a gdje bi akcenat bio na upotrebi određenog niza vremena (na primjer: opisivanje prošlih događaja, u pisanoj i usmenoj formi, opisivanje fotografija, video-klipova i slično). Potom, smatramo da bi jedan od boljih načina unapređivanja ovog elementa bio i njegovo uočavanje u praktičnim primjerima (člancima, stripovima, muzici, insertima iz filmova). Na taj način učenici se nalaze u situaciji da aktivno diskutuju o tome zašto je u određenom primjeru upotrijebljen dati vremenski niz, uz dodatni element zabave prisutan u sadržajima koji se biraju imajući na umu učenikova interesovanja i uzrast. Takođe, ovdje ćemo spomenuti i sve vježbe koje zahtijevaju upotrebu logike (na primjer – povezivanje rečenica pri čemu učenici aktivno koriste znanje o vremenskom sistemu engleskog jezika, što, konačno, jeste i cilj ovakvih vježbanja).

Uopšteno gledano, svrha navedenih primjera jeste upravo to da kroz aktivno korišćenje engleskog jezika i sopstvenog znanja o njemu, uz konstantno ponavljanje i mini-testove, unaprijedimo učeničku kompetenciju po pitanju slaganja vremena i njihove komunikativne sposobnosti.

4.11. Sažetak

Naše istraživanje je podrazumijevalo analizu eventualnih grešaka koje učenici srednjih škola prave u procesu slaganja vremena. Na početku smo definisali problem, predmet, zadatke i cilj odnosno svrhu istraživanja. Uz to smo definisali šest osnovnih hipoteza oko kojih smo organizovali i na koje smo usmjerili veći dio istraživanja. Odabrali smo test kao najprikladniji i najpraktičniji istraživački instrument. Nakon toga smo sproveli istraživanje koje je obuhvatalo srednjoškolce iz Pljevalja, Nikšića i Bara, kako bi se na taj način dobio stratifikovani istraživački uzorak i što realniji rezultati. Potom smo kompjuterski obradili uzorke i rezultate podijelili u dvije grupe. Prva grupa rezultata je obuhvatala analizu grešaka u slaganju vremena, vodeći se četirima osnovnim kategorijama: dodavanjem, izostavljanjem, zamjenom i pogrešnim redom riječi. Posljednje dvije kategorije su procentualno bile najzastupljenije, s tim što smo akcenat, prirodno, stavili na greške zamjene i njene primjere, jer su najznačajniji za proces slaganja vremena. Potom smo radi pružanja bolje slike o pomenutoj materiji izvršili analizu pojedinačnih primjera učeničkih grešaka. Druga grupa rezultata obuhvata obradu uzoraka učeničkih testova imajući na umu hipoteze koje smo postavili na samom početku istraživanja. Prve dvije hipoteze, koje se tiču učestalosti grešaka

u vezanim tekstovima i manjka grešaka u slaganju vremena u pojedinačnim rečenicama, oborene su. Ostale četiri (koje se tiču upotrebe budućeg vremena u prošlosti, problema s korišćenjem perfekata, uskog shvatanja vremenskih odrednica i pravljenja nepravilnosti u neupravnim pitanjima) potvrđene su. Na samom kraju, dali smo kratak osvrt na dobijene rezultate, njihovu korelaciju s učeničkom kompetencijom u oblasti engleskog jezika, i načine na koje bi ove smetnje i problemi mogli biti otklonjeni. Tako smo naglasili značaj kreiranja nastavnih situacija u kojima bi učenik bio naveden da upotrebljava problematične aspekte slaganja vremena putem vježbanja koja zahtijevaju aktivnu upotrebu jezičkog znanja, logike i reproduktivnih vještina pisanja i govorenja, uz konstantno ponavljanje i manje oblike testiranja.

ZAKLJUČAK

Proces učenja i nastave stranog jezika prepun je izazova. Svaki jezik sadrži određene aspekte i elemente koji, u zavisnosti od jezičkog konteksta u kom se učenik nalazi, mogu predstavljati problem za njega. Slaganje vremena u engleskom jeziku je jedno od onih gramatičkih polja koja su usljed vremenskih specifičnosti nebrojeno puta predstavljala problematičnu tačku za učenike srednjih škola. Bez obzira na to koliko se direktno ili indirektno ta gramatička kategorija provlačila kroz osnovno i srednje obrazovanje, određene nepravilnosti su se ponavljale i ponavljaju se i dalje. Samim tim, svrha ovog rada je utvrđivanje datih nepravilnosti, njihova analiza i kategorizacija, kako bi na taj način specifikovali problemi i dao doprinos unapređivanju nastave stranog jezika, ali i poboljšanju jezičkog znanja učenika.

Stoga smo naš rad otvorili tako što smo dali detaljnu teorijsku podlogu po pitanju pomenute tematike. Teorijski okvir smo podijelili u tri manje cjeline. U prvoj smo objasnili pojam greške, njeno generalno značenje, ali i značenje u kontekstu jezika, gdje smo je definisali kao *devijaciju od prihvaćenih jezičkih pravila* počinjenih od strane pojedinaca kojima dati jezik nije maternji. Samim tim smo napravili i osnovnu distinkciju između greške i omaške, kojoj smo pripisali kao glavne osobine trenutnost i njenu povezanost s maternjim jezikom govornika. Uz to smo dali i detaljan osvrt na uzročnike jezičkih grešaka, kao i na njihovu raznovrsnu kategorizaciju, što bi trebalo da bude korisno u budućem obrađivanju pomenute tematike. Takođe smo opisali koncept analize grešaka i proces odvijanja kroz pet osnovnih etapa (*prikupljanje uzoraka učeničkog jezika, identifikaciju grešaka, opisivanje grešaka, objašnjavanje grešaka i evaluacija*). Drugo poglavlje je rezervisano za objašnjavanje procesa slaganja vremena, njegove specifičnosti kada je u pitanju engleski jezik, uz naglašavanje toga kako se ono odvija u različitim sintaksičkim kontekstima, bilo da govorimo o zavisnosloženim, nezavisnosloženim rečenicama, indirektnom govoru ili pak nekoj većoj konstrukciji, poput pasusa ili teksta. Konačno, treće poglavlje je organizovano tako da pruži uvid u pomenuti gramatički koncept kada je u pitanju nastava engleskog jezika u srednjim školama u Crnoj Gori i to tako što smo objasnili njegovu zastupljenost i način obrade, kako u predmetnim planovima, tako i u udžbenicima koji se upotrebljavaju u nastavnom procesu.

Ipak, centralni dio našeg rada predstavlja istraživanje koje uključuje oko 130 učenika srednjih škola iz različitih djelova Crne Gore, a koje je za cilj imalo identifikaciju, kategorizaciju i analizu grešaka koje učenici prave prilikom slaganja vremena. Pri tome smo se služili testom kao osnovnim instrumentom. Nakon što smo prikupili urađene testove –

pristupili smo kompjuterskoj analizi dobijenih rezultata koja je rađena na dva načina. Prvo smo ih obradili tako što smo identifikovali greške i izvršili njihovu kategorizaciju na osnovu promjena u površinskoj strukturi (*dodavanje, izostavljanje, zamjena i pogrešan red riječi*). Rezultati pokazuju da procentualno najveći broj grešaka koje su učenici napravili pripada kategoriji *zamjene* (svih 129 učenika je napravilo neki oblik ove greške), a potom slijede greške *pogrešnog reda riječi*, koje je počinilo 56,6% ispitanika. Greške koje pripadaju kategorijama *dodavanja* i *izostavljanja* su se znatno manje javljale, u 29,5 i 5,4 procenata. Kada govorimo o greškama *zamjene*, kao najbitnijoj i najbrojnijoj kategoriji u ovom istraživanju, najveći broj grešaka je napravljen prilikom upotrebe perfekata, bez obzira na to da li se radi o sadašnjem, prošlom ili budućem obliku. Pritom su učenici uglavnom zamjenjivali pomenuta vremena njihovim jednostavnijim parnjacima, ili su se vodili maternjim jezikom, pa su vršili zamjenu onim glagolskim oblicima koji bi u toj situaciji bili odgovarajući u tom jeziku. Primjera radi, situacija u slaganju vremena u našem testu koja je zahtijevala upotrebu *Past Perfect Continuous*-a (koja je bila i najbrojnija, sa 93% ispitanika koji su načinili ovu nepravilnost), učenici su u najvećem broju slučajeva izvršili zamjenu ovog vremena *Indefinite Past*-om, odnosno *Past Continuous Tense*-om (43,1 i 36%). U okviru istog odjeljka pristupili smo i objašnjavanju pojedinačnih grešaka napravljenih od strane učenika, a sve to u cilju pružanja bolje slike o datom problemu. Zatim smo rezultate analizirali imajući na umu hipoteze koje smo postavili na samom početku istraživanja.

- U **prvoj hipotezi** smo pretpostavili da učenici najveći broj grešaka prave u takozvanim vezanim tekstovima, što je rezultat njihovog neuspjeha u utvrđivanju vremenskog konteksta teksta, te vremenskog odnosa među rečenicama unutar teksta. Stoga, naša hipoteza nije dokazana jer su rezultati pokazali da je 40% učenika napravilo veći broj grešaka u tekstovima.
- Takođe smo postavili **hipotezu** da učenici srednjih škola manji broj grešaka prave u pojedinačnim rečenicama, bez obzira na vrstu. S obzirom na to da je 60% učenika više grešaka napravilo upravo u rečenicama koje su izdvojene iz konteksta, naša hipoteza nije dokazana.

Po našem mišljenju, glavni razlog za ovakve rezultate kada su u pitanju prve dvije hipoteze je to što su učenici zanemarivali postojanje vremenskih odnosa unutar jedne rečenice, te da je glagolsko vrijeme unutar rečenice određivano samo na osnovu njegovih odrednica. Otuda veći broj nepravilnosti u pojedinačnim u odnosu na vezane rečenice. Da bi se ova pojava otklonila, mislimo da je neophodno insistirati na vježbanjima koja bi uključivala

upoređivanje vremenskih odnosa između većih i manjih jezičkih konstrukcija (rečenice i pasusa) i na praktičnim primjerima (tekstovi, članci, audio i video inserti i sl.) pokazati međusobni uticaj glagolskih vremena u okvirima jedne rečenične konstrukcije. Vjerujemo da je razgovor o jeziku u razumnoj mjeri bitan koliko i sama upotreba jezika, jer doprinosi boljem razumijevanju njegovog funkcionisanja.

- S druge strane, pretpostavili smo da učenici imaju probleme u slučajevima kada je neophodno da upotrijebe buduće vrijeme u prošlosti. **Ova hipoteza** je dokazana budući da je ovu vrstu grešaka napravilo 55% učenika. Smatramo da se ove nepravilnosti javljaju usljed nedovoljnog obraćanja pažnje na vremenske odrednice, te nedovoljnog razumijevanja vremenskih odnosa koji mogu vladati među radnjama unutar jednog vremenskog konteksta. Pored predloga koje smo dali prilikom diskusije rezultata za prve dvije hipoteze neophodno je skrenuti učenicima pažnju na to da koncept budućeg vremena može postojati u bilo kom vremenskom kontekstu, ali ga je neophodno prilagoditi trenutnim rečeničnim i kontekstualnim uslovima. Da li će se to uraditi kroz vježbanja usmenog tipa gdje će se od učenika tražiti da govori o budućim radnjama iz trenutka u prošlosti, ili će se primjeri za ovu pojavu objašnjavati kroz prigodne nastavne sadržje zavisi od stila i izbora samog nastavnika.
- **Sljedeća hipoteza** je glasila da učenici najviše grešaka prave prilikom upotrebe perfekta usljed nepostojanja ovog glagolskog oblika u maternjem jeziku. Ova hipoteza se takođe ispostavila tačnom, s obzirom na to da je tu grešku u okviru perfektivnih vremena napravilo čak 96,1% učenika, odnosno njih 124. Razlog za nastajanje ovakvih vrsta grešaka, pored činjenice da perfektivna vremena ne postoje u crnogorskom jeziku, treba tražiti i u tome da učenici uglavnom se oslanjaju na svoje poznavanje kolokvijalnog engleskog, odnosno na osjećaj da nešto zvuči ispravno. Ovo *po sluhu* oslanjanje na jezike je korisno kada su u pitanju prostije forme glagolskih vremena, ali ne i kada vremenski kontekst zahtijeva upotrebu složenijih perfektivnih formi. Vježbanja koja primarno zahtijevaju upotrebu ovih glagolskih vremena (na primjer, razgovori o sopstvenim iskustvima), te objašnjavanje funkcije perfekata kroz forme kako objašnjene putem grafičkih prikaza tako upotrijebljene u književnim odlomcima, filmskim insertima, novinskim člancima, daje

učenicima mogućnost da pomenuta vreme razumiju u okvirima konteksta, praktično, a ne kao skup pravila koja se brzo zaboravljaju.

- **Petom hipotezom** smo iznijeli mišljenje da učenici preusko shvataju vremenske odrednice, te samim tim zanemaruju mogućnost njihove upotrebe u različitim vremenskim kontekstima. Ovo je bio slučaj kod 83,7% učenika, pa je tako i pomenuta hipoteza dokazana. Preusko shvatanje vremenskih odrednica je rezultat isuviše krutog, gotovo matematičkog shvatanja gramatičkih pravila. Iako gramatiku, a samim tim i slaganje vremena karakteriše sistematičnost i logika, učenicima je potrebno kroz različite sadržaje i jezičke kontekste (diskusije, intervjui, stripovi, i sl.) pokazati da to nije uvijek slučaj, te tako istaći fleksibilnost jezičkih pravila. Drugim riječima neophodno je podstaći njihovo kreativno razmišljanje.
- Konačno, u **posljednjoj hipotezi** smo pretpostavili da prilikom prebacivanja upravnih pitanja u nepravna učenici prave greške sintaksičke prirode i upotrebljavaju inverziju na mjestima gdje to ne bi trebalo da bude slučaj. Naša pretpostavka je potvrđena jer je 56% učenika u svojim testovima napravilo neku od ovih netačnosti, Neki od razloga zbog čega se ovo dešava je oslanjanje na maternji (crnogorski jezik) – gdje pitanja u nepravnom govoru ostaju nepromijenjena, te generalizacija pravila vezanih za nepravni govor (pravila koja važe za indirektno izjavne i uzvične rečenice se prosto prenose i na pitanja). Postoji više načina za rješavanje ovog problema. Jedan od njih bio bi insistiranje na vježbama usmenog tipa gdje bi zadaci bili prepričavanje i prenošenje odslušanih intervjua, razgovora i slično, prilagođenih interesovanjima učenika. Učenici bi se tako našli u situaciji da na praktičan način upotrijebe pravila prenošenja upravnog u nepravni govor, ali i da uočavaju sintaksičke razlike u prenošenju različitih vrsta rečenica, upoređuju ih, i konačno, sami ispravljaju eventualne nepravilnosti.

Imajući sve ovo na umu, uviđamo da su naše hipoteze u najvećem broju slučajeva bile tačne (odnos 4:2). Onda kada to nije bio slučaj (a to su prve dvije hipoteze) glavni razlog je bio učenikovo zanemarivanje odnosa među vremenima unutar samih rečenica i njihovog međusobnog uticaja. Stoga je u više slučajeva mnogo veći broj grešaka napravljen u vježbanju s pojedinačnim rečenicama nego u vezanom tekstu, što je situacija suprotna našoj pretpostavci. Ostale četiri hipoteze u potpunosti su dokazane.

Ono što je neophodno istaći je da smo prilikom pripreme i izrade ovog rada naišli na dosta drugih koji se bave analizom grešaka u različitim jezičkim oblastima. Takođe smo naišli na izvjestan broj istraživanja koja pokrivaju upotrebu nekoliko glagolska vremena (na primjer: *Error Analysis on The Use of The Simple Present Tense and The Simple Past Tense in Writing Essays Among TESL College Students* (2013)). Međutim, broj istraživanja koja uključuju konkretno slaganje vremena je jako mali. Posljedično, naš naučni doprinos zasniva se upravo na toj činjenici – te smo tako otvorili vrata za dalja istraživanja u jednom drugačijem smjeru. Uz to, naša glavna namjera bila je da ovim radom skrenemo pažnju na sam proces slaganja vremena i njegovu bitnost kao jezičkog elementa koji pokazuje koliko je pojedinac potkovan po pitanju upotrebe vremena, što nam ukazuje na nivo njegove jezičke kompetentnosti. Ističući problematične oblasti htjeli smo da istaknemo i značaj gramatičke tačnosti i pravilnosti, koja u svakodnevici s pravom insistira na komunikaciji kao ključnoj funkciji i aspektu jezika, te samim tim ni u nastavi jezika ne smije biti zaboravljena i zanemarena. Znati govoriti određeni jezik ne potire po automatizmu koncept gramatičke ili bilo koje druge preciznosti. Upravo suprotno – jedno dopunjuje drugo. Nadamo se da će naš rad poslužiti sadašnjim i budućim generacijama nastavnika, profesora i svih koji učestvuju u procesu nastave kao dobra baza za rješavanje pomenutih problema u ovoj oblasti. Uz to, vjerujemo da zbog detaljne teorijske podloge i konkretnih i detaljnih analiza može biti koristan svima koji žele još dublje da istraže datu tematiku. Naravno, jasno je da ovaj rad predstavlja samo djelić vrlo kompleksnog mozaika lingvističke istraživačke mreže u oblasti analize grešaka kojoj smo pokušali dati skroman doprinos. Vjerujemo da smo u tome i uspjeli.

BIBLIOGRAFIJA

1. Aarts, Bas and MacMahon, April, ed., (2006) *A Handbook of English Linguistics*, Oxford: Blackwell Publishing Ltd.
2. Abdulah Ahmad, (2013) Error Analysis on The Use of The Simple Present Tense and The Simple Past Tense in Writing Essays Among TESL College Students, *International Journal of Education and Research*, 1(12), pp.1-13.
3. Albrechtsen, Dorte, Henriksen, Birgit, and Færch, Claus, (1980) Native Speaker Reaction to Learners' Spoken Language, *Language Learning: A Journal of Research in Language Studies*, 30 (2), p.365-396.
4. Alexander, L.G., (1988) *Longman English Grammar*, London and New York: Longman Limited.
5. *American Heritage Dictionary*, (2016) Fifth Edition, Boston: Houghton Mifflin Harcourt Publishing Company.
6. Atwill, Janet, (1998) *Writing: A College Handbook*, New York. W.W. Norton and Company.
7. Bell, Jan and Gower, Roger, (2008) *First Certificate Expert*, London: Pearson Education Limited.
8. Brown, H. Douglas, (1994) *Principles of Language Learning and Teaching*, New Jersey: Prentice-Hall Regents.
9. Brown, H. Douglas, (2001) *Teaching by Principles*, New York: Longman.
10. Brown, James D. and Rodgers, Theodore S., (2002) *Doing Second Language Research*, Oxford: Oxford University Press.
11. Burt, Marina K. and Kiparsky, Carol, (1972) *The Gooficon: A Repair Manual for English*, Rowley, MA: Newbury House.
12. *Business Dictionary*, (2016) BusinessDictionary.com. WebFinance, Inc., available: <http://www.businessdictionary.com> [accessed: 12 December 2016].
13. Chomsky, Noam, (1980) *Rules and Representations*, Oxford: Basil Blackwell.
14. Cook, Guy and Seidlhofer, Barbara, (1999) *Principle and Practice in Applied Linguistics*, Oxford: Oxford University Press.
15. Corder, Stephen P, (1981) *Error analysis and interlanguage*, Oxford: Oxford University Press.
16. Crystal, David, (1992) *An Encyclopedic Dictionary of Language and Languages*, Oxford: Blackwell.
17. Crystal, David, (1995) *The Cambridge Encyclopedia of the English Language*, Cambridge: Cambridge University Press.
18. Crystal, David, (2003) *English as a Global Language*, Cambridge: Cambridge University Press.
19. Downing, Angela and Locke, Philip, (2002) *English Grammar: A University Course*, New York: Routledge.
20. Dulay, Heidi C., Burt, Marina and Krashen, Stephen, (1982) *Language Two*, Oxford: Oxford University Press
21. Dušková, Libuše, (1969) On Sources of Errors in Foreign Language Learning, *IRAL* 7, p. 11-36.

22. Eastwood, John, (2006) *Oxford Practice Grammar*, Oxford: Oxford University Press
23. Ellis, Rod, (1987) *Understanding Second Language Acquisition*, Oxford: Oxford University Press.
24. Ellis, Rod, (1997) *The Study of Second Language Acquisition*, Oxford: Oxford University Press.
25. Ellis, Rod and Barkhuizen, Gary, (2005) *Analysing Learner Language*, Oxford: Oxford University Press.
26. Greenbaum, Sidney and Quirk, Randolph, (1999) *A Student's Grammar of the English Language*, London: Pearson Education Limited.
27. Harris, Michael, Mower, David, and Sykorzynska, Anna, (2006) *New Opportunities: Education for Life – Pre-Intermediate Student's Book*, London: Pearson Education Limited.
28. Harris, Michael, Mower, David, and Sykorzynska, Anna, (2006) *New Opportunities: Education for Life – Intermediate Student's Book*, London: Pearson Education Limited.
29. Harris, Michael, Mower, David, and Sykorzynska, Anna, (2006) *New Opportunities: Education for Life – Upper-Intermediate Student's Book*, London: Pearson Education Limited.
30. James, Carl, (1998) *Errors in language learning and use: Exploring error analysis*, London: Longman.
31. Jaramaz, Julija, (2011) *Analiza gramatičkih grešaka u učenju engleskog jezika na osnovnoškolskom uzrastu - pismeno izražavanje*, Nikšić.
32. Keshavarz, Mohammad, (1999) *Contrastive Analysis and Error Analysis*, Tehran: Rahnama Press.
33. Khalil, Aziz, (1985) Communicative Error Evaluation: Native Speakers' Evaluation and Interpretation of Written Errors of Arab EFL Learners, *Tesol* 19 (2), pp. 335-351.
34. Kovačević, Milica M., (2015) Analiza grešaka učenika 8. razreda osnovne škole u pisanoj produkciji na engleskom jeziku, *Metodički vidici*. 6 (6), pp. 141-152.
35. Kroeger, Paul R., (2005) *Analyzing Grammar: An Introduction*, Cambridge: Cambridge University Press.
36. Kundačina, Milenko i Bandur, Veljko (2000) *Metodološki praktikum*, Užice.
37. Lakić, Igor, (2008) *English Syntay: Forms and Functions*, Podgorica: Institut za strane jezike.
38. Lightbown, Patsy M. and Spada, Nina, (2013) *How Languages are Learned*, Oxford: Oxford University Press.
39. Llach, Augustin and Pillar, Maria, (2011) *Lexical Accuracy and Foreign Language Writing*, Bristol: Multilingual Matters.
40. Martin, Marilyn, (1984) Advanced Vocabulary Teaching: The Problem of Synonyms, *The Modern Language Journal*, 68, pp.130–137.
41. *Merriam-Webster*, (n.d.) available: <https://www.merriam-webster.com> [accessed: 5 October 2016].
42. Pennington, Martha C., ed., (1994) *New Ways in Teaching Grammar*, Alexandria: TESOL.

43. Purwati, Nika, et al., (2012) *Research in English and Applied Linguistics (REAL) Vol 2*, Oxford: Routledge.
44. Richards, Jack C., (1970) *A Non-Contrastive Approach to Error Analysis*, San Francisko: TESOL.
45. Richards, Jack C., (1971) *Error Analysis and Second Language Strategies*, Quebec: Department of Linguistic University Laval.
46. Richards, Jack S., ed., (1997) *Error Analysis: Perspectives on Second Language Acquisition*, London: Longman Group Limited.
47. Sattayatham, A., and Honsa, S., (2007) Medical Students' Most Frequent Errors at Mahidol University, Thailand, *Asian EFL Journal*, 9 (2), pp. 170-194.
48. Scandera, Paul, and Burleigh, Peter, (2005) *A manual of English Phonetics and Phonology: Twelwe Lessons with an Integrated Course in Phonetic Transcription*, Germany: Narr Studienbücher.
49. Schachter, Jacquelyn, and Celce-Murcia, Marianne, (1977) Some Reservations concerning Error Analysis, *TESOL Quarterly*, 11 (4), pp.141-151.
50. Scrivener, Jim, (2005) *Learning Teaching: A Guidebook for English Language Teachers*, Oxford: Macmillan Education.
51. Swan, Michael and Walter, Catherine, (2011) *Oxford English Grammar Course*, Oxford: Oxford University Press.
52. Swan, Michael, (2005) *Practical English Usage*, Oxford: Oxford University Press.
53. Tarone, Elaine and Swierzbin, Bonnie, (2009) *Exploring Learner Language*, Oxford: Oxford University Press.
54. Thompson, Audrey Jean, and Martinet, Agnes V., (2010) *A Practical English Grammar*, Oxford: Oxford University Press.
55. Thornbury, Scott, (2005) *Uncovering Grammar: New Edition*, Oxford: McMillian Education.
56. Thornbury, Scott, (2006) *An A to Z of ELT*, Oxford: Macmillan Education.
57. Točanac, Dušanka and Gudurić, Snežana, ed., (2011) *Primenjena lingvistika danas – između teorije i prakse*, Novi Sad: Društvo za primenjenu lingvistiku Srbije.
58. Touchie, Hanna J., (1986) Second Language Learning Errors Their Types, Causes and Treatment, *JALT*, 8(1), pp.75-80.
59. Ur, Penny, (1988) *Grammar Practice Activities*, Cambridge: Cambridge University Press.
60. Vasić, Vera, ed., (2011) *Jezik u upotrebi*, Novi Sad: Društvo za primenjenu lingvistiku Srbije.
61. Vince, Michael, (2010) *Elementary English Practice: English Gramar and Vocabulary*, Oxford: Macmillian Education.
62. Wander, Lowie and Bregtje, Seton, (2012) *Essential Statistics for Applied Linguistics*, Oxford: Palgrave McMillian.
63. Yang, Wenfen (2010) A Tentative Analysis of Errors in Language Learning and Use, *Journal of Language Teaching and Research*, 1 (3), pp. 266-268.
64. Yule George, (1985) *The Study of Language*, Cambridge: Cambridge University Press.
65. Yule, George, (1999) *Explaining English Grammar*, Oxford: Oxford University Press.

PRILOG I
(razno)

Grafološke greške – ova vrsta grešaka podrazumijeva jezičke nepravilnosti koje pojedinac pravi u pisanju, a koje se tiču kako slova, tako i znakova interpunkcije. One se mogu podijeliti na dvije osnovne vrste:

1. **Greške interpunkcije** – podrazumijevaju nepravilnu upotrebu ili nekorišćenje interpunkcijskih znakova na mjestima na kojima su potrebni. Naravno, greške interpunkcije su od onih grešaka koje su univerzalne. Stoga bi se sasvim logično postavilo pitanje da li je njima uopšte mjesto u oblasti jezičkih grešaka, posebno u kontekstu učenja stranog jezika. Odgovor je – da – iz razloga što svaki jezik, pored svojih uobičajenih grafoloških posebnosti koje se tiču slova, posjeduje određene interpunkcijske specifičnosti.

Konkretno u engleskom jeziku najčešće su greške u upotrebi velikog slova i znaka navoda. Na primjer, upoznati smo sa činjenicom da se u engleskom jeziku dani, nazivi mjeseci u godini i nazivi predmeta u školi pišu velikim slovom. Uz to se lična zamjenica *I* takođe piše velikim slovom. Veoma često učenici ne poštuju ta pravila, pa imamo sljedeće primjere:

I am coming home on tuesday and i'll have a lot of homework to do.

This march I am going to France.

2. **Greške u pisanju** – uključuje sve netačnosti koje se tiču pisanja pojedinačnih riječi. One imaju čitav niz potkategorija. Pomenućemo neke od njih:
  - a) *greške fonološke prirode* – ovakve greške u pisanju riječi javljaju se onda kada pojedinac ne predstavi određenu fonemu odgovarajućom grafemom (npr. sip umjesto slíp);
  - b) *ortografske greške* – ovakav tip grešaka podrazumijeva da slova upotrijebljena za ortografski prikaz određene foneme u datoj riječi nijesu tačna ili da dato pravilo pisanja riječi uopšte nije upotrijebljeno. U tom slučaju imamo netačnosti kao u primjerima:

slip – umjesto sleep, gdje je fonema /i:/ netačno ortografski prikazana sa *i* umjesto sa *ee*.

- c) „*morfološke slike*“ – podrazumijevaju onaj tip greške gdje je izbor određene grafeme za datu fonemu moguć, ali je ipak u datom slogovnom kontekstu same riječi netačan. S tim u vezi imamo primjere poput:

boyl umjesto boil (grafemom *y* moguće je prikazati fonemu /j/, ali je takav grafološki prikaz u datoj riječi nepravilan);

- d) *greške morfološke prirode* – sve one vrste grešaka u kojima je sufiks ili prefiks riječi izostavljen ili je pogrešno napisan. Uz to, ovakve nepravilnosti uključuju i one greške u kojima osnova riječi u ortografskom smislu nije adekvatno izmijenjena nakon što je dodat odgovarajući prefiks odnosno sufiks. Primjeri ovakvih netačnosti su:

impatient – umjesto **impatient**, pri čemu nije pravilno upotrijebljen i napisan negativni prefiks;

happines umjesto **happiness** – gdje nije pravilno napisan sufiks *-ness*;

taping – umjesto **tapping**, gdje posljednji suglasnik nije udvojen, te samim tim nije ispoštovano pravilo udvajanja posljednjeg konsonanta u jednosložnim riječima koje sadrže kratki vokal;

- e) *izmijenjen red slova u riječi* – pojedinac je upotrijebio odgovarajuće ortografske elemente za date foneme, međutim, nije ih upotrijebio u pravilnom nizu, te su tako dvije susjedne foneme netačno raspoređene. Na primjer:

silp – umjesto **slip**

fecth – umjesto **fetch**

beleive – umjesto **believe**.

Fonološke greške – podrazumijevaju nepravilnosti koje pojedinci čine u govoru, a tiču se fonološke podloge. I baš kao što u fonologiji svakog jezika imamo osnovnu podjelu na segmentalni nivo (koji obuhvata foneme kao osnovne elemente (segmente) jezičke fonološke strukture) i suprasegmentalni nivo (obuhvata sve fonološke osobine koje su karakteristične za dva ili više fonoloških elemenata – intonacija, akcentat, dužina itd.), tako postoje i korespondirajuće vrste grešaka. S tim u vezi, segmentalne greške podrazumijevaju netačnosti u izgovoru pojedinačnih glasova (vokala i konsonanata), dok su suprasegmentalne greške nepravilnosti u intonaciji, akcentu itd. Ipak, napomenućemo da je ovo samo jedna od mogućih kategorizacija ove grupe jezičkih grešaka, ali da je najznačajnija.

Kao u većini drugih kategorija, i u segmentalnim greškama prepoznajemo potkategorije dodavanja, izostavljanja, zamjene, pogrešnog reda (u ovom slučaju fonema i slogova), ali i umetanja i segmentacije.

Prve četiri kategorije podrazumijevaju dodavanje, izostavljanje, zamjenu i pogrešan red glasova (fonema) u okviru jedne riječi. Navedene kategorije fonoloških nepravilnosti prikazane su na sljedećim primjerima:

<i>Vrsta fonološke greške</i>	<i>Riječ u izvornom obliku</i>	<i>Riječ u fonološki ispravnom obliku</i>	<i>Riječ koja sadrži fonološku nepravilnost</i>
dodavanje	fine	/f/-/ai/-/n/	/fə/-/ai/-/n/
izostavljanje	grew	/g/-/r/-/u:/	/g/-/u/
zamjena	wine	/w/-/ai/-/n/	/v/-/ai/-/n/
nepravilan red glasova	on	/o/-/n/	/n/-/o/

S druge strane, imamo i takozvane greške segmentacije koje podrazumijevaju dijeljenje riječi prilikom izgovora na segmente, to jest slogove, pri čemu se gubi na njihovoj razumljivosti: nema kohezivnosti u izgovoru, niti odgovarajuće akcentuacije (na primjer: /'bju:/ /ti/ /f(ə)/ umjesto /'bju:tɪf(ə)/, pa slušalac nema utisak da govornik izgovara jedinstvenu riječ, već zasebne grupe glasova).

Takođe, imamo suprasegmentalne greške, koje, prirodno, obuhvataju netačnosti u suprasegmentalnim elementima u izgovoru pojedinih riječi i izraza. Suprasegmentalna fonologija obuhvata one karakteristike koje se ne mogu definisati kao segmentalne, s obzirom na to da obuhvataju više od jednog segmenta ili glasa. Samim tim, suprasegmentalne greške izazivaju mnogo više poteškoća u razumijevanju poruke od nepravilnosti segmentalne prirode jer direktno utiču na njeno značenje (Skandera, & Burleigh's, 2005). Na primjer, ako uporedimo akcentuaciju riječi *trusty* (pouzdan) i *trustee* (povjerenik) uočićemo da iako obje riječi imaju gotovo isti izgovor, njihova akcentuacija se značajno razlikuje (/ˈtrʌsti/ i /trʌs'ti:/). Ukoliko rečenicu - *He is a trustee.* – izgovorimo akcentuacijom prve riječi (primarni akcenat je na prvom slogu), dolazi do konfuzije u komunikaciji jer potencijalni slušalac nije siguran da li je pomenuta osoba pouzdana ili je pak povjerenik. U drugom slučaju ako u istoj rečenici riječ *trustee* sadrži grešku zamjene (u posljednjem slogu glas /i:/ je zamijenjen glasom /i/, pa izgovor riječi glasi /trʌs'ti/) slušalac će ipak i pored postojanja segmentalne greške razumijeti da je dotična osoba povjerenik.

Tako, suprasegmentalne greške u prvom redu obuhvataju netačnosti koje se tiču akcenta i intonacije kao glavnih prozodijskih kategorija.

Greške u akcentu – odnose se na situacije u kojima pojedinac izgovori riječ sa nepravilnom akcentuacijom. Greške u akcentu najčešće se dešavaju kao rezultat uplitanja prozodijskih karakteristika maternjeg jezika. Stoga, imamo čitav niz najrazličitijih vrsta nepravilnosti u akcentu. Evo nekoliko primjera:

salad - *sa'lad* umjesto **'salad**

comfortable – *comfor'table* umjesto **'comfortable**

U gorepomenutom primjeru greška je nastala pod uticajem akcentuacije iste riječi u maternjem (u ovom konkretnom slučaju crnogorskom) jeziku.

Intonativne greške – uključuju neadekvatnu intonativnu podlogu riječi, poruke ili izraza, pri čemu se gubi njihova suština ili namjera. Intonativne greške u najvećem broju slučajeva obuhvataju veće jezičke konstrukcije, prije svega rečenice. Pogledajmo sljedeći dijalog:

A: This is ↘yours?

B: .....

A: That was a question, actually.

B: The way you said it, I didn't realize that you asked a question.

Kao što možemo primijetiti, intonacija navedenog izraza je silazna, baš kao što je to slučaj s izjavnim rečenicama u engleskom jeziku. Upravo zbog toga sagovornik je navedenu rečenicu shvatio kao tvrdnju, a ne kao pitanje. Greška ovakve prirode bila bi izbjegnuta da je *govornik A* ovu rečenicu izgovorio koristeći silazno-uzlaznu intonaciju (This ↘is ↗yours?)

Naravno, navedeni tip nepravilnosti ne odnosi se isključivo na pitanja – one se takođe mogu pronaći u svim vrstama rečenica odnosno iskaza, pa samim tim i u izjavnim i uzvičnim rečenicama.

Leksičke greške – Upoređujući leksiku sa gramatikom, Čomski (1980) tvrdi da se one prilično razlikuju. Pritom kao glavnu karakteristiku gramatičkog sistema navodi njenu sistematičnost i utvrđenost pravila. S druge strane, leksika je jedan od sistema koji je odnedavno izuzetno dobio na značaju. Uz to, morfološki dio tvorbe riječi, koji je ranije smatran dijelom gramatike, sada je oblast koja se proučava u leksičkim okvirima. S proširenjem oblasti djelovanja i okvira leksike povećava se broj i vrsta leksičkih grešaka. Danas se one svrstavaju u najčešće vrste grešaka.

No, definisati leksičku grešku prilično je zahtjevan i kompleksan posao. Posebno jer je danas, uprkos jasnoj predstavi Chomskog o granicama i oblasti djelovanja leksike, linija između gramatike i leksike vrlo nejasna, te se to odrazilo i na definisanje. Stoga, pojedini lingvisti

definišu leksičke kao *sve one greške koje nijesu gramatički podobne* (Llach, 2011:72). Uprkos tome što su istraživači nesigurni po pitanju toga šta su leksičke greške i kako ih klasifikovati, postoji opšti konsenzus da one predstavljaju odgovor na uzroke sistematične prirode i mogu biti objašnjene, klasifikovane i generalizovane (Llach, 2011:74).

Karakteristika leksičkih grešaka jeste da ne postoji konačna njihova podjela, te da se prilagođavaju prirodi i opsegu pojedinačnog istraživanja u kojem se ispituju. Stoga, postoji veoma veliki broj taksonomija koje imaju vrlo malo zajedničkog. Llach je, na primjer, u pokušaju da napravi kakvu-takvu klasifikaciju sastavio listu od osam glavnih kriterijuma za njihovu podjelu:

1. **distinkcija između leksičkih grešaka koje su usmjerene ka formi i onih koje su usmjerene ka sadržaju** kako bi se objasnilo da li su pomenute leksičke greške semantičke ili formalne prirode. Na primjer, semantičke leksičke greške uključivale bi upotrebu približnih sinonima (There are many places to *tour*. (umjesto pravilnog *visit*)), zamjenu opšteg pojma specifičnijim, užim pojmom (There were many *colonels* in the castle. (umjesto *officers*)), zamjenu specifičnog pojma opštim (We have modern *equipment* in our house (pravilno je. *appliances*)) i sl. Sa druge strane, formalne leksičke greške podrazumijevale bi upotrebu pogrešnog sufiksa ili prefiksa (*imperfect – imperfect*), upotrebu neodgovarajućih kovanica i pozajmljenica i sl.;
2. **deskriptivni kriterijum** uključuje čisto deskriptivne aspekte koji su koncentrisani na površinsku formu greške, s tim što se ne posvećuje pažnja njenim uzrocima ili izvorima. Primjeri ovakvih vrsta grešaka su pogrešan izbor riječi (John walked very *careful* (upotrijebljen pridjev umjesto odgovarajućeg priloga *carefully*)), izostavljanje ili pak pogrešan red riječi;
3. **etimološki ili psihološki kriterijum** objašnjava izvore leksičkih grešaka. Klasifikuju se na osnovu njihovog uzroka – mentalnih procesa na kojima su zasnovani. Primjeri ovakvih vrsta grešaka su hipergeneralizacija (*go-goed*), semantički transfer (*Eventually we could go to the restaurant?* (gdje je *eventually* upotrijebljeno u datoj rečenici pod uticajem njegovog značenja u maternjem jeziku. *Eventualno* u crnogorskom jeziku ima značenje *možda*. U engleskom, pak,

znači *najzad, konačno*. U gorenavedenoj rečenici pravilno je: *Maybe we could go to the restaurant?*) i miješanje srodnih riječi (She is very *sensible* and cries easily. (umjesto pravilnog *sensitive*));

4. **kriterijum porijekla uticaja** uključuje interlingvističke, intralingvističke greške, kao i greške prouzrokovane nastavom (na primjer, pogrešno naučena kolokacija nastala usvajanjem leksičkih elemenata sa neispravnih nastavnih materijala);
5. **gramatički ili lingvistički kriterijum** tiče se klasifikacije leksičkih grešaka u zavisnosti od toga na kojem je lingvističkom nivou nastala greška: fonološkom, ortografskom, morfološkom, sintaksičkom itd.;
6. **kriterijum klase riječi** utvrđuje koje su klase riječi najviše podložne greškama (da li su u pitanju imenice, pridjevi, glagoli, prilozi, ili neka druga klasa riječi);
7. **taksonomije usmjerene ka procesu/proizvodu** uzimaju u obzir psihološke procese koji stvaraju greške (uticaj maternjeg jezika, predznanje učenika, i sl.);
8. **razno** – taksonomije koje kombinuju nekoliko različitih kriterijuma u pokušaju da stvore jednu sveobuhvatnu taksonomiju koja bi uključivala što veći broj kriterijuma.

Naravno, leksičke greške mogu imati različit efekat na poruku. U zavisnosti od toga da li utiču na samo značenje poruke ili su samo stilističke prirode, imamo sljedeću distinkciju leksičkih grešaka koju je 1984. godine utvrdila Martin:

1. **Semantičke greške** – uključuju leksičke greške u kojima imamo očigledno nepodudaranje između stvarnog značenja riječi i govornikove namjere u okviru određenog konteksta. Uzmimo za primjer rečenicu: *Those blue roses are black* – gdje uviđamo jasno nepodudaranje između primarnog značenja riječi *black* i govornikove namjere, koja se, pretpostavićemo, odnosila na činjenicu da su ruže tamne nijanse;
2. **Stilističke greške** – one greške koje su semantički tačne, ali koje u stilističkom ili konotativnom smislu posjeduju nesklad. U rečenici: *Jenny persisted in helping him*

- vidimo da izbor glagola *persist* (istrajati) u semantičkom smislu ne predstavlja prepreku, ali konotativno rečenica dobija vrlo nejasan smisao koji ne bi imala da je u njoj upotrijebljen glagol *continue*;
3. **Kolokacijske greške** – obuhvataju one vrste leksičkih nepravilnosti koje nijesu u direktnoj vezi sa značenjem ili konotacijom, već podrazumijevaju nesaglasje sa susjednim riječima. Ovakav tip uključuje greške kao što su *to squeeze a needle* ili *to secure money* (umjesto *inject* i *save*), gdje imamo neispravnost kolokacione prirode;
  4. **Sintaksičke greške** – predstavljaju sve leksičke neispravnosti u kojima je upotrijebljena odgovarajuća riječ, ali ne i njena vrsta. Na primjer: *John felt happily* – gdje je umjesto pridjeva (*happy*) upotrijebljen prilog (*happily*). Naravno, treba istaći da je ovo jedna od onih vrsta leksičkih grešaka koja se nalazi na samoj granici s gramatikom, te da je veoma teško napraviti jasnu distinkciju i insistirati na njenoj leksičkoj prirodi.

Analiza grešaka - sprovođenje pristupa (nastavak)

Prikupljanje uzoraka učeničkog jezika - Postoji još jedna stavka koja je veoma važna za proces prikupljanja podataka, to jest uzoraka učeničke reprodukcije. Osnovna podjela bi, uzevši ovaj faktor u obzir, bila ona na uzorke koji su dobijeni spontanim putem, dakle u okviru učenikovog prirodnog govora, i na uzorke koji su na neki način „izvučeni“ od učenika. Naravno, glavna prepreka u prikupljanju podataka iz spontanog govora jeste činjenica da će učenici vrlo rijetko reprodukovati one jezičke uzorke koje želimo da ispitujemo, stoga se u većini slučajeva pristupa ciljanom navođenju učenika kako bi se dobio odgovarajući jezički uzorak. Corder (1967) razlikuje dva osnovna tipa navođenja. Prvo je kliničko, u kojem istraživač služeći se intervjuom navodi pojedinca da reprodukuje proizvoljan uzorak, bilo u usmenoj, bilo u pisanoj formi. Međutim, imamo i ono što se naziva eksperimentalnim metodama. U pitanju je pojam uži od kliničkog navođenja jer se u okviru njega koriste oni instrumenti koji su osmišljeni tako da učenika/ispitanika navedu da reprodukuje određene jezičke elemente.

Objašnjavanje grešaka - Ovdje ćemo pomenuti neke izvore koji nijesu striktno lingvističkog karaktera, a koje brojni istraživači, poput Taylor-a (1983) u knjizi *Errors and Explanations*, ističu kao značajne u datom kontekstu. Takvi su *psiholingvistički*, *sociolingvistički*, *epistemološki* i sl. *Psiholingvistički izvori* su oni koji se odnose na samu

prirodu značenjskog sistema stranog jezika i svih poteškoća na koje pojedinci nailaze prilikom učenja. Primjer ovog izvora grešaka je transfer maternjeg jezika kao ometajućeg faktora u učenju stranog jezika, gdje se učenik oslanja na poznate strukture svog jezika i tako u procesu učenja pravi greške. *Sociolingvistički izvori* odnose se na sposobnost pojedinca da svoje lingvističko znanje prilagodi trenutnom društvenom kontekstu (upotreba slenga u formalnom okruženju bi se smatrala greškom sociolingvističke prirode). *Epistemološki izvori* tiču se učenikove neupućenosti u znanja opšte kulture, dok se *diskursni izvori* tiču nemogućnosti pojedinca da organizuje rečenice u skladan i povezan tekst.

Evaluacija grešaka - Prilikom utvrđivanja nivoa ozbiljnosti greške vodi se računa o tri osnovna aspekta, a to su: *razumljivost, prihvatljivost i iritantnost*.

Prema Khalilu (1985) *razumljivost* se odnosi na to koliko je jedna rečenica koja sadrži greške razumljiva i koliko te greške zapravo utiču na nju. *Prihvatljivost je*, s druge strane, koncept koji nema baš jasne obrise i koji se odnosi na procjenjivanje ozbiljnosti greške. Naravno, jasno je da je ovaj aspekt umnogome subjektivan, s obzirom na to da direktno zavisi od samog evaluatora, te otuda i nejasnoće u njegovom definisanju. Na kraju, nivo *iritabilnosti* se odnosi prvenstveno na emotivnu reakciju primaoca poruke, ali takođe je u direktnoj vezi s njenom učestalošću. Uzmimo na primjer rečenicu – *She is beautiful girl*. – koja posjeduje grešku izostavljanja (nije upotrijebljen neodređeni član *a* ispred sintagme *beautiful girl*). S obzirom na to da je poruka datog iskaza i pored prisustva pomenute nepravilnosti više nego razumljiva, zaključujemo da ima visok stepen *razumljivosti*. Sa druge strane, pošto su *prihvatljivost* i *iritabilnost* umnogome subjektivne kategorije, bila bi nam potrebna mnogo veća količina informacija kako bismo utvrdili njihove vrijednosti.

U istraživanju sprovedenom 1980. godine ustanovljeno je da iritabilnost zavisi od broja počinjenih grešaka, bez obzira na prirodu, vrstu ili pak ozbiljnost same greške (Albrechtsen, Henriksen i Faerch, 1980:394). Uz to, nivo *opštosti* greške javlja se kao značajna kategorija. Ponovićemo, greške prema nivou opštosti mogu se podijeliti na lokalne i globalne. Globalne su one koje direktno utiču na cjelokupnu strukturu jedne rečenične konstrukcije, dok se lokalne greške odnose na netačnosti u okviru jednog jezičkog elementa. Većina istraživača drži se mišljenja da globalne gramatičke greške znatno više utiču na razumljivost učenikovog jezika, te da su samim tim mnogo ozbiljnije. Primjera radi, nepravilan red riječi u rečenici mnogo ozbiljnije utiče na njeno shvatanje nego nepravilnosti poput izostavljanja člana ili upotrebljavanja pogrešnog vremena u datom kontekstu.

Pa ipak, gledano iz ugla bitnosti za samu evaluaciju, možemo postaviti hijerarhiju ovih aspekata, od najviše ka najmanje bitnom, i to: razumljivost, iritabilnost, frekventnost i opštosti karakteristika koje posjeduju.

PRILOG II
(primjer testa i ključ)

TEST ZA UČENIKE

Poštovani učenici,

Sljedeća vježbanja su sastavljena tako da se vaš proces učenja i savladavanja engleskog jezika učini što boljim i kvalitetnijim. Molimo vas da ih uradite do kraja kako bi rezultati bili što precizniji i samim tim korisniji. Napominjemo da je test u potpunosti anoniman i da će biti upotrijebljen isključivo u naučne svrhe.

Hvala vam na saradnji. ☺

I. Fill in the gaps using the correct form of the verb in brackets.

2. I mostly ..... (enjoy) watching TV, but right now I ..... (listen) to the radio.
3. By the time I next ..... (see) you, I ..... (graduate).
4. Two days ago I ..... (work) in the office for the entire day, so yesterday I ..... (take) a day off.
5. She told me that she ..... (help) me right away.

II. Fill in the gaps using the correct form of the verbs in brackets.

John, Todd and I ..... (be) the best friends for the last 25 years.
We ..... (meet) during a football match on a beautiful Sunday afternoon. We ..... (sit) next to each other, when suddenly the ball..... (fly) past me and ..... (hit) Todd's head. We all ..... (start) laughing. Later on, they told me that it ..... (be) refreshing that they.....(meet) someone so honest.

Even today, our friendship remains the same. We ..... (still, enjoy) each other's company. Next month we ..... (go) together to India and we hope that we ..... (have) wonderful time.

III. Complete the reported questions and orders below.

1. "Was the speech written by your teacher?"
Tina asked .....
2. "Where are you going?"
Mark was wondering .....
3. "Who are they?"
I asked.....
4. "Go to your room and do your homework!"
Dad ordered me .....

TEST ZA UČENIKE (KLJUČ)

Poštovani učenici,

Sljedeća vježbanja su sastavljena tako da se vaš proces učenja i savladavanja engleskog jezika učini što boljim i kvalitetnijim. Molimo vas da ih uradite do kraja kako bi rezultati bili što precizniji i samim tim korisniji. Napominjemo da je test u potpunosti anoniman i da će biti upotrijebljen isključivo u naučne svrhe.

Hvala vam na saradnji. ☺

I. Fill in the gaps using the correct form of the verb in brackets.

6. I mostly .....enjoy..... (enjoy) watching TV, but right now I .....am listening..... (listen) to the radio.
7. By the time I next .....see..... (see) you, I .....will have graduated..... (graduate).
8. Two days ago I .....had been working..... (work) in the office for the entire day, so yesterday I .....took..... (take) a day off.
9. She told me that she .....would help..... (help) me right away.

II. Fill in the gaps using the correct form of the verbs in brackets.

John, Todd and I .....have been..... (be) the best friends for the last 25 years.

We .....met..... (meet) during a football match on a beautiful Sunday afternoon. We .....sat..... (sit) next to each other, when suddenly the ball.....flew..... (fly) past me and .....hit..... (hit) Todd's head. We all .....started..... (start) laughing. Later on, they told me that it .....was..... (be) refreshing that they.....had met.....(meet) someone so honest.

Even today, our friendship remains the same. We .....still enjoy/are still enjoying..... (still, enjoy) each other's company. Next month we .....are going ..... (go) together to India and we hope that we .....will have..... (have) wonderful time.

III. Complete the reported questions and orders below.

5. "Was the speech written by your teacher?"
Tina asked ...if the speech had been written by my teacher.....

6. "Where are you going?"
Mark was wondering ..... where I was going.....

7. "Who are they?"
I ..... asked.....who ..... they were .....

8. "Go to your room and do your homework!"
Dad ordered me .....to go to my room and do my homework.....

PRILOG III
(primjeri učeničkih testova)

TEST ZA UČENIKE

Poštovani učenici,

sljedeća vježbanja su sastavljena tako da bi se vaš proces učenja i savladavanja engleskog jezika učinio što boljim i kvalitetnijim. Molimo vas da ih uradite do kraja kako bi rezultati bili što precizniji i samim tim korisniji. Napominjemo da je test u potpunosti anonim i da će biti upotrijebljen samo i isključivo u naučne svrhe.

Hvala vam na saradnji. ☺

I. Fill in the gaps using the correct form of the verb in brackets.

1. I mostly enjoy (enjoy) watching TV, but right now I 'm listening (listen) to the radio.
2. By the time I next see (see) you, I will have graduated (graduate).
3. Two days ago I was working (work) in the office for the entire day, so yesterday I took (take) a day off.
4. She told me that she would help (help) me right away.

II. Fill in the gaps using the correct form of the verbs in brackets.

John, Todd and I have been (be) the best friends for the last 25 years.
We met (meet) during a football match on a beautiful Sunday afternoon.
We were sitting (sit) next to each other, when suddenly the ball flew (fly) past me and hit (hit) Todd's head. We all started (start) laughing.
Later on, they told me that it was (be) refreshing that they had met (meet) someone so honest.

Even today, our friendship remains the same. We still enjoy (still, enjoy) each other's company. Next month we are going (go) together to India and we hope that we will have (have) wonderful time.

III. Complete the reported questions and orders below.

1. "Was the speech written by your teacher?"
Tina asked if the speech was written by your teacher.
2. "Where are you going?"
Mark was wondering where I was going.
3. "Who are they?"
I asked who they were.
4. "Go to your room and do your homework!"
Dad ordered me to go to my room and my homework.

TEST ZA UČENIKE

Poštovani učenici,

sljedeća vježbanja su sastavljena tako da bi se vaš proces učenja i savladavanja engleskog jezika učinio što boljim i kvalitetnijim. Molimo vas da ih uradite do kraja kako bi rezultati bili što precizniji i samim tim korisniji. Napominjemo da je test u potpunosti anonim i da će biti upotrijebljen samo i isključivo u naučne svrhe.

Hvala vam na saradnji. ☺

I. Fill in the gaps using the correct form of the verb in brackets.

1. I mostly enjoy (enjoy) watching TV, but right now I 'm listening (listen) to the radio.
2. By the time I next am seeing you (see) you, I will graduate (graduate).
3. Two days ago I have been working (work) in the office for the entire day, so yesterday I took (take) a day off.
4. She told me that she is going to help (help) me right away.

II. Fill in the gaps using the correct form of the verbs in brackets.

John, Todd and I have been (be) the best friends for the last 25 years.
We met (meet) during a football match on a beautiful Sunday afternoon.
We were sitting (sit) next to each other, when suddenly the ball flew (fly) past me and hit (hit) Todd's head. We all started (start) laughing.
Later on, they told me that it is refreshing (be) refreshing that they have met (meet) someone so honest.

Even today, our friendship remains the same. We still enjoy (still, enjoy) each other's company. Next month we are going (go) together to India and we hope that we will have (have) wonderful time.

III. Complete the reported questions and orders below.

1. "Was the speech written by your teacher?"
Tina asked if the speech was written by my teacher
2. "Where are you going?"
Mark was wondering where am I going
3. "Who are they?"
I asked to know who are they
4. "Go to your room and do your homework!"
Dad ordered me to go to my room and do my homework

TEST ZA UČENIKE

Poštovani učenici,

sljedeća vježbanja su sastavljena tako da bi se vaš proces učenja i savladavanja engleskog jezika učinio što boljim i kvalitetnijim. Molimo vas da ih uradite do kraja kako bi rezultati bili što precizniji i samim tim korisniji. Napominjemo da je test u potpunosti anoniman i da će biti upotrijebljen samo i isključivo u naučne svrhe.

Hvala vam na saradnji. ☺

I. Fill in the gaps using the correct form of the verb in brackets.

1. I mostly enjoyed (enjoy) watching TV, but right now I 'm listening (listen) to the radio. ✓
2. By the time I next saw (see) you, I graduated (graduate).
3. Two days ago I was working (work) in the office for the entire day, so yesterday I taked (take) a day off.
4. She told me that she helps (help) me right away.

II. Fill in the gaps using the correct form of the verbs in brackets.

John, Todd and I was (be) the best friends for the last 25 years.
We met (meet) during a football match on a beautiful Sunday afternoon.
We were sitting (sit) next to each other, when suddenly the ball fly (fly) past me and hit (hit) Todd's head. We all started (start) laughing.
Later on, they told me that it was (be) refreshing that they met (meet) someone so honest.

Even today, our friendship remains the same. We still enjoy (still, enjoy) each other's company. Next month we will go (go) together to India and we hope that we going to have (have) wonderful time. going to

III. Complete the reported questions and orders below.

1. "Was the speech written by your teacher?"
Tina asked was the speech written by my teacher?
2. "Where are you going?"
Mark was wondering where are I going?
3. "Who are they?"
I asked who are they?
4. "Go to your room and do your homework!"
Dad ordered me to go to my room and do my homework.